

מסורת ישראל

פורים

מנהגים ומסורות

העם היהודי, המפורז והמפורד בין העמים בכל קצווי תבל, שמר בכל נפשו ובכל מאודו על נכסי הרוח שהנחילוהו אבותיו מאבות-אבותיו עד לאבות האומה. שמירת המסורות ומנהגי האבות הינה ערך עליון ביהדות. וההליכה בדרכי האבות ושמירת אורח חיי האבות ותרבותו היחודית של מנחלי המסורה הינה מיסודותיו העיקריים של שמירת ההלכה היהודית הצרופה כתיקנו. שמירת המנהגים הדתיים וההלכתיים היא היא המורה ליהודי בכל מקומות מושבו איך יתנהג ואיך יפסוק את המחלוקת ההלכתית, ובכל שאלה ובעיה שלא היה היהודי יכול לפתור היה מורה ופוסק כפסק ההלכתי המפורסם "פוק חזי מאי עמא דבר" (=צא וראה איך מתנהגים העם). המנהג היהודי היה התריס היחיד ששמר ושימר את אורח החיים היהודי מפני רוחות הסער שאיימו לשוברו ולמוחקו. הוא היה המגן שהגין על העבר היהודי המפואר ועל שמירת חיי התורה והמצוות כהלכה בקרב העם היהודי בהיותו נודד ממדינה למדינה ומארץ לארץ, ובהיותו נרדף על ידי תושבי ארצו בכל ארצות מושבו. והוא היה חוד החנית במלחמת גדולי הדור האחרון שעמלו לבצר את חומות היהדות נגד אלו שרצו לקעקע את יסודותיו ולהחדיר את רוח החילוניות במחנה היהודי. היטב ידעו הצדדים הנצים שעל יסוד זה של שמירת המנהג היהודי תלוי ועומד עתיד המערכה לעתיד העם היהודי ואם את יסוד זה יוכלו לבצר, מובטח להם שהנצחון תשאר בידיהם.

מתוך צוק העתים במהלך הדורות, ומתוך אילוצים שונים, אם מחמת חוסר ברירה ומוגבלויות שונות שהגבילו את היהודי הנודד, ואם מחמת חוסר יכולת ואמצעים בארץ חדשה ונכריה, ואם מחמת שינוי טבעים באזורים מרוחקים, נשתנו המנהגים מעיר לעיר ומארץ לארץ, ונוצקו מנהגים ודפוסי תרבויות יחודיים בקרב תפוצות ישראל. לפעמים היו אלו אילוצים הלכתיים ששינו ועיצבו את המנהג היהודי במהלך שנות נדודיו. וכך נוצר הפסיפס המעניין של שלל המנהגים היהודיים המגוונים, היחודיים לעדות היהודיות, עדה עדה ויחודיותו וימוחדותו.

מטרת מכון "מסורת ישראל" הינה לחקור, לברר ולחשוף את מוצא מנהגי ישראל השונים בכל עדות ישראל לתפוצותיהם, מהו ארץ מוצאם, מתי הונהגו, למה הונהגו, איך הונהגו, איך נפוצו בתפוצות ישראל, איך התפתחו במהלך הדורות, איך עוצבו על ידי כל עדה ועדה, ואיך הגיעו עד לצורתם המיוחדת כפי שמקיימים אותה כיום. כמו כן ברצוננו לאסוף ולתעד את המנהגים היהודיים העתיקים שאבדו מאתנו מחמת צוק העתים ושינוי הזמנים.

(תועלת נוספת עולה מבירור מנהגים אלו, כדי להבין היטב את דברי הפוסקים שכתבו הלכות והנהגות כפי המנהג שהיה במקומם ובזמנם, וכיום שהמנהג שונה במקצת מכפי שהיה בזמנם, לפעמים עולים קשיים ואי-הבנות מחמת שאין מבינים נכון על מה כתבו ומה רצו לעורר, וע"י ברור העובדות יובנו בניקל דברי הפוסקים).

בסדרת המועדים וזמנים הבאה נאסוף את המנהגים היחודיים שנהגו בהם ישראל בימי חג ומועד, כל קונטרס יכלול אסופת מאמרים נכבדה שיקיף את מנהגי החג מהשתלשלותם ועד ימינו בתפוצות ישראל.

* * *

בעריכת קונטרס זה הלכנו בעקבות דרכנו בכל הקונטרסים. לא הובאו כלל בקונטרס ענייני הלכה והוראה מהלכות פורים, היות וכל מטרתנו הוא רק לברר את מקור והשתלשלות מנהגי ישראל בלבד. וכל הרוצה להעמיק בהלכות ימים אלו יפנה לספרי ההלכה וספרי השו"ת וירוה צמאנו משם. וכאן לא הובאו פסקי הלכה כלל (זולת ציטוטים הנוגעים להבנת השתלשלות המנהגים).

היות וכל מטרתנו היא לברר את מקור הדברים, על כן ניסינו תמיד להצמד למקור ולצטט את כל הציטוטים מהספרים ככתבם וכלשונם, למען יוכל כל אחד לראות את מקור הדברים, ולהחכים משורש הדברים.

קונטרסים אלו הם מהדורת טיטה ראשונית, החריש הראשון בעבודה הגדולה והעצומה, ורחוקים הם עדיין מרחק רב מהמהדורה המושלמת והסופית. מיותר לציין כי הקונטרסים עדיין לא עברו לא עריכה לשונית ולא הגהה ועריכה מקצועית. נשמח לקבל הארות והערות, וכמובן, נשמח על כל מי שישמח להעשירנו ולהחכימו מאוצר ידיעותיו העשיר.

בשמחה רבה הננו שמחים להגיש בפניכם מהדורת טיטה טרום נסיונית וטרום ראשונית של קונטרס לחקר מקורות מנהגי ישראל הנהוגים בתפוצות ישראל בימי הפורים.

קונטרס זה מצטרף לסדרת הקונטרסים הקודמים שיצאו לאור במהדורות טיטה, 'ימי הרחמים והסליחות-מנהגים ומסורות', 'חנוכה-מנהגים ומסורות', 'ניטל-מנהגים ומסורות', 'חודש טבת-מנהגים ומסורות', 'ט"ו בשבט-מנהגים ומסורות', 'חודש אדר-מנהגים ומסורות', 'ל"ג בעומר-מנהגים ומסורות'. בקרוב יצטרף גם הקונטרס 'חודש ניסן-מנהגים ומסורות' שיכלול בתוכו שלשה קונטרסים: 'חודש ניסן-מנהגים ומסורות', 'ביעור חמץ-מנהגים ומסורות' ו'ליל הסדר-מנהגים ומסורות'.

המהדורה הנוכחית הינה עדיין טרום החרישה הראשונית, לא פתחו הסמדר וטרם הנצו רימונים. רחוקה עדיין עבודתנו מרחק רב מהשלמות הרצויה לה אנו שואפים להגיע, (ברוב הפרקים הננו נמצאים עדיין בשלב איסוף המנהגים הקיימים). סגנון הכתיבה גסה, ללא עריכה וללא עיבוד, מאסף של בליל סגנונות כתיבה שונות, והקריאה בה יכולה להיות לפעמים מעייפת ומייגעת. (הד לחזונו הסופי יוכלו הקוראים לראות בפרק "משוורתא דפריא" ובפרק "ולבש בגדים אחרים"). מטרת הוצאת המהדורה היא אך ורק כדי לשקף בבואה דבבואה ממטרתנו הסופית, בכדי שנוכל להעשיר ולהחכים מהערות והארות הקוראים.

בקשתינו שטוחה בזה לפני כל מי שקונטרס זה הגיע לידו. נא ונא שיתו לבכם למאמרים ופנו מזמנכם היקר בין מגילה למגילה ובין לגימה ללגימה לשום עניינם בקונטרס זה, והעירו והאירו כי ה' הטובה עליכם, ושלחו הערותיכם לאין נכון לו, וממילא רווחא שמעתא.

©

יו"ל ע"י מכון מחקר 'מסורת ישראל'
לחקר מקורי מנהגי ישראל ומסורותיהם
בתפוצות ישראל

ירושלים, אדר ה'תשע"ה

נשמח מאוד לקבל את הערותיכם
ותגובותיכם

amasoret@gmail.com

תוכן הפרקים

ה	פרק א' קביעת החג.....
ה	פרק ב' מגילת אסתר.....
ה	מנהגי כתיבת המגילה .....
ה	שינויי נוסחאות במגילה .....
ה	כתיבת עשרת בני המן .....
ו	פרק ג' קריאת המגילה.....
ו	הכנה דרבה .....
ו	טבילה במקוה .....
ו	בגדי שבת .....
ו	פשיטה כאגרת .....
ו	הנהגות שונות בשעת קריאת המגילה .....
ז	ברכות המגילה .....
ז	מנהגים שונים בקריאת פסוקי המגילה .....
ז	אם למקרא ואם למסורת.....
ז	"להיות כל איש שוור בביתו" (א, כב) .....
ז	"ויתלו את המן" (ז, י) .....
ז	"עשרת בני המן" (ט, ז-ט) .....
ז	"כי מרדכי היהודי" (י, ג) .....
ז	קריאת פסוקים חו"ק .....
ח	אמירת "ארוך המן" – "ברוך מרדכי" .....
ח	הכאת המן .....
ח	רעשן .....
ח	לך ענו שירה .....
ט	פרק ד' תפילות יום הפורים.....
ט	"למנצח על אילת השחר" .....
ט	ועל הניסים .....
ט	אמירת "ואתה קדוש" .....
ט	מנהגי קריאת התורה .....
ט	פיוטים לפורים .....
ט	מערבית לליל פורים .....
יא	"קוראי מגלה" .....
יב	"אשר הניא" .....
יב	מאורה .....
יד	קרובה (קרוב"ן) לפורים .....
טו	"אזרח בט" .....
יז	פיוטים וזמירות .....
יז	פרק ה' מושתה ושמחה.....
יח	משפחה ומשפחה .....
יח	ריבוי נרות .....
יח	בסומי בפוריא .....

מאכלים מיוחדים ..... יח
חלות מיוחדות ..... יח
דגים ..... יח
בשר ..... יח
מולייטא - "קרעפליך" ..... יח
זרעונים ..... יט
כיסני פרג - "המן טאש'ן" (אזני המן) ..... יט

פרק ו' אורה ושמחה..... נ

משוורתא דפוריא ..... כ
ולבש בגדים אחרים ..... כא
מקור המנהג ..... כב
טעמים ורמזים במנהג ..... כו
"פורים רב" ו"פורים קהל" ..... כו
פורים שפיל ..... כו
לימוד "מסכת שיכורים" ..... כז

פרק ז' משלוח מנות..... כז

פרק ח' מעות פורים..... כח

מעות פורים ..... כח
מחצית השקל ומנהג ג' מחציות ..... כח
מעות לרב ומעות רח"ש ..... כח
מעות שליח ציבור ..... כח

פרק ט' מנהגים שונים..... כח

פורים שחל בערב שבת ..... כח
פורים שחל בשבת ..... כט
פורים שחל במוצ"ש ..... כט

פרק י' שושן פורים..... כט

פרק י"א פורים דמוקפין..... כט

פרק י"ב פורים המושלש..... כט

פרק א' קביעת החג

שונים הם חגי פורים וחנוכה מיתר חגי ישראל שנקבעו בתורה בזה שקביעותן ליום חג נקבעה ע"י בני" מתוך הרגשת שמחה וחדוה, ורק אח"כ נקבעו ע"י חכמי הדור לחוג ולשמוח ביום זה בכל שנה ושנה. ואם על חנוכה לא מצאנו כן במקורות בפירוש (ואכן, אין זה דבר ברור, עיין בקונטרסנו "חנוכה-מנהגים ומסורות" פרק א'-קביעת החג), הרי שבפורים מתוארים הדברים בהרחבה בפסוקי מגילת אסתר, וכה מתואר במגילה קביעות החג על ידי היהודים: "ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן... ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרג בשנאיהם... ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: והיהודיים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרוזות עשׂים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו: ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשוורוש הקרובים והרחוקים: לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה: כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים: וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם: ... קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה: והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפורים הזאת השנית: וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשוורוש דברי שלום ואמת: לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצמות וזעקתם: ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר" (אסתר ט' ו"ט-ל"ב). דהיינו שהיהודים עצמם קבעו ימים אלו לאחר ההצלה לימי משתה ושמחה, ואחר כך כתבו מרדכי ואסתר עליהם להיות עושים את הימים האלה בכל שנה ושנה.

מאז תקנת מרדכי ואילך, נקבע חג זה בכל שנה ושנה בקרב כל קהילות ישראל, ה' זה החג הראשון שנקבע כמצוה והתקבלה כמצוה דאורייתא ממש, כן מצינו במגילת תענית פרק י"ב: "בארבעה עשר ביה ובחמשה עשר ימי פוריא אינון דלא למיספד ימים שנעשו בהם נסים לישראל ע"י מרדכי ואסתר ועשאו י"ט. א"ר יהושע בן קרחה מיום שמת משה לא עמד נביא וחדש מצוה לישראל חוץ ממצות פורים אלא שגאולת מצרים נהגת ז' ימים וגאולת מרדכי ואסתר אינה נהגת אלא יום א' ד"א ומה גאולת מצרים שלא נגזרה גזירה אלא על הזכרים גאולת מרדכי ואסתר שנגזרה גזירה על הזכרים ועל הנקבות מנער ועד זקן טף ונשים ביום א' עאכו"כ שאנו חייבים לעשות אותם י"ט בכל שנה ושנה".

איזכור נוסף לשמירת חג הפורים בימי הבית השני מוצאים אנו בס' יוסיפון שחיבר יוסף בן גוריון הכהן שחי בסוף זמן הבית, המזכיר את הנס הגדול שקרה ביום ניקנור וכה כתב: "ומהיום ההוא והלאה עשו את היום ההוא חג וי"ט ומשתה היין ושמחה והיום ההוא הוא יום י"ג לחדש אדר **לפני הפורים יום אחד**".

במהלך תקופת בית שני נידונו ונשנו הלכות קריאת המגילה שניתקן ע"י מרדכי ואסתר, ונקבעו אח"כ במסכת בפני עצמה, הלא היא מסכת מגילה.

כמו"כ תיקנו מרדכי ואסתר ע"י אנשי כנסת הגדולה, מצוות מיוחדות לימים אלו, הלא המה, חיוב קריאת המגילה ביום פורים, חיוב משתה ושמחה ושילוח מנות לאין נכון לו (מנהג שה' נהוג בימי קדם בכל חג ומועד) ומתנות לאביונים, הלכותיהם ופריטיהם ודקדוקיהם נשנו ונידונו בהרחבה במשניות ובגמרא ואיפלפלו בארוכה בי מדרשא.

בנוסף לחיובים אלו, נוספו במשך הדורות עוד כמה וכמה 'מנהגים ומסורות' בקרב בני ישראל לעדותיו, שנגסה לסקדם בהרחבה בקונטרס זה.

פרק ב' מגילת אסתר

(מתי נכתב מגילת אסתר? מרדכי או אנשי כנסת הגדולה. עיין דורות הראשונים ועיין בקובץ אנשי כנסת הגדולה)

מנהגי כתיבת המגילה

שינויי נוסחאות במגילה

עיין ב"קובץ המועדים" מאמרו של הרב דוד יצחקי.

בהגהות מיימוניות (הל' מגילה פ"א אות ז') כותב כי בין סריסי המלך נאמר חרבונא באל"ף, וכאן נאמר חרבונה בה"א, כי לא חרבונא ממש היה אלא זכור לטוב שהוא אליהו שנדמה כחרבונה.

כתיבת עשרת בני המן

עיין ב"מועדים לשמחה" פרק שלם בנושא זה.

ירושלמי פרק בני העיר: "א"ר לרבי חנניה בר אחוי דרב הושעיה נהיר את כדי דהוינן קיימן קדם חנותא דרב הושעיה חביבך עבר ר' בא בר זבדא ושאלנו ליה ואימר בשם רב לעכובר ר' חיה בריה דר' אדא דייפוי ר' ירמיה בשם ר' זעירא צריך לאמרן בנפיהא אחת ועשרת בני המן עמהן א"ר יוסי בי רבי בון צריך שיהא איש בראש דפא ואת בסופה שכן הוא שניין ונחית כהדין קינטרא".

מגילה ט"ז ע"ב: "אמר רב אדא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת צריך לממריניהו בנשימה אחת מאי טעמא כולוהו בהדי הדדי נפקו נשמתיהו אמר רבי יוחנן ויו דיוזתא צריך למימתחה בזקיפא כמורדיא דלברות מאי טעמא כולוהו בחד זקיפא אזקיפו אמר רבי חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה מ"ט שלא תהא תקומה למפלתן"

פרק ג' קריאת המגילה

הכנה דרבה

טבילה במקוה

המקובלים הניגו, לטבול במקוה טהרה בערב פורים קודם קריאת המגילה, כמנהגם לטבול בערב יו"ט. העדות הראשונה לכך אנו מוצאים בספר 'כף החיים' (תרצה סק"ג) "מורינו הר' חיים וויטאל היה רגיל לטבול בערב פורים כמו ערב הרגל". בעקבות תלמידיו ותלמידי תלמידיו הגיע המנהג לארצות אשכנז, והמקובלים שם אף כתבו בספרם. הובא בספר 'יסוד יוסף' (פרק פב): "... ובוודאי כל הירא וחרד לדבר ה' ירא ויחרד מאוד בשמעו תיבות על מקרא מגילה כשיוצאים מפי הש"ן, וארכובותיו דא לדא נקשן מרוב פחד ה' ומהדר גאווה. **על כן חיוב גדול לכל בר ישראל באם אפשר שיטבול קודם ביאתו לבית הכנסת בערב לקריאת המגילה** ...". וממנו הועתק ע"י תלמידו הרצ"ה קידנובער בספרו 'קב הישר' (פרק צו).

ממקובלי אשכנז נדדו מנהגי המקובלים מזרחה, והגיעו למקובלי ארצות פולין ופלכי רוסיה, ע"י התפשטות החסידות בארצות אלה, התפשט גם המנהג לטבול כהכנה לפני כל עשיית מצוה¹, וכך הפך מנהג זה לנפוץ בקרב כל הקהילות החסידיות, שם נשמר מנהג זה עד היום.

בגדי שבת

עיין במנהגי וורמיישא... ועיין בסידור בית עובד...

פשיטה כאגרת

בימי חז"ל היו כל הספרים וכל האגרות נכתבים על חלקי עור הבהמה או על נייר, כשכסיוס הכתיבה גללום וחתמום. ושונה היה קריאת אגרת חולין מאשר קריאת ספר תורה, בעוד שכשקראו באגרת שלומים או בספרי חול פתחו את האגרת וקראו בו, והשאיירו פשוטה ופתוחה עד לסיום הקריאה, ואז גללו בחזרה את האגרת מסופה לראשה (כדי שיהיה קל לפותחו בפעם הבא). אך, שונה היה דין קריאת ספר תורה, מאחר ומחמת קדושתו לא היו משאירים את הכתב חשוף וגללו את הגליון כדי לכסות את הכתב (עיי' עירובין צ"ב ע"ב), ורק בסיום הקריאה גללו חזרה לראשית הספר².

בישיבות בבל החלה מחלוקת איך לנהוג בקריאת המגילה, האם לגולל את המגילה כס"ת, מאחר והיא נחשבת לאחד מכ"ד כתבי הקודש, או להשאירה פשוטה כאגרת מאחר וקדושתה פחותה מס"ת...

הנהגות שונות בשעת קריאת המגילה

המנהג בכמה מקומות שבשעת הקריאה עומד אחד לימין הקורא, ואחד לשמאלו, ראה **מקור חיים** (להחוות יאיר - תרצב, א) שכן מנהג אשכנז. וראה **כף החיים** (תרצב, סק"א) **ובן איש חי** (שנה א, תצוה, הל' פורים ה"ב) שכן מנהג ספרדים. וכן נוהגים בבעלזא ובויז'ניץ.

יש שהקפידו שלא לאחוז במגילה כי אם על ידי מטפחת³, ויש שלא הקפידו על כך⁴.

ביום פורים יש שנהגו לקרוא המגילה עטורים בתפילין של רש"י⁵, ובחצרות החסידים היו שנהגו להתעטר בתפילין של ר"ת⁶ [ובשעה שקורין ויקר', ממשמשין בתפילין⁷].

¹ מנהג זה הפך למנהג חובה בחצרות החסידים. חסידי בעלזא מציינים, שהאדמו"ר הרה"ק אהרן מבעלזא זצ"ל, מיעט בשנות מגוריו בארץ ישראל מללכת לטבול במקוה, ומכל מקום הקפיד ללכת למקוה לפני פורים (קובץ 'אור הצפון' קובץ ... מדור 'הליכות בקודש'). חסידי ויז'ניץ מספרים כי האדמו"רים היו נוהגים לצוות לבחורים לטבול בערב פורים (עדות ביהוסף).

² על מקורם של מנהגי 'עצי החיים' השונים בספרי התורה, עיין בארוכה במאמרו של רד"צ הילמן שהתפרסם ב'ישורון' כרך כה, אלול תשע"ה.

³ בענין זה פליגי הפוסקים. הרמ"א (קמז, א) מביא על דברי השו"ע "אסור לאחוז ס"ת ערום, בלא מטפחת. הגה: וי"א דה"ה שאר כתבי קודש, ולא נהגו כן, וטוב להחמיר אם לא נטל ידי". מבואר מדבריו דהמנהג שלא להקפיד לנגוע בכתבי הקודש בלא מטפחת, מ"מ צריך להחמיר עכ"פ ליטול ידי מקודם. וכן נקטו להלכה האחרונים (בא"ר שם. ובמ"ב שם סק"ד ובשאר אחרונים מובאים בשע"ת דלקמן). ויש שכתבו שמנהג העולם להקל, ואין מקפידין ליטול ידיהם בסתם ידיים, ורק כאשר יודע שידי מוטפות מנקים ידיהם (שערי תשובה תרצ"א סוס"ק ד, ומסיק שטוב להחמיר בזה).

אמנם הרבה פוסקים נקטו לדינא יש איסור לנגוע במגילה בלא מטפחת, כמו בס"ת, ובראשם המג"א (קמז, סק"א). וכן דעת הגריעב"ן (מובא שע"ת הנ"ל). וכן מביא החתם סופר (הגה על שו"ע תרצא) "וראיתי למורי זצ"ל שבשעת קריאתה היה נזהר מליגע בה ערום". וכן מנהג רבוה"ק ליגע במגילה רק על ידי מטפחת, כאמור.

⁴ עיין עדות ביהוסף שכן הוא מנהג ויז'ניץ.

⁵ **מטה משה** (סי' תתרכ) "... ויקר וזו תפילין (מגילה טז:) לכן נראה לי שלא לחלוץ תפילין עד אחר קריאת המגילה". והובא להלכה במג"א (תרצג סק"ב) ומ"ב (שם סק"ו). ועי' פמ"ג (א"א שם) דהיינו למי שכבר התפלל, דהרי בלא"ה קיי"ל דאין לחלוץ התפילין עד גמר התפילה.

⁶ עיין "שמר תם".

⁷ כן הוא בבן איש חי (שנה א', תצוה, הל' פורים ה"ט), ומובא בכף החיים (תר"ן סק"צ).

ברכות המגילה

לכוון לצאת בברכת שהחיינו [הנאמרת על מקרא מגילה], גם עבור מצוות 'סעודת פורים' ומשלוש מנות' כמובא במג"א (תרצב, סק"א), והועתק באחרונים (באה"ט ו"ב שם). [יש מן האחרונים שהוסיפו גם 'מתנות לאביונים' (פמ"ג א"א שם). ויש שבארו שהמג"א נקט לשון זה דוקא (ראה פסקי תשובות תרצב סק"ה. ואכ"מ). עכ"פ מנהגינו כמובא במג"א וש"א הנ"ל]. בכמה קהילות (בעלזא וויז'ניץ) נוהגים להכריז ביום הפורים לפני שהקורא מברך שיכונו לצאת בברכת שהחיינו אף על מצוות משל"מ ומתנ"ל.

פרוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם. [בנוסח עדה"מ ובסידורי הרו"ה נוסף: **האל הרכ את ריבנו. והדן את דיננו. והנוקם את נקמתנו. והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו. והנפרע לנו מצרינו. ברוך אתה יהוה. הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם. האל המושיע:**

הנוסחאות⁸

מנהגים שונים בקריאת פסוקי המגילה

אם למקרא ואם למסורת

יש קהילות שנוהגות, שבמקומות שישנם שתי שיטות בנוסח המגילה, או כשישנן קרי וכתוב, לקרוא את שתי הנוסחאות לחומרא, וכן קראו הן את הקרי והן את הכתיב. כגון - "ויהי באמרם [כתיב], כאמרם [קרי]" (ג, ד). וכן "להשמיד להרג, להשמיד ולהרג [שתי נוסחאות]"⁹ (ח, יא). וכן "ואיש לא עמד בפניהם, לפניהם" [שתי נוסחאות]¹⁰ (ט, ב).

"להיות כל איש שורר בביתו" (א, כב)

בקהילות בעלזא נהגו לקרוא "להיות כל איש - ש'וֹרֵר, ש'וֹרֵר בביתו" [הן בשין שמאלית והן בשין ימנית]. מקור המנהג הוא מהאדמו"ר הראשון הרה"ק שלום מבעלזא זצ"ל, כמובא בליקוטי מהרי"ח (סדר מנהגי פורים ד"ה ועיין בקונטרס) "ועיין בקונטרס ליקוטי מנהגים מהרב הגדול ר' סענדיר מפרעמיסלא, שבמגילת אסתר בפסוק 'להיות כל איש שורר בביתו', צריך לומר שורר בשין ימנית, שכן איתא במסורה (יצוין דבמסורה שלפנינו לא נמצא כן), ושכן קרא הגה"ק מבעלז, ופירושו מלשון 'משגיח' כמו 'אשורנו ולא קרוב' (במדבר כד, ז). ועכ"פ יקרא פסוק זה פעמיים, פעם אחת בש"ן ימנית ופעם אחת בש"ן שמאלית, עיי"ש". כיום לא נוהגים בבעלזא לקרוא שני פעמים את הפסוק כולו אלא לקרוא "שורר, שורר בביתו".

"ויתלו את המן" (י, י)

מנהג פרנקפורט היה לנגן פסוק זה בניגון שמובילין החתן וכלה מהחופה לבית החתנות.

"עשרת בני המן" (ט, ז-ט)

בכמה קהילות נהגו לקרוא הציבור עשרת בני המן בפנ"ע לפני הקורא, וטעמים שונים נאמרו בדבר. אמנם אינו מוזכר בפוסקים. וראה **במשנה ברורה** (תרצ סקנ"ב) "מה שנוהגין במקצת מקומות שכל הקהל אומרים 'י בני המן אינו מנהג אלא הקורא יאמרם לבד והשאר ישמעו כמו כל המגילה".

"כי מרדכי היהודי" (א, י)

במקור חיים (סי' תרצ ס"ז) לבעל החו"י כתב (ב'קיצור הלכות') "דרך החזנים לנגן פסוק אחרון, ויזהר שלא לנגנו בע"פ רק מתוך המגילה". דהיינו שהיה להם נוסח מיוחד בקריאת פסוק זה בו היו מסלסלים בקולם, ועל כן הזהיר שלא לנגנו בע"פ¹¹

קריאת פסוקים חו"ק

מנהג עתיק הוא שבהגיע הקורא לפסוקים מסויימים, מפסיק הקורא (בריש הפסוק או אחר הזכרת תיבה אחת) והקהל משלים בעל-פה את הפסוק. מנהג זה נזכר בסידור רע"ג.....

באיטליה היו נוהגים במנהג זה בפסוקים 'ליהודים' (ח, טז), 'ויתלו את המן' (י, י), 'כי מרדכי היהודי' (י, ג) כן מובא בכל מחזוריהם וכן הביא בשבלי הקלט.

⁸ דרשות מיוחדות נדרשו במהלך הדורות על סכום לשונות ההודאה השונים מנוסח לנוסח. הובאו באריכות ב'סגולה' ספר ראשון, בהוצאת י' י' סטל, ירושלים, תשע"ב, עמ' 23-39.

⁹ לפי מסורת הקריאה והכתיבה בספרים שבידינו, הרי צ"ל "להרג". אמנם יש ספרים וכת"י שבהם מופיע "ולהרג", וכן מעיד במנחת שי בשם כת"י וספרים קדמונים. והנה, הגם דלגבי כתיבת המגילה אנו נוהגים כמנהגינו [לכתוב חסר ו'], ואין בכך שום חשש. [דאף על הצד דצריך להיות מלא ו', מכל מקום הרי זה כמגילה שחסר בה אות, דכשרה (שי"ע א"ח תרצ, א). מ"מ לגבי קריאת המגילה, שצריך לדקדק בה יותר, החמירו לקרוא בב' האופנים. וכן מובא במנהגי החת"ס (המובא בדברי תלמידו - ליקוטי חב"ב בן חיים) שנהג לקרוא שני פעמים בב' אופנים. וכן מובא בקסת הסופר: "והנה במדינתנו המנהג לכתב להרג בלא וי"ו החיבור ... ומורי הגאון בעל אמרי אש צ"ל היה נוהג שלאחר שקרא 'להרג' אמר בלחש 'ולהרג', ובמגילת הגאון בעל חתם סופר צ"ל שמעתי שהיה כתוב 'להרג', וי"ו תלויה...".

ויצוין, דבאופן הקריאה ב' פעמים יש בזה מנהגים שונים, יש השונים רק את תיבת 'להרוג' ולהרוג'. ויש הקוראים שוב את התיבה הקודמת "להשמיד ולהרג", שהרי לפי הנוסח שצריך לקרותה עם הו"ו, הרי זו וי"ו החיבור, ולכן קוראים הם שוב את ב' התיבות יחד.

¹⁰ אף בזה יש חילוקי דעות בנוסח. ראה מנחת שי: "ואיש לא עמד בפניהם - בכמה ספרי הדפוס ובקצת ספרים כתובי יד כתיב בפניהם, וכן מתורגם באפיהון. אכן בהרבה מקראות כתובי יד וגם בדפוסים קדמונים כתוב לפניהם בלמ"ד...". ואף בזה יש נוהגים לקרוא שני פעמים כשתי השיטות. [ראה בקסת הסופר: "... ועי' מש"כ לעיל בתיבת 'להרג' בשם הגאונים צ"ל, וכמנהגם דשם כך נהגו בכאן"].

¹¹ כיום נוהגים לנגן כמה וכמה פסוקים בניגון מיוחד ושמה. ויש לברר את השתלשלות מנהג כל מקום ומקום. עיין בארוכה ב'מחזור כמנהג ק"ק אשכנז', ח"א, ויניציאה שכ"ח, אודות מנהג אשכנז בזה.

אמירת "אור המן" – "ברוך מרדכי"

בתלמוד הירושלמי מסכת מגילה (פ"ג ה"ז) הובאה עדות על מנהג רבי יונתן, שנהג לקיים את הפסוק (משלי י, ז) "ושם רשעים ירקב" בעת קריאת המגילה, ובהגיעו לקריאת הפסוק (אסתר ב, ו) "אשר הגלה נבוכדנצר" נהג להוסיף ולומר "שחיק טמא"¹² (=ישתחקו עצמותיו), על אף שבעת קריאת ספר ירמיה לא נהג כן, מ"מ בשעת קריאת המגילה נהג כן, והסביר את חילוק מנהגו זה, היות וספר ירמיה מספר על נבוכדנצר בזמן שחי עדיין, וממילא לא נהג לומר כך על מלך חי משום כבודו, אך היות ומגילת אסתר מספר כבר על פעלו לאחר שמת, אפשר כבר להוסיף קללה לאחר אזכור שמו כנדרש לאחר הזכרת שם רשע¹³. בהקשר זה מביא הירושלמי שם: "רב אמר: צריך לאמר 'אור המן ארורים בניו' א"ר פנחס צריך לומר 'חרבונה זכור לטוב'". לכאורה כוונת הגמרא היא, שבשעת הזכרת תליית בני המן צריך (הקורא או השומעים) לומר עליהם 'אור' כדי לקיים את הפסוק "ושם רשעים ירקב", וכן בעת שמזכירים את חרבונה צריך להוסיף ברכה לשמו ולומר "זכור לטוב". וכנראה שכן נהגו קוראי המגילה הארצישראלים בזמן האמוראים והגאונים.

במסכת סופרים (פי"ד ה"ו), לאחר שהביא את נוסח ברכת המגילה שלאחריה כתב "ואחר כך מקלס לצדיקים ברוך מרדכי ברוכה אסתר ברוכים כל ישראל. ורב אמר צ"ל אור המן וארורים בניו. א"ר פנחס צ"ל חרבונה זכור לטוב". דהיינו שאחר קריאת המגילה צריך לקלס את הצדיקים הנזכרים במגילה. ע"פ משנה זו לא מובן מה היה המנהג בארץ-ישראל, האם אמרו אור המן אחר ברכות המגילה יחד עם אור המן, או שאמרוהו לאחר הזכרת תליית בני המן.

עפ"ז נוכל להבין קטע גמרא סתום בתלמוד הבבלי מסכת מגילה (ז ע"ב) "אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין אור המן לברוך מרדכי", ונלאו גדולי הדורות לפרש כוונת הדברים. ועפ"ז יש לפרש, שבשעת הקריאה קראו הציבור 'אור המן', ובסיום המגילה קראו 'ברוך מרדכי', וצריך להתבשר עד כדי כך שלא ידע מתי הזמן לומר ברוך המן ומתי הזמן לומר ברוך מרדכי¹⁴. ואם נכונה השערה זו, נמצא שגם בבבל נהגו במנהג אמירת אור המן בעקבות רב, ולא רק בארץ-ישראל, ואולי מוצא הוספת 'ברוך מרדכי' מקורה בבלי.

בעקבות מסכת סופרים זה התפשט המנהג בכל תפוצות ישראל, ובסיום קריאת המגילה נהגו להוסיף קללות להמן וזרעו וברכות למרדכי ואסתר וכל היהודים.....

הכאת המן

"ומנהג לשבר כלים וקדרות של חרס כשאומרים אור המן ואומרי' ושרוהו כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמול ולא ימצא במכתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשוף מים מגבא וכשהקורא אומר נבוכד נצר הם אומרים שחוק עצמות וכשהוא אומר חרבונא אומרי' זכור לטוב ונהגו לומר כל הציבור יחד ליהודי' היתה אורה ושמחה וששון ויקר. וכן ויתלו את המן. כי מרדכי היהודי. ואחר כך חוזר הקורא עליהם וקורא אותם פעם שנייה לפי שבקריאתן שקראו אותם הצבור לא יצאו ידי חובתן שהרי על פה קורין אותן. וכשהן אומרים ויתלו את המן חובטין רגליהן בקרקע ומכין בכפות ידיהן ומשמייעין את קולן"¹⁵.

המנהג שמכין ורוקעים ברגליהם בשעת אמירת 'המן'. מנהג זה כבר כתב הרמ"א (תרצ יז) "עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים, או לכתוב שם המן עליהן, ולהכותן זה על זה כדי שימחה שמו על דרך מחה מחה תמחה את זכר עמלק, ושם רשעים ירקב. ומזה נשתרבה המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בבהכ"נ ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחנם הוקבעו".

ואם כי ממשמעות השו"ע היה ניתן לומר שרק התינוקות נהגו כן (ויש אחרונים שנקטו הכי), הרי מאידך העידו על הרבה גדולים שנהגו להכות בעצמם. וכפי שמעיד הגריעב"ץ בסידורו (שער יג, פ"ז ה' יד) "והשגחתי על אבי מורי הגאון צ"ל (-החכם צבי) שהיה מכה ורוקע ברגלו וטופח בסנדלו כשהגיע לזכור המן" (ומובא להלכה במ"ב תרצ סקנ"ט). וכ"ה בבן איש חי (שנה א' תצוה, הל' פורים ה") "ואני רגיל להכות ברגלים בשם המן ...". וכן מביא (שם הל' ח) "ויש נוהגים להכות בידם על הקרקע, ואין זה מנהג יפה, אלא ראוי להכות בסנדלים שברגליהם".

ומן הראוי לציין מה שמביא רבי חיים פאלאגי (רוח חים תרצו אות ט) דמרגלא בפומייהו דאיניש, דהמן לוקה במכות הללו בכל שנה ושנה בגיהנם.

יש אומרים שראו את האדמו"ר הרה"ק אהרן מבעלזא צ"ל שהיה רוקע ברגליו גם בקריאת 'ממוכן' (ע"פ דרשת חז"ל (מגילה יב ע"ב) דממוכן זה המן).

רעשן

אחד מכלי ההרעשה ששימשו את הילדים בהרעשת ביהמ"ד בעת קריאת המן היה ה"רעשן". היה זה משחק מיוחד בעל מוט שעליה הרכיבו מסגרת שנעה עליו כדלת הנעה על צירה, בתוך המסגרת הורכב גלגל שיניים מעץ או ממתכת. ובעת שהגיע הקורא להמן נענעו את המוט, והמסגרת שעליו הסתובב סביב המוט, וגלגל השיניים חרק והרעיש בקול.

מקור הכלי לא ידוע, ויש לברר. היהודים יצרו לעצמם רעשנים מיוחדים העשיר לפי עשרו מזהב או מכסף והעני לפי עניו מעץ. כשעליהם גילפו ופיתחו גילופים מיוחדים, כצורת המן, או כמרדכי הרוכב על סוס וכדומה, וכך הפך כלי זה לאחד מסימני ההיכר היהודיים לימי הפורים.

לך ענו שירה

יש שנהגו לזמר זמר שמח בעת קריאת הקטעים המשמחים בשעת קריאת המגילה. במונקאטש נהגו לנגן בד' הפסוקים שהקהל אומרים עם החזן. מנהג ויז'ניץ לנגן לפני התחלת פרק ו' 'בלילה ההוא'. בבעלזא מנגנים רק בקריאת הלילה לפני הפסוק 'ויתלו את המן' (ז.י). אצל הרה"ק הדברי חיים מצאנז היו מנגנים לפני

¹² לפי מסכת סופרים (פי"ד ה"ז) אמר 'נבוכדנצר רשיעא שחיק טמא'.

¹³ זה לשון הירושלמי שם: "ר' ברכיה רבי ירמיה ר' חיה בשם ר' יוחנן ר' יונתן כד דהוה מטי להאי פסוקא 'אשר הגלה נבוכדנצר' הוה אמר 'נבוכד נצר שחיק עצמות' שכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה חי היה ברם הכא מת היה".

¹⁴ וכעין פירוש זה הובא בדרכי משה ס' תרצה אות א', אלא ששם הוצע שנהגו לשזור פיוט מסויים שבית אחד היה מסתיים בפזמון 'אור המן' ופיט ששני היה מסתיים בפזמון 'ברוך מרדכי'. פירוש זה יותר מסתבר מאחר ודרך היה להתבסס בעת הסעודה ולא בשעת קריאת המגילה. אך מלשון התוס' (ד"ה דלא ידע) שציטט את המסכת סופרים כתוספת לדברי רבא משמע שהתוס' הבינו שדברי רבא נסובים על המנהג הזה.

¹⁵ מתוך מחזור כבני רומא, ש"ג עמ' 85. ועיין שם בארוכה על מנהגי פורים השונים.

פסוק זה (דרכי חיים אות ככג, אוצר החיים אות שב) בלילה וביום, וכן נוהגים בקהילות צאנז. בקאמארנא מנגנים אחר הפסוק 'ואת עשרת בני המן תלו' (ט,יד)¹⁶. מנהגים אלו מקורם לכאורה חסידי.

פרק ד' תפילות יום הפורים

"למנצח על אילת השחר"

הספרדים נוהגים לומר בליל פורים קודם התפילה את המזמור "למנצח, על אילת השחר" (תהלים כב).

ועל הניסים

נהגו להכריז בתפילת ערבית לפני תפילת העמידה "ועל הניסים"¹⁷. ויש שלא נהגו להכריז.

עיי' בסידור רע"ג וסידור רס"ג אודות המחלוקת אם לומר על הניסים בליל פורים קודם קריאת המגילה או לא.

מקור הנוסח במסכת סופרים.

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפְּרָקוֹן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלְאוֹת וְעַל הַנִּחְמוֹת וְעַל הַמְּלַחְמוֹת שְׁעָשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה.

בַּיָּמִי מְרֻכָּזִי וְאַסְתֵּר בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עָלֶיהָ הִמָּן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנֶּעַר וְעַד זָקֵן טָף וְנָשִׁים בַּיּוֹם אֶחָד בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לְבוֹז וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים הַפָּרַת אֶת עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ וְהִשְׁבַּחְתָּ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ (וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נִסִּים וְנִפְלְאוֹת וְנוֹדָה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל):

אמירת "ואתה קדוש"

באיטליה נהגו לומר 'ובא לציון גור', 'ואני זאת בריתי גור', ואח"כ 'ואתה קדוש'.

מנהגי קריאת התורה

מנהג אשכנז לעטר את ספרי התורה בכלי קודש¹⁸, וכן נוהגים בקהילות האשכנזיות המערביות והמזרחיות.

יש מהספרדים הנוהגים לחזור על הפסוק האחרון פעמיים כדי להשלים לעשרה פסוקים.

פיוטים לפורים

בכלל הימים המיוחדים בשנה התייחד גם יום הפורים בהוספת תפילות ופיוטים בתוך התפילה. מצאנו מנהגים שונים בתפוצות ישראל שהוסיפו פיוטים שונים בתוך תפילות היום, כל מקום ומקום כפי מנהגו. האיטליינים מתפללי נוסח רומא והאשכנזים היו נוהגים לומר פיוטים מיוחדים אחר קריאת המגילה בלילה וביום. אצל מתפללי נוסח פולין מצאנו מאורה מיוחדת שבהם חתמו את ברכת היוצר של יום הפורים. והאשכנזים אמרו קרובות בעת חזרת הש"ץ בתפילת שחרית. נרחיב פה מעט את היריעה אודות פיוטים אלו ונביאם בזה.

מערכת ליל פורים

במחזור ויטרי נדפסו פיוטי מערכת היתוליים למעריב ליל פורים. בפיוט סאטירי זה מעלה הפייטן על נס את גודל מעלת המתבשר והמשתכר בפורים, ומגדף בכל פה את כל אלו השותים בסעודת פורים מים רגילים. מתוכן פיוטים אלו ניכר שהפיוטים לא יצאו מידי תלמידי רש"י כלל, ותוכנו מורה על היותם פיוטים אשכנזיים מאוחרים הרבה יותר. בפיוטים אלו הננו מוצאים הרבה אזהרות ומנהגים אשכנזיים מאוחרים יחסית (כאזהרת גדולי אשכנז שלא לאכול פולים בליל פורים (עד כדי כך שגזר עליו הפייטן גזירת החרמה מתוך הקהל) וקריאת רבני אשכנז שלא לתת מעות פורים לעבדים ולשפחות הנוצריים). ופלא גדול הוא איך נשתרבו פיוט זה למחזור. כנראה שהפיוט היה נפוץ בין יהודי אשכנז בכתב (וככל המסתבר שוררוהו בעת המשתה כטוב לבם ביין, ולא אמרוהו בברכות קר"ש בליל פורים) ואחד המעתיקים שלא התעמק יותר מדי בתוכנו העתיקו כמות שהוא בין דיני ליל פורים במחזור. נעתיק כאן את הפיוט כפי שהודפס במחזור:

מעריב לפורים.

ממעמד ר' מנחם בר' אהרן ז"ל.

לִיל שִׁיכּוּרִים הוּא זֶה הַלֵּילָה, לְשִׁמּוֹחַ בֵּינָן הַטּוֹב וְלִגְלִיָּה, פּוֹרִים עַל שֵׁם הַפּוֹר נִקְרָא בְּגִילָה,
יִזְכּוֹר לָנוּ בְּקִרְיַת מְגִילָה: הַמַּעְרִיב

¹⁶ נטעי גבריאל

¹⁷ או"ח סי' רלו, מג"א (סק"א), ומ"ב (סק"ז).

¹⁸ מנהג אשכנז הישן היה לסדר ולהחליף הפרוכות והמפות ואף כלי הקודש לפי המועדות. [ראה מנהגי וורמזיא (לר' יוזפא שמש סי' כא) אשר מביא העתים השונים לשינוי הפרוכות והמפות וכלי הקודש.

בליל הזה ישכרו כל יצורים, להזכר חוק אשר נקבע בפורים, ארור האיש אשר ידו ירים, לשנות מים המארים: אוהב

פ[ו]רים בנין פותחים בברוך, על שולחן אשר ערוף, בליל חג פורים: פורים ישורר שיר נועם, עלי יין בקהל עם, בליל חג פורים: פורים ימלא כוסות, כדת מה לעשות, בליל חג פורים: פורים ישתו יין כל רואהו, עד לא יכיר איש את רעהו, בליל חג פורים: פורים לא יקח נשף ותרבות, אשר ישתה יין מחבית, בליל חג פורים: פורים אשרי איש אשר יפן, לברך על הגפן, בליל חג פורים: פורים ישכרו בנין לבן, וירצה כמנחה וקרבן, בליל חג פורים: פורים אכלו ושתו רעים, זמרו לנין הטוב כי נעים, בליל חג פורים: פורים שחטו אוזין ותרנגולים, כי בזאת תהיו נגאלים, בליל חג פורים: פורים זכרו תורת ראשונים, מעשה אבות יעשו בנים, בליל חג פורים: פורים שמעו בני איתנים, מהרו ואכלו משמנים, בליל חג פורים: פורים ישתה יין טוב, אשר ירוה כגן רטוב, בליל חג פורים: פורים אשר לא זקן, ישתה מן הקנקן, בליל חג פורים: פורים יזכור יין בריתו, כאשר היתה באמנה אתו, בליל חג פורים: פורים יקריבהו אל חפז, לרחבו ולארכו, בליל חג פורים: פורים בישאל לפנים, יקר הוא מפנינים, בליל חג פורים: פורים כוס יין בידו יעמיד, ויערוף על פיו תמיד, בליל חג פורים: פורים ישתה יין ישן, ארור האיש אשר יישן, בליל חג פורים: פורים יין תמיד ירוקן, לפני נער וזקן, בליל חג פורים: פורים ישלח לרעהו מנות, ולאכיונים מתנות, בליל חג פורים: פורים אכלו רעים ושתו איש באהלו, ושלחו מנות לאין נכון לו, בליל חג פורים: פורים אוהב שמחה אוהב יין יעשיר, וכל כלי זמר וכל כלי שיר, בליל חג פורים: פורים אל ישתה יין רע עין, קודם תשבור צמאך אל העין, בליל חג פורים: פורים במה יזכה איש זכותו, שבע ילין בל יפקד צונו, בליל חג פורים: פורים גילה רינה חדווה ודיצה, הקבצו לשמות ועוצו עצה, בליל חג פורים: פורים דאגה בלב איש ישחנה, מאכל טוב ומשתה ישמחנה, בליל חג פורים: פורים דלה תדלה יין מחביות, בלילה ההוא תהילות דומיות, בליל חג פורים: פורים היין (בפור) בפיה תמיד שגור, וספל אדירים יהיה סגור, בליל חג פורים: פורים חכלילי עינים מיין, ואויבינו יהיו כאין, בליל חג פורים: פורים טוב אשר תאחו בכוס מלא, מכתם אופיר לא תסלה, בליל חג פורים: פורים יין מלכות ישתו ויסלסלו, בחורים שיכורים יחדיו יצללו, בליל חג פורים: פורים כל אשר ימרה פיו מלאכול, ומצאוהו רעות ויהיה לאכול, בליל חג פורים: פורים לץ הומה ומים ומשכר, והשותה מהם לא ירבה שכר, בליל חג פורים: פורים משתה שלף יהיה להפקר, ושותים הרבה לאין חקר, בליל חג פורים: פורים מאן דאית ליה בושמא ברחמיה מסיק ליה, ויקנה שם טוב ויהיה עולה, בליל חג פורים: פורים נתון תתן מתנות לעניים, לא לשפחות ולא לעבדים, בליל חג פורים: פורים שכל אדם מאריך בסעודתו, ומן השמים ימלאו שאילתו, בליל חג פורים: פורים שותה כדת וכהלכה, זכר צדיק לברכה, בליל חג פורים: פורים שומר מצוה שותה תאות נפשו, שמש וירח נבראו לשמשו, בליל חג פורים: פורים שבקיה לרואי דמנפשיה נפיל, לא יקום כי יפול כמו פיל, בליל חג פורים: פורים תרא יין כי יתאדם, כי זה כל האדם, בליל חג פורים:

פורים יין אשר הוקם לשמוח פני אישים, יבא ויגל פני אנשים ונשים, ארור האיש אשר יאכל עדשים, בלילי פורים ובמועדים ובחודשים¹⁹: בגילה

ארור האיש אשר יאכל פולין כתושים, מפי המלך וההגמון והראשים, כל בית ישראל יעלו עליו חמושים, לגרשו מתוך קהל קדושים: גאל

השכיבנו. ושמור צאתנו ובואינו:

¹⁹ עיין לקמן תחת הכותרת "זרעונים" על איסור אכילת עדשים בימים שאין נופלים בהם על פניהם, ועל פולמוס גדולי אשכנז נגד מנהג אכילת זרעונים בליל פורים.

- ^א לכאורה בנוי פתיח זה על משקל פיוט מערבית שהיה נאמר בליל פסח המתחיל "ליל שימורים הוא זה הלילה".
- ^ב פירוש: שלא יתמקחו מוכרי היין עם הלוקחות על מחירים מפולפלים כשאר ימות השנה.
- ^ג פירוש: אוי לו למי שיירדם בתחילת המשתה.
- ^ד פירוש: מי שרעה עינו בכיסו ישתה מקודם מים לצמא, כדי שלא יבזבז יותר מדי על יין. לעג לקמצן החס על יינו.
- ^ה על משקל הכתובים (תהלים קיט, ט) "במה יזכה נער את אורחו", (משלי יט, כג) "ושבע ילין בל יפקד רע". דהיינו שהאוכל בליל פורים יותר מכדי שבעו יעמוד לו דבר זה לזכות.
- ^ו על משקל הפסוק (משלי י"ב, כ"ה) "דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה".
- ^ז על משקל הגמרא (ע"ז ד ע"א) "מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה". והכוונה, שבפורים מי שיש לו משקה המבשם מעלהו לחברו.
- ^ח עיין לקמן תחת הכותרת "מעות פורים" על פולמוס רבני אשכנז נגד נתינת מעות פורים לעבדים ולשפחות.
- ^ט ע"פ שבת לב ע"א.

"קוראי מגלה"

כאמור, נהגו בני רומא האיטליינים לשוור פיוט אחר קריאת המגילה בלילה וביום. את הפיוט אמרו אחר ברכת המגילה ואחר אמירת נוסח 'ארור המן', ואח"כ אמרו 'ובא לציון גואל' (כאמור לעיל, נהגו בני איטליה להתחיל מ'ובא לציון').

הפיוט בנוי מארבעה בתים הפותחים עם האקרוסטיכון 'אברם' ע"ש מחברו²⁰. כל בית מכיל חמש צלעות המתחרזות באמצעה ובסופה. וכל צלע בנויה מתנועה ב' יתדות וב' תנועות, תנועה ב' יתדות ותנועה. כשכל בית מסתיים בפזמון בת שתי צלעות הבנויות כצלעות הפיוט עצמו.

בפיוט זה מזכיר הפייטן את התלאות שעברו עלינו בגלות בבל ואת הנסים הגדולים שעשה השי"ת עמנו בפורים. ומבקש ממנו לעשות שוב את אותם הנסים הגדולים שעשה עמנו השי"ת אז, ויזכור את דברי הסגוריה שאמר עלינו המן, ובזכות זה יגאלנו מהגלות הזה בו אנו שרויים.

נעתיק בזה את הפיוט כפי שנדפס ב'מחזור כמנהג ק"ק רומא' ע"פ קמחא דאבישונא, שנדפס בבולוניי בשנת ש'ת"א²¹:

קוראי מגלה, הם ירננו אל אל. כי מקום תהלה, היתה לישראל:

אחרי בלותי, ואני בעיר בבל. נמשלה עדתי, כאני בלי חובל. בא זמן פדותי, על ידי זרבבל. נבדלה קהלה²², מצויל ומתגאל. ותהי סגלה, עם שתיל שאלתיאל:
קוראי

בא דבר אגגי, החזיק בפור ידו. באדר להרגי, נהפך להשמידו. אתנה הגיגי/ בו, ואזכרה אידו. ואמת נקלה/ זאת לאל, וכן יואל/ לעשות וכלה, אדבאל ומגדיאל²³:
קוראי

רועשים כעשן/ נמשלו בתוף כבשן²⁴. בן אגג בכושן, קם ושב כבן בשן. מרדכי בשושן, מר דרור עלי שושן²⁵. בן שנת גאלה, אל יצו לדל שואל. עד לבית תפלה, יעלו לההראל:
קוראי

²⁰ ב'סידור איש מצליח' נכתב שמחברו הוא הרב אברהם אבן עזרא ז"ל. ע. וכן הובא ב'הזמנה לפיוט', וכה כתבו שם: 'פיוט לפורים, המושר אחרי קריאת המגילה, במנהג רוב הקהילות הספרדיות. מחברו הוא ר' אברהם אבן-עזרא, מגדולי הפייטנים העבריים בספרד (המאות ה-11-12), אשר חתם אותיות שמו – אברם – בראשי המחרוזות. הפיוט מתועד בספרי מנהגים ותפילות צרפתיים מן המאות השתים-עשרה – שלוש-עשרה (ספר 'המנהיג' וחלק מכתבי היד של מחזור ויטרי). כיום הוא מופיע במנהגי קהילות רבות (ג'רבה, בוכרה, איטליה, אפגניסטן, אזרביג'ן, הודו-בומבי (בני ישראל), גרוזיה, יוון, פרס, מרוקו, קורפו, אלג'יר). נוהגים לשיר אותו לאחר קריאת המגילה, ולפני אמירת פסוקי 'ובא לציון גואל' (פיוטנו מסתיים במילים קרובות לפסוקים אלה – "ובא גואל").

ככל פיוטי פורים, גם פיוטנו מזכיר את סיפורה של מגילת אסתר; אך ייחודי לו הניסיון למקם את ההתרחשויות המתוארות במגילה בזמן היסטורי מוגדר: לשם כך משמשת המחרוזת הראשונה, המתארת את ימיו של חגי הנביא וזרובבל בן שאלתיאל, שפעלו ביהודה בימי שיבת ציון, סמוך כנראה לזמנם של מרדכי ואסתר – "אחרי בלותי / ואני בעיר בבל // נמשלה עדתי / כאני בלי חובל // בא זמן פדותי / על ידי זרבבל // ... // ותהי סגלה / עם שתיל שאלתיאל". קביעת היחס הכרונולוגי המדויק בין ספר חגי ומגילת אסתר היא עניין סבוך ושנוי במחלוקת; גם פייטנו התחבט בו, ולכאורה אף סתר עצמו בפירושו למקרא: בראשית פירושו לחגי (א, א), הוא קובע כי המאורעות המתוארים בספר חגי מאוחרים לאלו המתוארים במגילת אסתר ("זה דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז"ל שהוא בן אסתר המלכה"), ובראשית פירושו לאסתר (א, א) הוא קובע קביעה הפוכה ("זה אחשוורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני, רק לא נבנה הבית"). בפיוטנו, מכל מקום, הוא כנראה מחזיק בטיעון שהביע בפירושו לאסתר, או לחילופין מציע הצעה שלישית, לפיה האירועים התרחשו במקביל – בשושן הבירה ובארץ ישראל. כך או כך, הבחינה ההיסטורית של העבר אינה משנה את מבטו, הממוקד בהווה ומייחל לגאולה חדשה: "אל זכור תהלה / גם שנה במיכאל // לחזור חלילה / קץ פדות וְבָא גואל".

²¹ בסידורים השונים שנדפסו באיטליה בימים ההם נדפס ג"כ פיוט זה עם שינויים שונים, שינויים עיקריים נביא כאן בהערות מתוך 'מחזור כמנהג ק"ק רומא' שנדפס במנטובה בשנת ש"ג, ומתוך 'סידור תפלה כמנהג ק"ק ספרדים' שנדפס במנטובה בשנת תקל"ז, 'סידור בית עובד' שנדפס בליוורנו ו'סידור איש מצליח' שנדפס בב"ב.

²² בסידור כמנהג ק"ק ספרדים 'נבדלה קהלה'.

²³ פירוש: אדבאל היה בנו השלישי של ישמעאל (בראשית כה, יג), ומגדיאל היה אחד מאלופי עשו (בראשית לו, מג) שע"פ מסורת חז"ל הכוונה למלכות הרומית. הפייטן התפלל כאן שכמו שה' עשה נסים בהמן באדר, נקל בעיניו גם להשמיד את בני עשו (הנוצרים) ובני ישמעאל (המוסלמים) המרעים לישראל בזמן הזה. (והסיבה שהזכיר רק את שני הבנים האלה היא כנראה בגלל הכרח בנין משקל השיר). בסידורים המאוחרים (סידור כמנהג ק"ק ספרדים ובית עובד) שונה הנוסח ל'עוזבי' ו'שוכחי' אל' מאימת השכנים הנוצריים. (אף בסידור 'איש מצליח' נדפס כך, כנראה מחמת חוסר ידיעה, וחבל שלא הוחזר עטרת הפיוט ליושנה).

מַעֲשִׂים וְנִסִּים, שִׁית בָּךְ²⁶ לְעַד נֶאֱמָן. גַּם בַּחֲבֹף²⁷ שִׁים, צוּף דָּבַשׁ דָּבַר הָמָן. לֹךְ שָׁתָה
עֲסִיסִים, אַחֲרֵי אָכֹל מִשְׁמָן. אֵל זָכוֹר תַּחֲלָה, גַּם שָׁנָה בְּמִיכָאֵל. תַּחֲזוֹר חֲלִילָה²⁸, קֵץ
פְּדוּת וּבָא גּוֹאֵל: קוֹרֵא

הספרדים שהגיעו לאיטליה בשנות הגירוש החלו ג"כ לשוור את הפיוט, אך הם הקדימו לאמרו טרם קריאת המגילה. וצריך בירור למה שינו את מנהגם זה. [בעקבותיהם דרכו כמה קהילות ספרדיות שהחלו לאמרו לפני קריאת המגילה (רוב סידורי הספרדים נדפסו אז באיטליה) יש לברר האם היו קהילות ספרדיות שאמרוהו מקדם, במקביל למנהג בני רומא]]. כיום הודפס פיוט זה בסידור כמנהג יוצאי ג'רבה 'סידור איש מצליח' למי שירצה לשוורו.

"אשר הניא"

על מקור הפיוט עיין "תולדות חג שמחת תורה" פרק פיוטים.

אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גּוֹיִם וַיִּפֹּר מַחֲשָׁבוֹת עֲרוֹמִים:
בְּקוֹם עָלִינוּ אָדָם רָשָׁע. נָצַר זָדוֹן מִזֶּרַע עֲמֹלֵק:
גָּאָה בַּעֲשָׂרוֹ וְכָרָה לוֹ בּוֹר. וּגְדַלְתּוּ יִקְשֶׁה לוֹ לְכַד:
דָּמָה בְּנַפְשׁוֹ לְלַכַּד וְנִלְכַּד. בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְנִשְׁמַד מִהָרָה:
הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו וְעוֹרֵר שְׁנֵאת אֲחִים לְבָנִים:
וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שְׂאוֹל. כִּי בַחֲמֻלְתּוֹ עַל אֲגָג נוֹלַד אוֹיֵב:
זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק. וְנִלְכַּד טָמֵא בְיַדִּי טְהוֹר:
חֲסֵד גָּבַר עַל שְׁגָגַת אָב. וְרָשָׁע הוֹסִיף חָטָא עַל חֲטָאָיו:
טָמֵן בְּלִבּוֹ מַחֲשָׁבוֹת עֲרוֹמִיו. וַיִּתְּמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה:
יָדוֹ שָׁלַח בְּקֹדֶשׁ אֵל. כִּסְפוֹ נָתַן לְהַכְרִית זָכָר:
פְּרָאוֹת מְרֹדְכִי כִּי יֵצֵא קֶצֶף וְדָתִי הָמָן נִתְּנָה בְּשׁוֹשׁן:
לְבַשׁ שֶׁק וְקֶשֶׁר מִסְפָּד וְגִזֹּר צוּם וַיֵּשֶׁב עַל הָאֶפֶר:
מִי זֶה יַעֲמֵד לְכַפֵּר שְׁגָגָה וּלְמַחֵל חַטָּאת עֲזוֹן אֲבוֹתֵינוּ:
נִץ פָּרַח מְלוּלָב. הֵן הַדָּסָה עֲמָדָה לְעוֹרֵר יְשָׁנִים:
סְרִיסְיָה הִבְהִילוֹ לְהָמָן לְהַשְׁקוֹתוֹ יַיִן חֲמַת תַּנְיָנִים:
עָמַד בַּעֲשָׂרוֹ וְנִפְּל בְּרָשָׁעוֹ. עָשָׂה לוֹ עֵץ וְנִתְּלָה עָלָיו:
פִּיהֶם פָּתְחוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֶל. כִּי פוֹר הָמָן נִהַפֵּךְ לְפוֹרְנוֹ:
צַדִּיק נִחְלָץ מִיַּד רָשָׁע. אוֹיֵב נָתַן תַּחַת נַפְשׁוֹ:
קִיְמוּ עָלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת פּוֹרִים וּלְשַׁמֵּחַ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה:
רְאִיתָ אֵת תַּפְּלַת מְרֹדְכִי וְאַסְתֵּר. הָמָן וּבְנָיו עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:
שׁוֹשְׁנַת יַעֲקֹב צִהְלָה וְשִׁמְחָה בְּרֵאוֹתָם יַחַד תַּכְלַת מְרֹדְכִי:
תְּשׁוּעָתָם הָיִיתָ לְנִצָּחַ. וְתַקְוָתָם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר:
לְהוֹדִיעַ שֶׁכָּל קִנְיָן לֹא יִבָּשׁ. וְלֹא יִכְלָמוּ לְנִצָּחַ כָּל הַחוֹסִים בָּךְ:

היות וביום הפורים כבר האריכו בסיפור הניסים והנפלאות בפיוטי היוצרות והקרובות, נהגו לדלג ביום ולהתחיל מ"שושנת יעקב" (בליל פורים נהג החזן להתחיל מ'שושנת יעקב' כסיום צייטוט הפיוט. אולי חשבו שמכאן מתחיל נוסח אמירת המן, ולכן אמרו מכאן ביום. ויש לבדור). אמנם בדור האחרון, כשהנהיגו באשכנז שלא לומר פיוטים בעת התפילה, כתב ה"ה" לומר את כל פיוט "אשר הניא" אפילו ביום²⁹.

מאורה

בסידורי נוסח פולין נדפסה מאורה מיוחדת ליום הפורים³⁰, שהיתה נאמרת ע"י החזן בשעת תפילת היוצר. אמירת מאורה זו בטלה בדורות היותר מאוחרים כאשר בני פולין הפסיקו לחלוטין את מנהגי אמירת היוצרות מחמת שיטות הפוסקים האוסרים לאמרו בתוך תפילות היוצר מחשש הפסק.

²⁴ בכל הסידורים המאוחרים (מחזור כמנהג ק"ק רומה וסידור כמנהג ק"ק ספרדים ובית עובד) **יְרַעְצִים בַּעֲשָׂן, נִמְשְׁלוּ בַתוֹף כְּבָשָׂן**.

²⁵ בכל הסידורים המאוחרים **שׁוֹשָׁן**.

²⁶ בסידור כמנהג ק"ק ספרדים **לֵךְ**.

²⁷ בכל הסידורים המאוחרים **בַּחֲבֹף**.

²⁸ בסידורים הספרדיים **חֲלִילָה**. ובסידור איש מצליח החזירו ל'חֲלִילָה'.

²⁹ סידור 'שפה ברורה' לה"ה.

הפיוט בנוי מארבעה בתים הפותחים עם האקרוסטיכון 'שמואל', ככל הנראה ע"ש מחברה³¹. כל בית מחולק לששה בתים המתחרזות ביניהם, למעט הבית האחרון המתחרזת עם הפזמון. כל בית וכן הפזמון בנויים מארבע צלעות בנות ארבע תנועות כל אחת³².

מתוך סידור לכל השנה שנדפס בקראקא שנת ש"ז (עמ' 508)³³:

שִׁיר אֶל נַעֲלָם, לְיוֹם אוֹת עוֹלָם, וְהִיָּה שֵׁם לִמְ/נִשָּׂא לְכָל רֹאשׁ.
יְהַלְלוּ יַחַדְיוֹ, יוֹם יוֹם מְעִידְיוֹ, כִּי בִלְעָדְיוֹ, אֵין [מִי] לְדְרוֹשׁ.
עֲזָרִי מִשְׁמִי/ מְרוֹמִי, כְּמָה/ הִיָּה בִימִי/ אַחֲשׁוֹרוֹשׁ.
בְּקוֹם רַע חוֹרֶשׁ, גֶּרֶשׁ יִגְרֶשׁ, פּוֹרָה שׁוֹרֶשׁ, לַעֲנָה וְרוֹשׁ.
נִצֵּר רֹאשִׁית, גּוֹי אֲשֶׁר הִשִּׁית, רוּחַ חֲרִישִׁית, לַעֲקוֹר וְלִשְׁרוֹשׁ.
אוֹרִי וְיִשְׁעִי, אֲמִץ זְרוּעִי, יֵאִיר לְעִבְרָה³⁴, שְׁמֶשׁ זֶרְחָה.
יְרוֹמְמוּ יְדִידִים, כִּי לַיהוּדִים, הִיָּתָה אוֹרָה, שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה.

מְקוֹה יִשְׂרָאֵל בְּעַת צָרָה, הִלְבִּישׁ גְּבוּרָה, בֶּן אֶפְרַתִּי.
לְנִקְוֹם נִקְם אֵל, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּלִץ הַמְּגָאֵל, אִישׁ חֲרָפְתִּי.
בָּא זֶדוֹן קָלוֹן, עַד מְלוֹן, פְּלִיטִי וִילוֹן, לְכָרוֹת בְּרִיתִי.
זָכְרוּ לְהַכְרִית, שְׁמוֹ עַד אַחֲרִית, מִצּוֹת עֲבָרִית, הִיָּתָה אִתִּי.
וְאַתְמוֹגֵג, מֵאֲשֶׁר שָׁגַג, חֲמוּל עַל אֲגָג, רֹאשׁ מְלָכוֹתִי.
לולִי אוֹר לִי, וְאֵל חִלִּי³⁵, מִצֵּר עֲזָרָה הַמְּצִיא רְוָחָה.

יְרוֹמְמוּ יְדִידִים, כִּי לַיהוּדִים, הִיָּתָה אוֹרָה, שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה.

וְיִוְצֵא רַע/נֶן פָּרַח רַע, הֶמֶן הָרַע, בֶּן הַמִּדְתָּא.
זָמַם בְּאִפּוֹ, לְהַכְבִּיד אֶכְפּוֹ, עַד אֵין רְפוּאָה, לְהִשִּׁית בְּתָה.
כִּי הוֹקֵם עַל, כָּל מַמְצֵל, כּוֹס הָרַעַל, כְּדִי לְשִׁתּוֹתָה.
נִקְלָה בְּנִכְבֵּד³⁶, בְּמִרְדְּכִי לְבַד, בּוֹ וְתִכְבֵּד, בְּפִי כְסִיל מְחִיתָה.
אֱלֹהֵי מַחְסִי, הִפְכָּה לְשׁוֹסִי, בְּלִי תַת לַחֲסִי/דִי הַמּוֹתָה.
הַעִיר³⁷ דְּרָכִי, אַחֲרֵי מַלְכִי, בְּבֹא לוֹ צָרָה, לְצַר וְאַנְחָה.

יְרוֹמְמוּ יְדִידִים, כִּי לַיהוּדִים, הִיָּתָה אוֹרָה, שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה.

אֱלֹהֵי צוּרִי, שְׁמִתִּי סִבְרִי/ בּוֹ, כִּי בַעֲזָרִי, קִשְׁתּוֹ דּוֹרָה.
הִשִּׁיב פֶּשַׁע, גְּמוּל יָד רָשָׁע, צִדִּיק וְנוֹשָׁע, קְרוֹא לוֹ אֲבָרָה.
פְּרִי מַעֲשִׂיהוֹ, לְהַאֲכִילָהוּ, לְהַשְׁבִּיעָהוּ, יָמִים אוֹרָה.
זֶה לִי כְּמָה, לְבָבִי הוֹמָה, שְׁנֵי מַגְנֵי מְ/עֲבוּדַת פָּרָה.
זָרַע לְהַחֲיוֹת, אֲבוֹדוֹת שִׁיּוֹת, אֲבָקֶשׁ לְהִיּוֹת, בְּמוֹת דּוֹרָה.
וּבְאוֹרָה אוֹר, נִרְאָה בְּאוֹר, וְכִנֵּס פְּזוּרָה/ הַנִּנְחָה.

³⁰ מאורה היא השם שניתן לפיוט החותם את ברכת יוצר המאורות, והיתה נאמרת לפני סיום הברכה, לפני חתימת 'אור חדש'.

³¹ בכל הסידורים לא הודגש האקרוסטיכון.

³² בסידורים השונים ניסו לפסק את הצלעות באופנים שונים, אך רוב סוגי הפיסוק אינם אחידים בכל בתי הפיוט. את סוג הפיסוק הנוכחי העתקנו מהסידור 'תפלה לכל השנה' שנדפס בקראקא בשנת ש"ז, המתאים לכל בתי הפיוט.

³³ מאורה זו הובאה גם ב'סידור עם פירוש ראב"ן כמנהג פולין ליטא פרייסיין ומערה'ין' שנדפס שנת תקס"ז, בשינויים שונים, חלקם משמועותיים, את השינויים הללו נביא לקמן בהערות.

³⁴ בסידור ראב"ן: 'יֵאִיר לְעִבְרָה'.

³⁵ בסידור ראב"ן: 'יֵי חִילִי'.

³⁶ בסידור ראב"ן: 'נִקְלָה בְּנִכְבֵּד', והכוונה על המן ומרדכי, ולא כמשמעות לעיל שנקלה היה בעיני המן - הנכבד בעיניו - לשלוח יד במרדכי לבדו, כמתואר במגילה (ג, ו).

³⁷ בסידור ראב"ן: 'הַעִיר'.

יְרוֹמָמוּ יְדִידִים, כִּי לַיהוּדִים, הִיְתָה אוֹרְתָה, שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָתָה.

קרובה (קרב"ץ) לפורים

האשכנזים אומרים ביום הפורים בחזרת הש"ץ קרובות שחוברו ע"י הפייטן רבי אלעזר בירבי קליר.

בשם קרובות כונו כל הפיוטים שנתקנו לאומרים בחזרת הש"ץ. שמם האמיתי היה 'קרובות'. כנראה שבארץ ישראל (שהוא ארץ מוצא הפיוטים והקרובות) קראו לשליח ציבור שירד לפני התיבה בשם קרובה³⁸, ולפיוט חזרת הש"ץ קראו קרובות. כשנדדו פיוטי הקרובות לאיטליה ולאשכנז, שובש השם והחלו לקרוא בשם קרובץ³⁹. בדורות המאוחרים נדרש אף רמז על השם 'קרובץ', בהיותו נוטריקון הפסוק "ק'ול ר'נה ו'ישועה ב'אהלי צ'דיקים" (תהלים קיח, טו). על משקל רמז זה ביאר המהרי"ל למה אין אומרים קרובץ בר"ה וביהכ"פ, היות ובשם קרובץ רמזו ענין קול הרינה ובימי הדין אין רינה. וז"ל: "...

והפלא הוא, שהאשכנזים - שהם היו אלו שהשתמשו במילה 'קרובץ' כתבו תמיד לעקר ולשרש את המילה הזאת ודרשו לקראו קרובות כנדרש, ואילו השם נשתמר כיום דווקא בזכות הספרדים שלא ידעו מה פירוש המילה הזאת ולא התעמקו יתר על הצורך במשמעותה.

השם 'קרובץ' נשתמר כיום בפי האשכנזים בעקבות ה'בית יוסף' שכתב בספרו זה (בית יוסף אורח חיים סימן סח): "בענין ההפסקה שמפסיקין בברכות שמע לומר קרובץ". הפיוטים שהיו נוהגים לומר באמצע ברכות ק"ש היו קורים אותם קרובץ, ושמעתי כי הוא ראשי תיבות: קול רנה וישועה באהלי צדיקים". הב"י לא ידע מהו משמעות המילה וע"כ כותב ששמע משמעות המילה הזאת הוא נוטריקון. ומספרו זה נתקבל השימוש בתיבת 'קרובץ' עד היום בקהילות האשכנזיות.

אך, הבלשנים האשכנזים יצאו חוצץ בכל פה נגד תיבה מוטעית זה וקראו לתקנו. כן מצאנו ב'ספר התשב' ערך קרֶבֶץ .... וממנו העתיקו הרבה בלשנים ומדקדקים, כהפמ"ג באגרותיו..... והיעב"ץ בספרו 'מור וקציעה' (סימן קיב) ומלת קרובץ י"א שהוא ר"ת קול רנה וישועה באהלי צדיקים. וי"א שהוא טעות סופר וצ"ל קרובות, שהן קרובים לתפלה, עיין ספר התשב' [ערך קרבץ]. וכן האמת שכצ"ל בתי"ו".

קרובץ לפורים

וַיֵּאָהֲבֵה אִמֶּן יְתוֹמַת הַגֹּן, אִמְנָה שְׁבָעִים וְחָמֵשׁ בַּעֲדָהּ לְהַגֵּן, אֲזִי מֵאֲזִי כְחֹזֵי יוֹדֵעַ נִגְוֵן, אֶרְיָה בֶּן זָאֵב לְיֵשַׁע הוֹגֵן, אֲזִי לְהַזְכִּיר אוֹתוֹ מִנִּגְוֵן, וּמִרְדְּכִי אִמְצִי בְּאַלְף הַמִּגְוֵן:
הַמֶּלֶךְ בְּכֶסֶךְ יְהִי חֶק לְיֹרֵעַ כֹּה יִהְיֶה, בְּקָמִים כָּל נֶשֶׁם לֹא תַחֲיֶה, בֶּן בְּכוֹרֹת חַל דָּבָר אֶהְיֶה, בְּקוֹץ אֲשֶׁר נִכְמַר וַיְחַיֶּה, בְּכֵן צָפְעוֹ צִץ לְצָדִים שִׁיְהִי, יֵצֵא לְמִרְרוֹ מוֹר בְּגָשְׁמִים מְחִיָּה:
אֶת אֶסְתֵּר גֵּל מִמִּסְתֵּיר לְגוֹאֵל, גוֹי כְּנוֹאֵשׁ מִלְּהַגְאֵל, גּוֹזֵר אִם אֵין לְאִישׁ גּוֹאֵל, גִּלְף מִיִּשְׁפָּה תִבְנִית הַגּוֹאֵל, גֶּשׁ כָּאֵחַ לְצָרָה לְצַחֲצַח הַגּוֹאֵל, מִלְפָּנֵי עֵיר וְקִדִּישׁ לְהַקְדִּישׁ אֶאֱל:
מִכָּל דּוֹרוֹ בֶּן לְהַתְּבַנֵּן, דַּעַת מֵאִיזָה חֲטָא צָג צָר שׁוֹנֵן, דְּבִרְת אָב כְּזֹכֵר אוֹנֵן, דְּלִתִּי צוּר כְּנֶסֶה דַּפֵּן וְחִנּוֹן, דְּגָלִים לְשִׁלֵּשׁ תַּעַן וְלַחֲנוֹן, הַמֶּלֶךְ יַעֲקֹב בֶּן דַּעָה חוֹנֵן:
הַנְּשִׁים הַהַגּוֹנוֹת לְכֶסֶךְ יִשְׁיֵבָה, הוֹכְעָרוּ וְסַעֲרָה בָם נִשְׁבָּה, הִדְסָה זֹאת כְּגַע לָהּ תוֹר וּמִחְשָׁבָה, הִלְלָה לְכָל רוֹאֶיָּה וְעָזָר לוֹ שׁוּהָ, הִדָּר יְמִינִי לְשׁוֹכֵב שׁוֹכְבָה, בְּלָבוֹשׁ רְצוּת רוֹצָה בְּתִשְׁבָּה:
וְתִשָּׂא וְתִבֵּא בְּאֵלֹהִים, וְלֹא יִדְעָה כִּי זֹאת עֲשֶׂתָה יְד אֱלֹהִים, וַיִּכְעַר חֲנָף בְּכָל גְּבוּל לְשָׁלוֹת, וּבְהַגִּיעַ תוֹר בְּנֵין לְצִלּוֹת, וּבִת אֲבִיחַיִל לְבִשָּׁה צִלּוֹת, מִלְכוּת בְּהָ רֶבֶה מְרִבָּה לְסִלּוֹת:
חֵן זַבְדָּה מִהֲרָרִי אֵל, זְכוּתָהּ עֲמַעַם בִּיד בֶּן אֲבִיֶּאל, זֹאת מְבֹאֶה הַלּוֹם נִשְׂאָה עֵין לֵאל, זִכְרָה נָא לִי צִדְקַת הַרְרִי אֵל, זֶה הִכִּינָה לְאוֹת לְתַקּוֹן אֲרִיֶּאל, תִּכְלֹת יְדָה עֲשׂוֹת לְגִאוּלִי אֵל:
וְחֶסֶד חֶסֶדָה חֶסֶד הַמְּחֻלְלִי, חוֹר וְכֶרֶס וְכֶתֶם וְחִלִּי, רוֹץ רֹאשׁ פֶּתֶן מִנְחִלִי, חֲרוֹן בּוֹ לְשִׁלֵּחַ עוֹד מִלְּאַפְלִי, חֶלֶת פָּנֵי אֱלֹהִים יְהוָה חִילִּי, וְחוֹר רַב חֲתָלִי רוֹפֵא חוֹלִי:
לְפָנֵינוּ טֹבַע הוֹד אֲבָרָה, טְבוּעַ הָיָה וּמוֹכֵן לְהֶאֱרָה, טְמִנָּה וְסִתְרָה מִפְּרוּעַ יֶרֶךְ, טִמָּא כְּהוֹגֵרֵל גִּפְנָה לְהַבְרָה, טוֹב פֶּץ לָהּ קוֹמִי כִּי בָּא אוֹרָה, וְעֵטְרַת בִּשְׁנַת טוֹבְתָהּ בְּגֶשֶׁם אֲבָרָה:
מִכָּל יוֹדְעֵי דֵת שְׁפָתֵי מְרַבֵּץ, יִמְרֵי יְמִינִי בְּדֵת יְמִין רוֹבֵץ, יְפִי עֲדִי עֲדִיִּים מְשִׁבֵּץ, יֵצֵא מִלְּבָשׁ עַל יַד קוֹבֵץ, יִרְשׁ מִתֵּן שְׁאֵלוֹת יַעֲבֵץ, זָהָב יְמֵן לְאַסּוֹף נִדְחִים מְקַבֵּץ:

³⁸ עיין ויקרא רבה, פרשת מצורע פרשה יט סימן ב שהביא דרשה בשם "ר' אלכסנדר בר חגאי (בשם) אלכסנדר קרובה (קרבון)", ונשנה מאמר זה בשהש"ר פרשה ה סימן ח בשם "ר' אלכסנדר בר הדרין ור' אלכסנדר קרובה". במושכל ראשון לא מובן ההקשר 'קרובה' לשמו או לדרשה שדרש, ואפשר לשער שכוונת המדרש הוא לכוונת את אלכסנדר כהשליח ציבור, וקראוהו 'אלכסנדר קרובה'. (ועפ"ז אפשר למחוק את התיקונים המוסגרים שהכניסו המדפיסים לגוף הטקסט, כי ר' אלכסנדר עצמו נתכנה בשם אלכסנדר קרובה, ולא אמרו בשם אלכסנדר אחר).

³⁹ ביטוי הצד"י וביטויי הת"י דמו מאוד בדורות הראשונים, ורק בדורות היותר מאוחרים שובש הצד"י לצד"י האירופי כפי שנהגית כיום בפי בני אשכנז.

הַבְּתוּלוֹת בְּהִקְבֵּץ שְׁנִית בְּמֵאָהָב, כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ הַשְּׁלִיכָה יָהֵב, כִּי צָדִיק יִהְיֶה צְדָקוֹת אָהֵב,
כִּמָּס דּוֹב רִשְׁפִּי לֵהֵב מְלָהִיב לְלֵהֵב, כָּרָה שׁוֹחָה לְעַד לְחִימוֹ לְהִבְהֵב, גְּדוּלָּה קָפֵץ בְּדִין מִשְׁפָּט
אָהֵב:

וַיֵּשֶׁם לִילָה וּתְנוּמָה הִמְנִיעַ, לִיל אֲשֶׁר תִּנְיִן וַיִּרְבַּ הִנִּיעַ, לְדוֹרוֹת אוֹתוֹ הִצְנִיעַ, לְהִיּוֹת לְפָלֹא
צְנוּעַ, לְכַד זֶד יִהְיֶה וּבִאֲשֻׁמוֹרוֹ הִכְנִיעַ, וְתִכְרִיף יִחְיִמּוּ שׁוֹחַ וְדִים מִכְנִיעַ:

אֲזָרַח בֶּט חוּץ, וכו' ⁴⁰ (ראה לקמן כותרת נפרדת).

כְּתָר מְלוּכָה מֵאֵז הִיָּה מוֹבָטָה, מֵאֵלֶיּוֹ הִיָּה לְהַנְתֵּן לְבַת הוֹבָטָה, מְלָכוֹת כְּשֶׁרוּה מֵרָאם הוּטָה,
מְטוּבָת זִיו הוֹד מְבֻטָה, מֵרָאשׁ עַד עֶקֶב לְבָה בְּטָה, בּוּץ לְהֶאֱמִירָה, בְּמַעֲזוֹ וּמְבֻטָה:

מְלָכוֹת נִחְפָּזָה כְּחוּז רִבִּיד, נָבֵל נִתּוֹן עַל יָדִיד מִיד מְעַבִּיד, נִשְׁאוֹ מַעַל כָּל וְטָרְחוֹ הִכְבִּיד, נִינְיוֹ
כְּתָרוֹ לְהֶאֱבִיד, נִשְׁוֹאֵי רַחֵם וְכַד טוֹב הוֹבִיד, וְאַרְגָּמָן יִמְנֵם לְכוֹנֵן עֵיר דָּוִד:

בְּרֹאשֵׁה סִים זֶר אֲשֶׁר הוֹפֵלָא, סָגַת שׁוֹשֵׁן עֲלוֹת מִשְׁפָּלָה, שִׁיחַת רְדוּמִים עֲלוֹת מִמְכַּפְלָה,
שְׁעִיר וְאֵת שְׁרִידָיו לְשַׁחַת הִפִּילָה, סָגוּרִי כֹלָא הֵפֵן מֵאֲפֵלָה, וְהִעִיר רוֹן כְּפָלָה לְשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

וַיִּמְלִיכָהּ, עֲזוֹר לְאוֹם מוֹרָאָה, עֲצוּרָה הִיָּתָה לְכֹן מַעַת נִבְרָאָה, עֲמִיתָה הִפְגִיעַ בְּעֵדָה קְרִיאָה,
עַד עַת בֹּא דְבָרוֹ אֲשֶׁר רָאָה, עֲנוּתָם לְחוּזִים שְׂדֵי הָרָאָה, שׁוֹשֵׁן חוּחִים לְעַבְדוֹ בִּירָאָה:

תַּחַת פְּלִפּוֹל יִגִיעַ לְקַח טוֹב, פְּעֻלַּת צָדִיק פְּעָלָם לְטוֹב, פָּאָר אִמָּר אֲשֶׁר הוּא טוֹב, פּוֹר הִפָּךְ
לְמִשְׁתָּה יוֹם טוֹב, פְּדוּת כֵּן תַּחֲשִׁי לְהִהָרֵטוֹב, צְהִלָּה וְזִמְרָה לְהוֹדוֹת לְאֵל טוֹב:

וְשִׁתִּי צוֹאָנָה לְמַעַרְכוֹת, קִצְיוֹנוֹת כְּהִכְתָּרָה מִמְלָכוֹת, רִגְלֵי אֵילָת בְּמוֹת דּוֹרְכוֹת, שְׁבָעִים יָמִי
צָר עֲלוֹת לָהּ אֲרוּכוֹת, תִּקְפָּה עִם דוֹד לְעִינֶיהָ בְּרָכוֹת, וְשִׁמְחָה קוֹל נִשְׁמַע מִתְּרוֹכוֹת, וְדוֹבֵר
שְׁלוֹם מִמַּעֲזוֹן הַבְּרָכוֹת:

"אזרח בט"

בברכת המינים האריך הקליר לפייט את מפלת המן, אך משום מה לא נדפסו פיוטים אלו בסידורי נוסח פולין. באשכנז אמרוהו עד הדור האחרון ⁴¹.

ע"פ א"ב

אֲזָרַח בֶּט חוּץ, בְּכֶסֶל נְחוּץ, בְּנִתִיב נְחוּץ, סֶכֶת צֵאת חוּץ:

[ב]מָה אֲדַע, פִּתּוֹל יָדַע, וּפְלּוּלֵי נוֹדַע, בִּידוּעַ תִּדַּע:

גְּמוּלָיו חִבֵּל, בְּעוֹל הַמְסַבֵּל, וְעֲנוּ בְסִבֵּל, קוּדֵי נִסְבִּל: דְּלִי בְלוֹד דָּאוֹת, אֲרֻבַּע מְאוֹת, בְּלִבְנַת
יָוֵן לִיאוֹת, עַד יוֹחַשׁ אוֹת: הָרִים צַח דִּלְג, וּגְבָעוֹת בִּלְג, וְעֲנָם מִלְג, בְּצִלְמוֹן מִשְׁלֵג: וְתִנְיִן
בְּזִמָּם, בּוֹ בְיוֹם זָמָם, בְּנִיחוֹ עָמָם, בְּאֲצָבַע הָמָם: זִוְרוּ לְוַעֲזוּם, מִצַּח מְעִיזוּם, קִפְאוּ בְעִזוּם, בִּנְבֵל
רְעוּזִים: חִיל צִבָּא פִרְעָה, בְּסִאסֵּאָה פִרְעוֹ, וּבִט כִּנֵּס וּקְרַעוֹ, מוֹל אֵב וּזְרַעוֹ: טְבוּעִים אֵז כִּשְׁרוֹ,
תּוֹפְפוֹת בִּכְן שָׁרוֹ, וּפִז בְּסוּף אֲשֶׁרוֹ, אֵל שׁוֹר נִשְׁרוֹ: יִקְשׁוּ אִמְרִים, שׁוֹב לְגִיא חֲמוּרִים, וּמִי
חֲשׁוּבִים מוֹרִים, נִתְמָרוּ לְמָרִים: כִּשֶׁר צִיר תַּחֲנוּן, לוֹט בְּאוֹשֵׁי צַחֲנוּן, לְהַמְתִּיק מֵרֶם לְמַחֲנוּן, לְכָל
לְקוֹט בְּבוּחוֹן: לוֹ לְאֵלִים, וְאֵף לְהַט הָאֵלִים, וְנִקְבוּ אֵלִים, בְּצִדֵּק בְּנֵי אֵלִים: מִהָרָו לְאֵלֹשׁ, וְכָל
בְּצֵק מְלוּשׁ, וּרְגִנוֹ בְּפִלוּשׁ, עַדִּי דוֹק חֲלוּשׁ: נִסּוּ פַעֲמִים, בְּתִקּוֹן יוֹמִים, בְּדִגֵּן שְׁמִים, וּבִצִּית
מִים: סַעוּ לְרִפְיָדִים, בְּרִפְיוֹן לְפִידִים, בְּעוֹדֵם שֵׁם רְפוּדִים, חֲלוּ בְצֵר קְפוּדִים: עַד הֵנָּה בַּחֵם, אֵין
לְהֶאֱלִיחֵם וּבְסוּף הָאֲחֵם, וּפֶה בַּחֲסֵד נִלְחָם: פִּסַּע פִּרְסָאוֹת אֲרֻבַּע מְאוֹת, לְזִנְבֵי צִבָּאוֹת, נִיצִי
צִבָּאוֹת: צַג בְּמִלְחָמוֹת, רֵאשִׁית עֲלָמוֹת, וּפֶן בְּמַחְלָמוֹת, וְהוֹשֵׁת לְכִלְיָמוֹת: קִצֵּץ אֲשֵׁלִים, בַּחֲק
נַחֲשִׁלִים, וְקִלְס מוֹשִׁלִים, בַּחֲטָא נְשׁוּלִים: רִדְף שְׁלִשָּׁה, וּבִשְׁתוֹ שְׁלִשָּׁה, וְעַדְתּוֹ חֲלָשָׁה, בִּיד אֶזֶן
חֲלוּשָׁה: חֲזוֹן שְׂדֵי חֵק בִּכְס, קִרְבוֹ לְרִכְס, זָכְרוֹ לְכִסְכֵּס, מִהֲדוּם וּמִכְס:

⁴⁰ בסידורים הנדפסים בימינו כתוב לפני קטע 'וישם לילה' שכאן נהגו לומר את פיוטי אזרח בט. אך בכל הסידורים הישנים נדפסו פיוטי אזרח בט אחרי הקטע ולפני חתימת הברכה.

⁴¹ וכן היה המנהג בקהילת בעלזא, שם נהגו לומר את כל הקרובות כפי מנהג אשכנז. אמנם פעם אחת הרגיש האדמו"ר הרה"ק יהושע זצ"ל שהציבור שקט בשעה שאומר הקרובין (אדמו"רי בעלזא נהגו לשמש כש"ץ בתפילת יום הפורים), ונודע לו שבסידורים החדשים השמיטו פיוטים אלו, ולכן אין הציבור אומרם. ומני אז הפסיק לאמרם בשעת חזרת הש"ץ (קובץ 'אור הצפון' קובץ ..., מדור 'הליכות בקודש').

תמימים כרשו ארץ, והקצינו שר בערץ, פקד לרוץ במרץ לכלותו בחרץ: שדי שוכן עד, צו ללועט עד, ואחריו לסעד, לטאטאו עדי עד: רחן עמעם, ואכור רעם, ומאז זעם, ממלוך עלי עם: קצין מוכמר, נין צוף כמר, וישסף וישמר, ולארבעה זמר: צפע מנו חש, משורש נחש, בניחו כיחש, לחוץ עם נחש: פיו שלח ברע, כלילת יופי לגרע, בבבת עין הרע, גמול אב לפרע: עץ בתרמית תער, להשגיא איש בער, ורפה ידי נער, ממלאכת יער: שטנה חרת, לערער יקרת, ויער ערת, מגזע בכורת: נשא כדוב וזאב, ונסה בבן זאב, ובו נעכר כאב, כעורב וכזאב: מסכה נעשה, לעבדו כל עסה, וכאפר עשה, ביד מאמר עשה: לענה ורוש, נועץ לפרוש, לסמוך ולכרוש, בשם אחשוורוש: כיחש סלופים, והתעה אלופים, להכחיד עלופים, בפלס אלפים: יקראו סופרים: וכתבו ספרים, ושלחו צירים, בדבר המלך מהירים: טסים בהליכה, לעין כל ממלכה, והדת נמלכה, והעיר שושן נבוכה: חלום יהודי חלם, והבין כסלם, ומדיו קרע להכשילם, ונפרע למו גמולם: זעק במר נפש, באפר להתכפש, בצום ובטיט ורפש, ישב בעצת טפש: ומתליל שפלות, כחז עבודות כפולות, הקשיב תפלות, והגיה אפלות: הסכית שועה, מאמולת שבעה, ואז אל שעה, ואייל ישועה: דופי בן קיש, הבין נין קיש, ותחן הלקיש, עד לדוק הקיש: גל לאילת אהב, לבא אל רהב, להדעיך יקוד להב, מגזי רהב: בבינה עשתה, בגוחה חסתה, שלוש צום פצתה, וצר בפלס כסתה: ארחה שונא, כדת אל עונה, בלי מצוא מענה, מה יענה:

עם האקרוסטיכון אלעזר בירבי קליר

אותו מבהלת, חתות לו גחלת, במנות תוחלת, מנו מתחלת: לאוגדיו הבאיר, את אשר התאיר, ולעב בן יאיר, מחוגו הכאיר: עברה נמלא, וצרה הומלא, וכורכיו בשמלה, זמזהו מלה: זם והכין עץ, תקוע הג דת עץ, תרעלות בהועץ, ותשועה ברוב יועץ: רק כנחשב כומר, והוחשב לו כימר, ואל מניף עומר, שב וחנן אומר: בן שמעי בשר, ורכב לו אסר, כי הכריע אסר, מהון מעשר: יחד בהל שנית, לסעד תכנית, ועלתה תענית, ותקצץ חנית: רעל מור המריר, לחרבון האריר, והדס העריר, ולשחת גרר: ברוש נוער, נעצוץ ננער, וכל מתיו ערער, ופן לשוע ערער: יחומים מאה, אשר יחמה טמאה, סוערו לקמעה, ספות רוח וצמאה: קועו ונשחתו, ועם יולדיו נאחתו, ובאע אחד נוחתו, וכל מצירים חתו: לרם נגנו זו, באשר חזו, ועלצו ועלזו, ובזו לא בזו: יען במיר ספרים, דצו עפרים, בפלכי כפרים, במשוש פורים:

חזן רנן וגאלה, רוח והצלה, רננה סגלה, בקריאת מגלה:

אספרה אל חוק, פלאות לחוק, אשא דעי למרחוק, בבא צר לדחוק: בקום עלי צפע, משורש אפע, והון פלס בשפע, והוקע בעץ משפע: גש והפיל פור, מיום ליום ספור, ויצא חפור, בהביעו ספור: דרש ימי שבוע, לשוט יום קבוע, באיזה חודש תבוע, לקעקע דגלי רבוע: הן יום ראשון, הניב לחשון, ומי זה בא ללשון, נצורי כאישון: וגיא ודוק בי נבראו, ועל שמם נקראו, ואם ימדו ויחקרו, ואז אלה יעקרו: זע יום שני, להצדיק שפת שני, ואלם מלשני, מלהלשיני: חי בי הרקיע, והבדיל רקיע, ומי זה בא להשקיע, זוהר הרקיע: טס יום שלישי, והטיל חלשי, במעוז פלשי, וחיילי ושלשי: יושר עץ ודגן, בי נטעו בגן, ואם כדברי נרגן, למה נבראת גן: כהפיל מרעי, פור עלי רביעי, מול פני רועי, אמצת זרועי: למזלות דמם, בכור שור כשמם, וצר מה זמם, לאבדם ולהמם: מהר חמישי, בפורו להמשי, והגיה אמש, כהעריב שמשי: נוצה יונה ונשר, בי עופפו ביושר, מי יוביל תשר, אם יועפו נשואי נשר: סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה ואששי, והצהיר עששי: ערך בהמות, מוכן לנחמות, שאג בעדי הומות, ושכך חמות: פאר שיר שבת, חל פני משיבת, ואם זו תושבת, מי בי

ישבת: צפה עלי חדשים, והטיל חלשים, ומזלות הרשים, להכחיד קדושים: קדם ועלה, ראש חדשים למעלה, טלה חלב העלה, פסוח למי זאת עולה: רץ שני כאומן, ובידו זכות מן, ורץ אל שור מזומן, ויתלו את המן: חזן שלישי שמר, מתן דת במשמר, ובתאומי תמר, הדס ומור תומר:

תמוז חן לשמים, בלי קום צרה פעמים, וסרטן גדל במים, העיר צדק משוי ממים:

עם האקרוסטיכון אלעזר בירבי קליר

אמל ורבך, חמשי כהונבך, די בי סובך, אריה מסובך: לעשור בהמה, ששי המה, ומבתולה הומה, שכך חמה: עלצו עלות בסגל, ריע וכפור ורגל, ונוסף מנוח רגל, למרובעי דגל: זכות סר מרע, במאזני צדק הוכרע, הוזכר להפרע, מהמן הרע: ראה בירח בול, כי בו רד מבול, ולא ידע כי קץ זבול, באבו סבול: בו תר לקרב, לעורר ביום קרב, ויושב על עקרב, עקצו כעקרב: יסוד היכל קודש, חנוך מנורת קודש, תשיעי החודש, הוזכר לאנשי קודש: רע פרש רשתו, ונהיתה לבשתו, כי באיתן קשתו, נשברה קשיותו: בחודש אשר בל סמך, תר היות מוסמך, ובשבט הרשע תמך, ובעץ חמשים נסמך: יושר עורות גדים, וזילת מי דלים, ידעו פלאים, בירח דודאים: קוץ ודרדר, יום לפור אדר, בגבולו הוא דר, כי לא נמצא בו הדר: לאחוז לנדאגים, קרא לדיגים, ובסיר דוגים, נבלע כדגים: יום ליום יביע אומר, דרוש קל וחומר, ובקצרת העומר, חלו ליוצר חומר:

חזן ראשי קומותיו לקצור, ואשכולותיו לבצור, יומו לעד לעצור, מיום ליום לנצור:

פיוטים וזמירות

בסידור 'בית עובד' שהודפס בליורנו הודפס זמר פיוטי נאה לשוררו בפורים. ועוד ב' פיוטים לאומרו בליל פורים לפני מערב.

ב'שירי משה' כמה פיוטים שחיבר בעל 'חתם סופר' לפורים.

קרובות נוספים מפייטני ארץ-ישראל. ראה..

פרק ה' משנתה ושמחה

כמה סעודות ומתי? ועיין ערוך השולחן סי' תרצ"ה באריכות.

נוהגין לערוך סעודה בליל פורים⁴². [אמנם אין מנהג לאכול אז בש"ר⁴³].

המנהג (כאשר מספיק הזמן), לערוך ביום פורים שתי סעודות. אחת ביום, ואחת שמתחילין בה בשעות היום המאוחרות וממשיכים אותה אל תוך הלילה שלאחר פורים⁴⁴.

⁴² כמובא ברמ"א (תרצה, א) "... גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה".

⁴³ ראה מג"א (תרצה, סק"ו) בשם הכלבו "ויש שאין אוכלים בשר בלילה, כדי שלא יטעו לומר שהוא סעודת פורים". אמנם הפמ"ג מעיר על זה, דאין המנהג כן [אלא אוכלין בשר]. והמ"ב (שעה"צ סק"ב) מכריע שהענין תלוי במנהג המקומות.

⁴⁴ כתב הרמ"א (תרצה, ב) "ונוהגים לעשות סעודת פורים לאחר מנחה, וערבית יתפללו בלילה. ומתפללים מנחה תחלה בעוד היום גדול; ורוב הסעודה צריכה להיות ביום, ולא כמו שנוהגין להתחיל סמוך לערב ועיקר הסעודה הוא ליל ט"ו. ומי שרוצה לעשותה תמיד בשחרית, הרשות בידו".

והנה הטעם למנהג זה, לעשות הסעודה באיחור, הוא בתרוה"ד (ק"י) וז"ל "בהרבה מקומות נהגו בעלי בתים וגם ת"ח לעשות עיקר סעודת פורים בערב. והולכין לבהכ"נ ומתפללין מנחה ולא ערבית, וחוזרין לבתיהן ומתחילין בסעודה ביום ונמשכין בה עד הלילה, ורוב הסעודה היא בלילה. יש טעם למנהג או לא? תשובה: יראה דיש למצוא טעם וסמך קצת למנהג זה ... ונראה טעם לדבר משום דבארבעה עשר שחרית צריך שיהיו בקריאת מגילה, ואח"כ הוא טרוד ושולח מנות ומתנות לאביונים, ואין פנאי לאכול בסעודה בשמחה ובתענוג. ולכך קבעו קדמונינו מקצתה בערב ולהתחיל מבעוד יום, ג"כ קודם תפילת ערבית, כדי לקיים מצות סעודה ביום שהוא עיקר. ונמשך ביה מאז בפנאי ובתענוג עד הלילה ובלילה עצמה. וחשיב הכל סעודה אחת."

ואף רמזים שונים וטעמים נוספים נאמרו בזה הענין, להמשיך את קדושת פורים בלילה שלאחריה (ראה במשמרת שלום, קידנוב, סי' נ סק"ה, מה שמבאר טעמים בזה להמשיך הסעודה בלילה, אף אם לא התחיל ביום כלל). ואף בתורת רבוה"ק צ"ל שהשיעור בסעודת פורים, נאמרו טעמים רבים למנהג זה.

אמנם מאידך, הלא הרמ"א הכריע להקל בזה רק בתנאי שיעקר הסעודה ביום, והרבה פעמים הלא הסעודה נמשכת הרבה לתוך הלילה. [ואף שיש בפוסקים ללמד זכות, אין זה פשטא דדינא]. זאת ועוד, הרבה מן הפוסקים חולקים, ולדעתם צריך לעשות סעודת פורים ביום דייקא. וכפי שמעיד תרוה"ד עצמו בסוף תשובתו (הנ"ל) "ואף כי ישבתי מנהג זה, מ"מ רבותי ואני אחריהם נהגין עיקר הסעודה בשחרית, כמדומה שכן נהגו ברינו"ס". וכן דעת השל"ה הק' (מס' מגילה ד"ה פורים) "דיב היה לי עם מקצת קהילות בחו"ל שאוכלים הסעודה אחר מנחה ... וכל מי שמקדים ומזדזז ביותר לעשות סעודה בהשכמה הוא משוכח בעיני... על כן ירא שמים ישמח בשמחה של מצוה ויתחיל סעודתו בשחרית

משפחה ומשפחה

"וְהָיָה מִיָּמֵינוּ הַזֶּה הַנֶּעֱשֶׂה בְּכָל-דּוֹר וְדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה", פי' רש"י: "משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו".

עין לקט יושר הל' ברכת המזון אודות ההתאספות בפורים ובשאר זמנים לאכול יחד.

זכר דוד עמ' תשפא

ריבוי נרות

עין אוצר יד החיים.

בסומי בפוריא

נפסק להלכה (תרצה, ב) "חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע" וכו'.

יש שנהגו כדעת הפוסקים שלא לבוא ממש לידי שכרות (ראה ברמ"א, הסובר דדי שיבוא לידי שינה משתיתו, וא"צ שכרות ממש. וראה יד אפרים שהכוונה עד דלא ידע 'ולא עד בכלל', וראה ד"מ ריש תרצה פירושם נוספים בדי 'עד דלא ידע' ועוד).

בארצות מזרח אירופה הקרים בהם לא היה היין מצוי וקידשו בהם בשאר שבתות השנה על יין צימוקים, ולא היה היין מצוי להתבשם בו בפורים, נהגו להרבות בשתיית יי"ש [וודקה - ברוסיה] או מי-דבש. בפלך גליציה נהגו להטביל את החלה באלכוהול (במקום ביי"ש רגיל כשאר ימות השנה) אחר אכילת הדגים, ובכך יצאו את חובת ההתבשמות.⁴⁵

מאכלים מיוחדים

חלות מיוחדות

ההונגרים היו אופים חלות מיוחדות לפורים עם צימוקים להרבות בשמחה.

המרוקאים היו מכניסים בתוך החלות שני ביצים שלמים שנאפו עם החלה. שהיו נקראים בפי הילדים "עיני המן", ע"ש המראה האימתני של החלות בעל שני העיגולים הלבנים בפנים.

מנהג אדמו"רי בעלזא להצניע מהחלה של סעודת פורים ולהניחה למשמרת, וממנה הכינו את ה'קוגל' לכבוד שבת הגדול.⁴⁶

דגים

בבעלזא נוהגים לאכול בפורים דגים מתוקים מבושלים בדבש⁴⁷ [בנוסף על הדגים כבשאר השנה].

בשר

רמב"ם (הל' מגילה וחנוכה פ"ב הט"ו) "כיצד חובת סעדה זו. שיאכל בשר ויתקן סעדה נאה כפי אשר תמצא ידו. ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו".

מנהג מזרח-אירופי לאכול בפורים ובשמחת תורה כרוב ממולא בבשר.

מנהג בעלזא לאכול בפורים אינדי"ק (-תרנגול הודו) שלם.

מולייתא - "קרעפליך"

ליקוטי מהרי"ח (סדר עיי"כ ד"ה סעודת שחרית): "ועי' בספר גאולת ישראל טעם להמנהג שאוכלים בערב יו"כ לביבות שקורין קרעפליך ממולא בבשר, מפני שביו"ט אין שמחה אלא בבשר, אך ערב יו"כ שהוא יו"ט רק באיתכסיא שמותר במלאכה לכך מכסין ג"כ הבשר. ושמטעם זה אוכלים ג"כ הלביבות הנ"ל גם בהושענא רבא ובפורים" עיי"ש.

בזמן הסעודה, ויגיל בשמחת מצוה כל היום, ובהגיע זמן מנחה ומעריב יתפלל בכוונה. והועתקו דבריו להלכה, בא"ר (תרצה, ד), פמ"ג (א"א ו) ומ"ב (סק"ט). וכן דעת המקובלים (כמובא בכף החיים תרצה ס"ק כג, בשם סידור הרש"ש) שיש לעשות הסעודה בשחרית דייקא.

ועל כן כדי לצאת כל הדעות, נהגו רבים וטובים לערוך שתי סעודות. סעודה אחת שחרית. וסעודה נוספת בפניא דמעלי יומא, לאחר מנחה וסיום כל מצוות היום. וכן נהג בעל תורה"ד בעצמו, וכפי שמעיד תלמידו (לקט יושר עמ' 159-158) "ואכל סעודת פורים ביום, ומברך ברכת המזון, ומתפלל מנחה בעשרה ... ויושב ביום בסעודה אחרת והיה הולך לקרוביו בתוך הסעודה, וחוזר לשולחנו ומברך ברכת המזון ב' או ג' שעות בלילה, והיה מברך על הנסים". (ומספר שם, שפעם א' לא הפסיק לאכול את הסעודה השניה עד הלילה, א"כ לא בירך על הנסים, ומוכח מלשונו דעכ"פ יש ענין לסעודה בלילה שלאחר פורים אף אם לא התחיל ביום, וכדעת משמרת שלום הנ"ל). וכן נהגו עוד צדיקים (ראה ליקוטי מהרי"ח שכן נהג הייטב לב) וכן מנהג רבנות"ק (אלא שבכמה שנים לא הספיק הזמן, מחמת סדר העבודה).

⁴⁵ וכן המנהג בשמחת תורה, שהמנהג היה להתבסס בו ולהרבות בשמחה לגמרה של תורה (וכפי שדנו הפוסקים אודות נשיאות כפיים במוסף של שמח"ת), שכמובן הקפידו טובא שלא לבוא לידי שכרות, ולצאת ידי המנהג נהגו ביי"ש על ידי טבילת הפת בו.

⁴⁶ קובץ 'אור הצפון' הנ"ל.

⁴⁷ ראה **ריח דודאים** (לבעל הבני יששכר על מס' מגילה, ז:; בהלכות העולים מפשטות הגמ', אות ט) המדייק מלשון הגמ' (ז:): "השתא אמר מר: אנא שדרי ליה חוליא ואיהו שדר לי חורפא" - "נשמע דמהראוי לשלוח מיני מתוקים ולא דברים חריפים, הגם דיוצא. כי אנשי כנסת הגדולה קראוי למנות מלשון 'מן', אשר טעמו כצפיחית בדבש, ומרי דעביד הכי כדי להורות הלכה לאביי". ומכיון דענין משלוח מנות הוא לצורך סעודת פורים (ראה תרוה"ד סי' קיא "דנראה טעם דמשלוח מנות הוא כדי שיהא לכל אחד די וספק לקיים הסעודה כדינא") מוכח דבעינן לאכול בסעודת פורים מאכלים מתוקים.

מנהג זה ותיק ממנהגי אשכנז. ומוזכר רבות בדברי הפוסקים, כגון (או"ח סי' קסח) אודות ברכת הקרעפליך, מוזכר ב**טו"ז** (ס"ק ז) וב**ב"ח** ענין הקרעפליך הנאכלים בפורים. [ונציין גם ל**לקט יושר** (מנהגי תר"ד, הלכ' ברכות, עמ' 34 [במהדורת מכון ירושלים עמ' סח]) שנמנע לאכול הקרעפליך בליל פורים מחשש ספק ברכות]. וכן בשו"ת **שבות יעקב** (ח"א סי' מא) מביא שמנהג הנשים לקיים מצות משלוח מנות זו לזו על ידי קרעפליך. וכן באו"ה (הל' טבילת כלים, מובא טו"ז י"ד ק"ק סוסק"ז) אודות טבילת הסכין שמתקנים בו הקרעפליך. ועוד.

בספר "גאולת ישראל – טעמי מנהגים" כתב בשם הרה"ק רבי פנחס מקאריין זצ"ל: "טעם למנהג ישראל הקדושים שנוהגין לאכול מולייתא, דהיינו עיסה ממולאה עם בשר, שלשה זמנים אלו, בערב יום כיפור, בהושענא רבא ובפורים... שלשה ימים אלו נתנו לישראל לעת עתה בבחינת ימים טובים באיתכסיא, היינו שניתנו בבחינת ימים טובים, אמנם לא נתגלו לישראל בפרוטרוט בהתגלות, רק בבחינת איתכסיא הם לעת עתה...".

עיין לקט יושר עמ' קכד אודות בישול הפלדין והפשטידא ביו"ט.

טעמים:

בחמדת ימים משיירי כנה"ג, דהם מתייבשים ולכן לא נהגו לאכלם בשבת ויו"ט ורק כשחל בחול⁴⁸.

מנהג זה הוזכר בערוך השולחן סי' תרצ"ה, ושנהגו לאכול בסעודת הבוקר.

זרעונים

מנהג אשכנז עתיק היה לאכול זרעונים במוצאי תענית, היות והזרעונים הורו על אבלות. אך בליל פורים אסרו לאכול זרעונים (עיין בפיוט המערבית שנדפס במחזור ויטרי) היות והם מורים על אבלות ובפורים אסרו להורות על אבלות. (בעלים לתרופה נכתב כי בכל ימי האבלות אסרו לאכול זרעונים, יש לברר שם). אך רבנים אחרים התיירו וכן כתב הרמ"א.

מנהג ישראל לאכול בפורים מאכלי זרעונים, וכפי שמובא ברמ"א (תרצה ב) "יש אומרים שיש לאכול מאכל זרעונים שאכל דניאל וחבריו בבבל". "וגם אסתר אכלה זרעונים, כדאמרינן פ"ק דמגילה, וישנה לטוב – שהאכילה זרעונים" (מ"ב ס"ק יב).

והנה במהות 'זרעונים' נעתיק לשון הרמב"ם (כלאים א, ח) "הזרעונים נחלקין לשלשה חלקים, האחד מהם הוא הנקרא תבואה ... השני מהן הוא הנקרא קטנית, והן כל זרעים הנאכל לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז והשומשמן והפרגין והספיר וכיוצא בהן". ובעקבות כן נהגו ישראל לאכול ממניי הזרעים למיניהם. [בענין קטניות ראה לקמן. ויש מקומות שנהגו לאכול אורז (מוזכר במקור חיים תרצה, וכן מנהג כמה קהילות) אמנם בבעלזא לא נהגו לאכול 'אורז' (אפי' באמצע סעודה) מחשש בדיקת תולעים, ואכמ"ל].

זרעונים [–ארבעס] ראה במה שהבאנו לעיל, מדברי הרמ"א, ובביאור זרעונים. וכן מובא במנהגי חתם סופר, שהיה נוהג לאכול פולים מרוקחים בדבש בפורים.

כיסני פרג – "המן טאשן" (אוני המן)

מנהג ישראל נוסף השתרש בקרב כמה קהילות בישראל, לאכול בפורים מאפה משולש במילוי פרג. מקור המאפה ממזרח אירופה. רבים נלאו למצוא מקור למנהג זה. לכאורה נובע מקור המנהג ממנהג אכילת הזרעונים בליל פורים, כאשר במזרח אירופה היה הפרג כנראה הקטנית הזול ביותר ולכן נהגו לאכול בפורים, והיות והפרג לבדו תפל וחסר טעם, הכניסוהו בתוך כיסן בצק (כשהדרך הפרקטית ביותר לסוגרו, הוא לעשותו בצורת משולש) ומכאן מקור מנהג אכילת כיסני הפרג.

ונהגו הרבה מקהילות ישראל לאכול פת הממולא בפרגין ושומשמן (מאה"ן בל"א), שהם ממניי זרעונים הנ"ל. והיה כמין 'פת כיסני', שהיה ממולא בפרגין ושומשמן בין דפי העיסה, ושם "מאהן טאשן" (כיסני פרג), אמנם נהגו לקראתם "המן טאשן", לשון נופל על לשון. [ומוזכר מנהג זה בדברי הפוסקים, בדין פת הבא בכיסין – ראה בשו"ע הרב (קסח ט), ובביה"ל (קסח ד"ה שכמעט) ועוד]. ובמשך הדורות ניתוספו רמזים וטעמים שונים אודות שם זה, וצורת הפת בג' קרנות דוקא (לרמז על שלשה אבות, שהמן נפל בזכותם כדאיתא במדרש – ס' מטעמים. מערכת פורים אות ג) ועוד.

והנה כאמור, המנהג הוא למלאות הכיסנין בפרגין, אך יצויין, שבגליציה היה מנהג לאכול מאכל העשוי מפירורי אגוזים ושומשמים המרוקחים בדבש, ומכונה נאנ"ט (ומובא לכך טעמים ורמזים שונים – ראה מנהג ישראל תורה תרצה, ו. נט"ג פורים, פרק ע"א אות ז. ועוד), ויתכן שמילוי זה נתנו בתוך ה'המן טאשן', מבלי השומשמן. אמנם למעשה בהרבה ערים בגליציה הקפידו שלא לאכול מיני פרגין (מאה"ן) מחשש תולעים⁴⁹. ועל כן היה המנהג אצלם למלאות ה'המן טאשן', באגוזים כתושין וכו'.

האדמו"ר מבעלזא הרה"ק ר' אהרן זצ"ל, ביקש בשנת תש"ד לעשות עבורו חמש כיסנין ממולאים בפרג, וחמש כיסנין שהודבקו עליהם חתיכות בצק עשויות כאטריות, שהיו נקראים 'פאסיקלעך' (מפי הרה"ח ר' משה פרסטר שליט"א שאמו ע"ה היא שהכינה את הנ"ל לפי בקשת האדמו"ר)⁵⁰.

מ"אוצר כל מנהגי ישרון":

⁴⁸ וז"ל: (כתב בשיירי כנה"ג סי' תצ"ה דמאחר דהפדיאוס והטרי דהיינו טאייארינאש עדיפי כשהם עשויים מבערב יום טוב ונתייבשו אף שיש מקום להתירן אם עשאוהו או חתכו ביום טוב, הסכים הרב ז"ל לאוסרן לעשות ביום טוב.

אבל הלביות דהיינו האליטריא שבת יומא היא נאכלת בטוב וכשנתייבשה אינה נאכלת לתאבון התיר לעשות ביום טוב, אך אם בשני מינים הנזכרים עברו וסמכו על המתירין דיעבד לכבוד יום טוב לא ענשינן להו עיין שם, והנכון לעשותם ביום טוב על ידי שינוי שישנה קצת אופן עשייתן או אם היה רגיל לעשותן על גבי הדף יעשה על גבי מפה וכיוצא). ועיי' מג"א סי' תקנ"ב סק"ד. וערוך השולחן סעי' ח'.

⁴⁹ בגליציה הקרה לא גדלו מיני קטניות, והקטניות הובאו מארצות אחרות באירופה, ועל כן היו רוב הקטניות ישנות ומתולעות.

⁵⁰ קובץ 'אור הצפון' הנ"ל.

הטעם כדי שיזכור האדם כי המן צורר היהודים בקש להשמיד ולהרוג את כל היהודים והאל המושיע עשה שתש כחו ולא יכול לעשות רע. לכן נקרא המן-תש (תש כחו) לרמז שכן יהיו כל הקמים עלינו להרע אותנו (עיין מעשה אלפס באריכות).

יש שנהגו לשייר מכיסני המן אלו ולאכלם בין פורים לפסח, וכן היה מנהג אדמו"ר⁵¹ בעלזא לאכול משיירי הכיסנים בקידושא רבא בשבתות שבין פורים לפסח. וכן לאחר בדיקת חמץ⁵¹, מובא בספר **שיר מעון** (להגה"ק ר' שמעון סופר בעל התעוררות תשובה, נדפס בתורת משה רביעאה לפורים) "מה שנהגו נשים צדקניות שממיני מטעמים הנעשים לרוב לפורים משמרין ממנו ונאכלים לאט לאט עד קודם הפסח. יש ליתן טעם קצת, כי ידוע של יום קודם הפסח שואלין ודורשין בהלכות הפסח, כי אז מתחיל ההכנה לפסח למעלה, כמבואר בספרים, ויום ראשון מן הל' יום הוא פורים עצמו, לכן ממשיכין ומקשרין הכנת פורים עד פסח...". (וראה עוד במנהג ישראל תורה, תרצה, ח. מקורות ורמזים נוספים למנהג זה)..

פרק ו' אורה ושמחה

יום הפורים התייחד בקהילות ישראל בריבוי שמחה יתירה.

בחצרות הקהילות החסידיות היתה השמחה בימי הפורים בלולה בכבוד ראש, וזהירות מהוללות יתירה⁵².

משוורתא דפוריא

מנהג יחודי ועתיק יומין היה נהוג בקרב הבחורים והתניוקות לשחק בפורים במשחק מיוחד שאף קיבל את שמו "משוורתא דפוריא" [מקפצת הפורים' בארמית], מנהג זה היה נהוג עוד בבבל בימי האמוראים, ואף הוזכר בגמ' בביאור עניין ההעברה למולך, וז"ל הגמ' בסנהדרין דף ס"ד ע"ב: "היכי דמי (ההעברה במולך), אמר אביי, שרגא דליבני במיצעי, נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא. רבא אמר, כמשוורתא דפוריא" וברש"י שם ביאר את אופן המשחק: "רבא אמר כמשוורתא דפוריא. אינו מעבירו ברגליו, אלא קופץ ברגליו כדרך שהתניוקות קופצין בימי הפורים, **שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה**".

את המשחק נהגו לעשות בליל פורים, כן מביא הרב אברהם ברבי נתן ירחי (הראב"ן) בספר המנהיג (הלכות מגילה) "במגילת סתרים, **מה שנהגו כל ישראל לעשות מדורות גדולות בליל הפורים** וקופצין עליהן והוא משוורתא דפוריא. איתמר בגמרא דסנהדרין פ"ד מיתות הנותן מזרעו למולך... רבא אמר כי משוורתא דפוריא. פי' האש באמצע וקופצין עליה מהאי גיסא להאי גיסא".

ביאור מפורט יותר באופן המשחק מצאנו בערוך (ערך שוור): "שוור פוריא- הא ימי הפורים. מנהג בכל העולם כולו שהבחורים עושין צורה כדמות המן, ותולין אותה על גגותיהן ד' וה' ימים. ובימי הפורים עושין מדורה, ומשליכין אותה צורה לתוכה ועומדין סביבה ומזמרין. ויש להן טבעת תלויה בתוך האש, שנתלין וקופצין מצד האש לצד האש. אותה טבעת נקראת משוורתא כלומר בית קפיצה".

מקור המשחק אינו ידוע, כנראה ה' זה משחק שנלקח במקורו מעבודת המולך, כשה' קרב' הוחלף לבובה, והונהג לשחקו בימי שמחה מיוחדים, ובכך הפך ה"משוורתא" למשחק מיוחד של ילדי ישראל ביום הפורים.

מנהג זה הועתק (או אולי הובא) גם לאר"י, כך אנו מוצאים חקיקה נוצרית שנחקקה בשנת 408 למניינם [בסביבות שנת ד"א קס"ח] שאסר לקיים את המנהג באר"י מחשש שהיהודים מתכוונים במנהג זה לבזות את הנוצרי, וכה גזרו לאמר⁵³:

מושלי הפרובינקיות יאסרו על היהודים להעלות באש את המן לזכר עונשו בעבר בטקס של יום חגם לשרוף - ברוח של חילול קודש ולשם ביזוי האמונה הנוצרית - דמות ישש בה משום חיקוי הצלב הקדוש... וכו'⁵⁴.

מנהג זה נשאר בבבל, ולא עבר לארצות אשכנז וצרפת, אך בארצות המערב נהגו בו עד הדור האחרון, ומתוארים הם בכל כותבי המנהגים המערביים. וכה מתואר המנהג בס' מנהגי יהדות בבל (לד"ר אברהם בן-יעקב, ח"א, מנהגי פורים מס' 13, עמ' 232): "מנהג ההתחפשות לא היה נהוג בבבל כלל, לא רצו לעשות זאת מפני המוסלמים. כנגד זה עוד בשנת תר"ע כתב הנוסע ד"ר ששון בספרו "מסע בבל" (עמ' רכ"ו) "המנגנים בכלי שיר הולכים מבית לבית לנגן, **ועושים דמות אדם מעץ ומלבישים אותו בגדים [קרועים וסמרטוטים] ומכים אותו בעצים, הילדים קוראים בקול-רם: אוי המן, אוי המן. ושורפים אותו**"... בזמן האחרון בוטל מנהג זה". ושם (במס' 14) מתאר הוא את מנהגי פורים בעת החדשה: "עד שנות השלושים לערך נהגו התלמידים הקטנים שב'חדרים' ('אָקסֶט אַדְ'ים") ובבתי הספר לקחת

⁵¹ קובץ 'אור הצפון' הנ"ל.

⁵² וכפי שהאריכו בדברים אלו הראשונים והאחרונים. ונעתיק מעט מזעיר מדבריהם: וז"ל **המאירי** (מגילה ז): "... ומכל מקום אין אנו מצווין להשתכר ולהפחית עצמנו מתוך השמחה, שלא נצטוונו על שמחה של הוללות ושל שטות, אלא בשמחה של תענוג שנגיע מתוכה לאהבת השם והודאה על הנסים שעשה לנו...". וראה **במטה משה** (ס' תתריב) שהאריך טובא במהות הביסוס בפורים, ולבסוף מסיק "... ואף אותם המשתכרים יהי כל כוונתם לשם שמים, כדי לזכור הנס שבא במשתה היין, ולא כאותם המשתכרים כדי למלאות גרונום כאשר ראינו רבים בני אדם אשר המה ביין שגו פקו פלילים ומרבים בימי הפורים האלה לעשות שחוק וקלות ראש ... עד כי נדמה לרוב המון שבשני הימים האלה הותר לבני אדם לפרוק עול תורה מעליו ומצוות, וכל המרבה להיות משוגע הרי זה משוגע, וכל זה הוא בלי ספק רע ומר והוא עוון פלילי כי לא הותר לנו רק שמחה לא שחוק וקלות".

ונציין גם לדברי הפוסקים (ראה טו"ז סו"ס תקס) "... ואפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה או פורים, **מ"מ לא ימלא פיו שחוק**". וכ"כ ב**פרישה** שם.

⁵³ הובא ב'מנהגי ישראל' לד' שפרבר, ח"א, עמ' י"ז. הביא בשם גליון Codex Theodosianus 16.8.8 (התרגום ע"פ ספרו של א' לינדר, היהודים והיהדות בחוקי הקיסרות הרומית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 171-172).

⁵⁴ יוער כי בל' הגזירה נכתב שמטרת המנהג היא "לזכר עונשו בעבר". מעניין אם שמעו כן מפי עמי-הארץ שלא זכרו את עונשו ממגילת אסתר, או שבדו את הטעם מלבם.

איתם תופים בערב פורים, המלמד או המורה כינס אותם למקום מיוחד, סיפרו להם את הסיפור של המן ומרדכי, אח"כ אספו עצים ועשו מהם דמות המן. התלמידים רקדו סביבו, שרו, תופפו בתופיהם מסביב לדמות וצעקו: "וי המן", "וי המן". גם הרב מאיר מאזוז (הנאמן) מעיד בספרו 'סנסן ליאיר' מהדור"ב סי' י"ב שנהגו במשחק זה של שריפת המן בכל תפוצות ספרד, וז"ל: "ולמה לא יחזירו עטרה ליושנה לעשות המשחק הנזכר בגמ' (סנהדרין סד:) ומבואר בערוך ערך "שוור", של שריפת המן במדורה, **מנהג שנתקיים למעשה בכל תפוצות הספרדים עד ימינו**, ונשתכח ונתבטל"⁵⁵.

הנוסע המפורסם רבי יעקב ספיר מתאר בספרו "אבן ספיר" את המנהג בקרב בני תימן, וז"ל (בח"א, מסעות תימן פל"א): "ממנהגי הקהילה בשיבא, הילדים משחזרים את האמור במגילה, צרים עץ ואבן כדמות הצר המן הרץ לפני מרדכי רכוב על סוס, ופני הרץ לקראת עמוד עץ גבוה אשר בחצר בית הכנסת, ועליו תולים אותו, ויורים בו חיצים ואבנים עד התנפצו לרסיסים, הנערים ממשיכים במשחק הכאת המן, וקוראים בקול 'ארור המן' 'ברוך מרדכי' עד שעת סעודת פורים הנערכת ברוב שמחה".

ולבש בגדים אחרים

מנהג בני אירופה מימי קדם ה', שבימי שמחה מיוחדים, כגון בחנוכה או בפורים או בשמחות נישואין וכדו', נהגו משתתפי הסעודה להחליף בגדיהם, הגברים לבשו בגדי נשים והנשים לבשו בגדי גברים, כדי להרבות בשחוק ובשמחה, כאשר כל אחד בא עם בגד משונה, ומסווה על פניו לבלתי יכירום אם זכר הוא או נקיבה⁵⁶.

⁵⁵ יצוין כי במהלך הדורות נשתכח במקצת מקור המשחק, והועתק מחוסר ידיעה למועדים ורגלים אחרים. כן מצאנו עדויות בכמה ספרים על מנהגים שונים בקפיצה מעל גבי האש, בעת שריפת פתילות חנוכה, או שריפת קרשי הסוכה או הסך. בספר נוהג בחכמה לר' יוסף בן נאיים, העיד שקיימו כן בזאת חנוכה, ואף ייחסו סגולה לזה. וז"ל: (בערך "חנוכה" סי' א', עמ' ס"א ואילך (במהדורת הר' משה עמאר, תשמ"ז)), "יש איזה משפחות שבימים שמיני של חנוכה, שורפים הפתילות של חנוכה ומדלגים על האש, ואומרים שיש בזה סגולה לאשה שלא זכתה להריון שע"ז תתעבר". החוקר מהר"א א' אמזוג ז"ל, בספרו אם למקרא, בפסוק "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש", כתב עניינים בעבודת המולך, ובתוך דבריו כתב: "ואני המחבר זכרתי שבימי נעורי היתה אמי הצדקת, לוקחת הפתילות והשמינים שנשארו מנר חנוכה ושורפת עד שתהא שלהבת עולה, והיתה מצוה אוני לקפוץ מצד לצד, שכן היו נוהגים בארץ המערב וביחוד בעיר טיטואן... אמר המאסף ראיתי באיש אחד מהשפחות יוחסין שהיה שכן שלי והוא מילדי מראקס יע"א שבליל מוצאי החג היה סותר קנה הסוכה ושורף קצתן באש ומביא ילדיו הקטנים ומדליקן על האש ההיא". תיאור מפורט למנהג זה מביא הרב אליהו ביטון בספרו "נתיבות המערב-מנהג יהודי מרוקו" שי"ל בביריה תשס"ו, וז"ל ב"מנהגי חג חנוכה" אות כ"ט (עמ' קסד): "נהגו בכמה מקומות למחרת חנוכה להוציא את כל הפתילות עם השמן שנותרו בחנוכה, ומבערים אותם **ומדלגים עליהם**, ומכנים את היום הזה "יום הש' מ"ש", ונהגו הילדים להוסיף למדורה ניירות בלות וסמרטוטים וכל הבא לידם כדי להגדיל את המדורה **וקופצים ומדלגים עליהם**, והיו אומרים בקול המולה ושירה בערבית: "האג'א עונ'אג'א, נהק'קו פת'אג'א, ונט'לבו מן מול'אג'א, לע'אם למ'אזי יח'יג'א, ונ'ק'עו לא'ר'ג'א, נ'א'רד דוד'א, ירו'ש'לים לע'ז'א ע'ל'ג'א, ולת'ורה ולמ'צוות י'כ'ג'א, וזכות א'ד'או ד'ק'ק'נד'לת ד'י ס'ע'ל'ג'א, י'ד'ווי ע'צ'יג'א, נ'ע'יג'ין אול'ג'א, ב'ד'או ד'לת'ורה ד'י ה'י'א ח'י'אג'א, וטול'אן ע'ק'ר'ג'א, וז'יה נ'פ'ניו ע'ד'י'ג'א". [תירגום: כך מנהגנו, נשרוף פתילותינו, ונבקש מאלוקינו, לשנה הבאה יחינו, ונחזור לארצנו, וארץ אבותינו, ירושלים החביבה עלינו, ולתורה ולמצוות יזכנו, וזכות אור הנרות אשר הדלקנו יאיר עינינו, ועיני בנינו, באור התורה שהיא חיינו ואור קיומנו, ובה נאבד שונאינו]. ועוד מוסיפים הילדים מן הבא לפיהם, פסוקים ושירים, והולכים מחצר לחצר ומרחוב לרחוב, עד חצות". ושם בסוף הספר בפרק "סגולות ורפואות", עמ' שנ"א, מביא את מסורת נשות המקום: "סגולה להרבת ילדים: קפיצה מעל מדורת חנוכה".

בספר פקודת אלעזר (ח"א בדף האחרון) הביא כמה מנהגי א", ושם כתב "מנהג שנוהגין לעשות אבוקה מסך הסוכה לדלג עליו... וכו'". וע"ש בהמשך דבריו. במנהג זה נהגו גם בוורמייזא ובפפד"מ בהם שרפו את ה"שמות" הקרועים, או את הערבות ועצי הסך בחג שמח"ת, וקפצו סביבותיהם ועליהם תוך שירת שירות ותשבחות, עדויות לכך מצינו בספרו של ר"פ קאנצלבוג "יש מנהלין" י"ל בירושלים תשמ"ו, סי' רל"א: "בקשתי ממר אחא נר" [הג"ר נפתלי הירש קאנצלבוג], להודיעני שורש, אם אמת הוא באותו מנהג קדמונים אשר בק' וירמייזא, שעושין מדורת אש גדולה בשמחת תורה מן השמות הקרועים והטלואים שמונחים בביה"כ ומשחקים בה בהקפות. והיות ומרגלא בפומי שהוא כדאמר רבא: במשוורתא דפוריא [סנהדרין סד, ב], ובדאי הוא מיוסד ומתוקן מנהג זה מן גאונים קדמונים, כמו רוקח וכדומה, ...". ר' אלחנן הנלה קירכהאן, בחלק השני של ספר "שמחת הנפש", פיורדא תפ"ז, ד' ו', מתוך שבא לשלול את המנהג הוא מתארו כך: "שעצמך בשמחת תורה... רשאי אתה אף לשעשע עצמך בריקודים וקפיצות וליתן שבח ושירה לה' ולהטיב את לבך מכל [מאכל], אסור לך להבעיר אש ולקפץ מעליה ברגליך".

סי' "מנהגים דק"ק וורמייזא" לר' יצפא שמש (עמ' רכ"ט-ר"ל) [ועושי מדרה של אש גדולה בחצר שלפני הבריית הויז, וכשהאש דולק יפה כמו חצי שעה אחר שהדליקו, אז גם הרב עם הרבנים והחתנים כולם יוצאין ורואין בשמחה ההוא, והב' מרקדין סביב האש ומחננין ועושי כל מיני שמחות. לפעמים גם הרב מתחבר עמם בחינא סביב האש לכבוד התורה". במהדורות המאוחרות של ס' המנהגים ביידיש, ה' שמחת תורה, יש הוספה זו: "בפרנקפורט לפני השריפה היו מדליקין אש מסך הסוכה בחצר ביה"כ משום שמחה".

בשנים האחרונות הונהג מנהג זה בל"ג בעומר ע"י תינוקות ישראל גם בין בני אשכנז שעושים דמות וקוראים אותו המן, ומעמידים אותו בתוך מדורת העצים שהכינו לשמחת היום ושורפים אותו. כנראה בא מנהג זה מילדי הספרדים, שמסתמא החליפו בין מדורה למדורה, ולא חלו ולא הרגישו מה עניין שריפת "המן" אצל ל"ג בעומר. (גם לא שאלו למה שורפים דווקא את המן בל"ג בעומר, ולא את פרעה או אנטיכוס).

⁵⁶ נוהג זה היה נהוג בכל עתות השמחה, ולהבדיל גם בין הנוצרים בימי אידיהם, הגאון ר' מאיר מאזוז (הנאמן) שליט"א בתשובתו בשו"ת "סנסן ליאיר" מהדור"ב סי' י"ב כותב שהמנהג במקורו נובע מגויי הארצות שנהגו להחליף שלמותיהם בימי אידיהם וללבוש מסכות על פניהם, וז"ל לאחר שהוא מביא כמה טעמים אפשריים למנהג (שיבואו בעז"ה להלן): "אולם דעת לנבון נקל שכל אלה רמזים וסמוכין בעלמא, אבל מקור אמיתי למנהג אין. וקורב לודאי שנשתרבה המנהג ממנהגי הגוים יושבי אירופה בימי אידיהם שעורכים חגיגות "קרנבל" ומתחפשים איש לאשה ואשה לאיש ושוקעים בחמשים שערי טומאה כידוע, וילדי ישראל ביקשו להתחקות עליהם וביקשו מהוריהם ענין דומה לזה, ונתנו להם בפורים להתחפש, ולא הקפידו על ילדים קטנים שיתחפשו ליד לילדה לילד דלא נפיש יצריהו, ואח"כ המשיכו לעשות גם גדולים ובחורי ישיבות, כמו שרואים לצערנו כיום ... ונעשה להם זה עיקר שמחת פורים. ונשתכחה מצות לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' דהיינו עד שישתכר וישן כמ"ש הרמב"ם והרמ"א, ומצוות מתנות לאביונים שמצוה להרבות בה וכל המוסיף מוסיף לו, ומצות משלוח מנות וכדומה, ואין זו שמחת פורים אלא הוללות וסכלות ח"ו".

לפי השערתנו בזה, המנהג במקורו החלה אצל הנוצרים בחגא המכונה אצלם "קרנבל", חגא זאת נחוגה אצלם בסביבות חג הפורים היהודי. חגא זאת שנתכנה ע"י יהודי אשכנז בשם "פאסט-נאכט", נחוגה אצלם בלילה בו התחילו בסדרת צומות לקראת חגת הפסחא כהקדמה לסדרת הצומות. בלילה זאת נוהגים גויי הארצות לפרוק מעליהם כל עול במקום הימים הבאים בו ימנעו מעצמם את תענוגי העולם, ולכן הרבו בלילה זה בזלילה ובסביאה (משמעות המילה "קרנבל" בלטינית הינו 'סילוק הבשר'). חגיגות אלו הגיעו לשיאם בסוף זמן הראשונים, כשבזמן זה הורחבה החגא לקריאת תיגר על כל גבולות המוסר האנושיים, האנשים לבשו בגדי נשים והנשים בגדי אנשים כשמסכות על פניהם כדי לפרוק עול בשלמות. כמו כן חגגו בלילה זה בקריאות תיגר על הממשל והמלוכה, כשלצורך כך המליכו האכרים "מלך ליום אחד" בהמלכת עבד כמלך מושל ונתנו בידו את כל הסמכויות המלוכניות במקום המלך. כמו כן הרבו אז הנוצרים בעריכת מחזאות ורקסאות בו הציגו את הממשל, את בית המלוכה, את ראשי הכנסייה או -להבדיל- את שכניהם היהודים באור לעגני ולעגו להם בכל פה. הצגות אלו היו נקראים בפי היהודים "פאסטנאכט-שפיל".

היות וחגיגות אלו נחוגו סביבות ימי הפורים, חדרו גם מנהגים אלו בקרב כמה מפשוטי העם האשכנזים, שלקחו להם את חג הפורים כדי לקיים מסיבות אלו. בשעות הסעודה לבשו מסכות והחליפו בגדיהם, מינו הם "רב ליום אחד" ו"ראש הקהל ליום אחד" שקראו תיגר על הרב המקומי וראשי הקהל המקומיים (עיי' לקמן בכותרת "פורים רב" ו"פורים קהל"), כמו כן המחזיו מחזות ביום זה בו שמו ללעג ולקלס את שכניהם גויי הארצות, כשמאוחר יותר הוחלף מחזה זה במחזה נגד המן ואחשוורוש (עיי' לקמן בכותרת "פורים שפיל").

קשה להתחקות אחר מקור מנהג זה, כיון, שכיתר מנהגי המון העם דאז, לא נרשמו מעולם המנהגים שהונהגו בקרב המון העם ע"י כותבי ההלכות, ורק כאשר מנהג נגד את ההלכה, עורר המנהג היהודי תשומת לב אצל הרבנים מורי ההוראה וכותבי התשובות. כמו כן במנהג זה, לא נרשמו אזכורים ראשונים למנהג זה רק בקרב הספרים המתנגדים למנהג בטעות זה, שהתנגדו לכך הואיל ומנהג זה גובל באיסור לא תעשה דאורייתא של "לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה" (דברים כב, ה). במאמרנו זה ננסה להתחקות מעט אחר שורשי ומקור מנהג זה.

מקור המנהג

האזכור הראשון בו הננו מוצאים אזהרה נגד מנהג זה הוא לכאורה בספר יראים לרבינו אליעזר ממין מתלמידי ר"ת שחי בסוף האלף החמישי במין שבצרפת, וז"ל (שם סוס"י צ"ו) "הילכך יזהר אדם שלא יתקן עצמו בתיקוני נשים... **ולפי שראיתי בני אדם שלובשין במלבושי אשה עראי וגם האשה במלבושי האיש עראי במשתאות של חתן וכלה וגם בענינים הרבה כתבתי כן.** ויוצרינו יתן יראתו על פנינו סלה אמן".

הקהילה הראשונה שאנו מוצאים אזכור שנהגו להתלבש בו בפורים במסכות ובמלבושי נשים הינה ק"ק קורפו בשנות ה'ר"ג-ר"נ, מנהג זה עורר עליו פולמוס עז בין שני רבני העיר, מוהר"ר אליקים הלוי סג"ל⁵⁷ ומוהר"ר גרשום בונאפאצו זלה"ה⁵⁸, כשמוהר"ר אליקים הורה להתיר ומוהר"ר גרשום יצא לאסור, וכנראה שההבערה ללהב יצאה בקרב בני העיר, עד שנשלחה השאלה למהר"י מינץ שישב בפאדווה⁵⁹ (פדובה) שבאיטליה (קורפו היתה בימים ההם תחת שליטת ממלכת וויניציא, וע"כ היתה הקהילה כפופה תחת מרות גדולי רבני איטליה), המהר"י מינץ שהיה כבר בר-פלוגת מוהר"ר גרשום מקדמת דנא, ואף החרימו כבר בעבר⁶⁰, השיב מכתב בו החזיק בכל עוז בשיטת מוהר"ר אליקים שהיה אף מחותנו, וחזק את ידיו נגד שיטת בר פלוגתו בכותבו "וראיותיו מוכיחין עליו כאילו יצאו מפי הגבורה ... המהרהר אחריו כמהרהר אחר השכינה", כדי שיקבלו בני העיר את פסקו.

וז"ל מכתב המהר"י מינץ (נדפס בשו"ת מהר"י מינץ, סי' ט"ז):

"על דבר לבישת הפרצופים שנהגין ללבוש בחורים וגם בתולות ובחורים זקנים עם נערים בפורים.

הנה ראיתי שכבר פסק להתיר אהובי ועמיתי, מחותני, כרכא דכולא ביה, אבקת הרוכלים, ריש כלה וריש גולה, האשל הגדול מהר"ר אליקים סג"ל יצ"ו⁶¹ והוציא כאור משפטו כאשר נמוקו עמו, וראיותיו מוכיחין עליו כאילו יצאו מפי הגבורה ע"כ המהרהר אחריו כמהרהר אחר השכינה. אף אני אמרתי להביא ראיה להתיר, לא כמהרהר אחר הרב הגדול יצ"ו ולא כמחזק דבריו כי אינו צריך, ועוד כי ראיותיו ידידי אלמי מראיות ידידי, אבל באתי ליטול שכר שיבא מכשורא⁶² דמצוה ליתן טעם ולהביא ראיה מה **ראו על ככה גדולים וחסידי עולם ז"ל שנתגדלתי אצלם אשר ראו בניהם ובנותיהם חתניהם וכלתיהם לובשין אותן פרצופים ושינוי בגדיהם מבגדי איש לבגדי אשה וכן להפך, ואם היה ח"ו נדנדו עבירה חלילה וחס להם לשנות ולא ימחו וכ"ש וק"ו באיסור לאו, אלא ודאי ראיה וסמך שהיתר גמור הוא ואין בלבישה זו הרהור עבירה**, לאפוקי מלבו של פלגאה וצדוקי ומוחרם גרשם בונה פאצ"ו המדבר והמהרהר אחר מטתן של גדולים וחסידי עולם זצ"ל. ונ"ל ראיה לדבריהם מההיא ברייתא דמייתי במסכת ע"ז בפרק אין מעמידין ... ומדתלו התוספות האחרים בבוחן לבות יודע וגם כתבו דאינו אסור אלא להתנאות ... שאינו אסור רק לשם נוי ולקישוט דומיא דאשה אז יש בו משום לא ילבש וגומר, אלמא באופן אחר מותר. וכן משמע בסמ"ג בסימן ס' ממל"ת, בלאו לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה, דבכוונת הלב הלאוין אלו תלויין, דמפרש קראי אליביה דת"ק דראב"י כפשוטו שלא ילבש איש מלבושים המיוחדים לנשים כגון צעיף וקיינש"א וכיוצא בו לשבת בין הנשים לניאוף, וכן אשה בין האנשים לשבת, עכ"ל. וכ"ש לראב"י דהלכה כמותו דלא אסר אלא כה"ג ... אלא ודאי אינו אסור אלא כשמתכוין לפות וק"ל. עוד נמצא בתשובה שכתב רבינו טוביה בשם ריב"א שכל מאכל שחוטפין הבחורים משום שמחת פורים, אפילו שלא ברשות, משעת מקרא מגילה עד סוף סעודת פורים שהם ב' לילות ויום אחד, אין בהם משום גזל ואין להזמין לב"ד על ככה, ובלבד שלא יעשו שלא כהוגן ע"פ טובי העיר, עכ"ל. הרי שכתב שבזמן הנזכר אין בו משום גזל אבל קודם לכן וכן אחר כך יש בו משום גזל ועובר על לא תגזול מ"מ בזמנו משום שמחת פורים לא אקרי גזל כיון שאינו עושה על מנת לגזול ולהרויח אלא משום שמחת פורים, הכי נמי נדון דידן לא שנא כיון שאינו מכין לניאוף אלא לשמחת פורים, וכמו שלא עשו גדר התם לענין גזילה כיון שאינו נוהג כי אם ב' לילות ויום אחד הוא הדין נמי הכא דגזל ועריות יצר אחד להן ואין להאריך בדורש זה, אחר שכבר בארו אב"י חוזה, איש כלבבי, משבט לוי⁶³.

נאם הטרוד יודא מינץ

⁵⁷ מחכמי אשכנז שנתיישבו בעיר ואי קורפו, בשנות ריש-ר"נ לערך.

⁵⁸ ה' רב בעיר קורפו במחציתו הראשונה של שנות הרי"ש, בין שני הרבנים עברו כבר כמה דברי ריבונות בעניינים שונים,

⁵⁹ קשה מאוד להבין למה שלחו מכתב זה דווקא אליו, והרי הוא היה בר פלוגתו של מוהר"ר גרשום, יש לשער שהשאלה לא נשלחה ישירות אליו, רק הדי המחלוקת הגיעו אליו, וע"כ שלח מכתב תמיכה לחזק את ידי מחותנו נגד בר-פלוגתו.

⁶⁰ הוחרם על ידו כיון שמוהר"ר גרשום הורה להתיר את חרם דרבינו גרשום במקום שלא קיימו עדיין את מצוות פו"ר. (ה' לו אשה שלא היתה בת בנים, והוא נשא אשה אחרת עליה). מוהר"ר גרשום שלח אז להר"ר אליהו מזרחי מכתב מנומק, וזה אף הצטרף עמו להתירו זה בהכתיבה כ"א אהובי ידידי ידידי השם מהר"ר גרשום יצ"ו" (תוכן התשובה נדפס בשו"ת ר' אליהו מזרחי סי' י"ד). אך המהר"י מינץ לא האמין לטענתו שמתחת ידי הרא"ם יצא היתר זה, וע"כ טען שמוהר"ר גרשום זה זייף מכתב זה ויצא עליו בחרם, לאחר שהיה זה כבר המחלוקת השניה בינו לבין המהר"י מינץ, בו יצא בהיתר גורף נגד המהר"י מינץ שיצא לאסור. עיין בזה בארוכה בשו"ת מהר"י מינץ תשו' י' בו מכנה אותו מהר"י מינץ "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. זבובי מות יבאיש זהו המוחרם גרשון בונאפאצ"ו דכתיב חופר גומץ בו יפול ופורץ גדר ישכנו נחש. יביע שמן רוקח זה ה"ה אהו" מהר"ר אליה מזרחי יצ"ו". ידידי ר' א. אסטרייכר הי"ו העירני שאין בהכרח שמהר"י מינץ החרימו, רק כתב עליו שהוא מוחרם מכח שעבר על חרמו של רבינו גרשום מאור הגולה, וא"כ מוחרם ועומד הוא מכח תקנת הראשונים.

⁶¹ ה"ה מוהר"ר אליקים הלוי סג"ל רב בעיר קורפו. דלא כטעות ד' שפרבר בספרו 'מנהגי ישראל' שכתב שהכוונה לרבינו אליקים ב"ר קלונימוס סג"ל משפירא שבאשכנז, שנפטר בסביבות שנת ד' תת"ס (ע"פ שפרבר), וכנראה שבעקבותיו דרך המאסף ב"פרדס אליעזר" בהוצאת 'כולל דמשק אליעזר' שציין להר"ר אליקים משפירא (אשכנז). ומכאן שמקור המנהג הוא באיטליה ובאי קורפו, ולא באשכנז- כפי שמציינים כל כותבי מקורי המנהג שטעו בזיהוי זה.

⁶² ע"פ הגמרא בסנהדרין דף ז' ע"ב: "רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב, אמר כי היכי דלימטיי' שיבא מכשורא. רב אשי כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא", וביאר רש"י שם: "דנמטיין שיבא מכשורא. שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה, כלומר, שאם נטעה ישתלש העונש בין כלולו ויקלו מעלי"

⁶³ כוונתו למוהר"ר אליקים הלוי סג"ל הנ"ל.

יש לציין שלא ברור מלשוננו, האם הקטע המודגש הנ"ל הינו חלק מתשובת מוה"ר אליקים, וא"כ כוונתו בהעידו על גדולי הרבנים שנתגדל אצלם לרבני העיר קורפו, או שהם דברי מהר"י מינץ עצמו, והמנהג כבר הי' נהוג גם ברחבי קהילות איטליה.

מנהג זה של לבישת בגדי נשים שקע אט אט, ולא נמצא בדורות היותר מאוחרים. כנראה שרוב הקהילות פסקו לנהוג כן ואסרוהו ע"פ בקשת רבני הערים שאסרו לנהוג במנהג זה, (המהר"י מינץ הינו הרב היחיד שהתיר את המנהג) ועל כן נשתקעו הדברים. במקומו מצינו בדורות המאוחרים שהנהיגו להחליף מלבושיהם בפורים במלבושים שונים ומשונים, כשגם המסכות לא סרו מעל פניהם. יש לשער שסידורת מנהג זה בנוי על המנהג הקדום, ובמקום בגדי הנשים החלו ללבוש משלבושים משונים, דא עקא, שמלבושים אלו הכילו גם כלאים דרבנן, וכמובן שגם מנהג זה עורר עליו פולמוס עז בין הפוסקים, אם יש מקום להתיר כלאים דרבנן בפורים או לא.

בראשית שנות השי"ן, אנו מוצאים שנהגו בפולין במנהג זה. והרמ"א, שהיה האב"ד בעיר קראקא יצא בספרו דרכי משה (ס' תרצ"ו סק...) ליישב את המנהג, ביסדו את ההיתר על תשובת מהר"י מינץ הנ"ל, אך מסתייג ש"טוב להחמיר". וז"ל: "כתב מהר"י מינץ בתשובה סימן ט"ז וזה לשונו, על דבר לבישת הפרצופין שנהוגין בפורים אם יש לחוש בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה או לא יהיה כלי גבר על אשה, והמנהג פשוט ואין מוחה, והאריך בתשובה למצוא היתר לדבר משום דמאחר דאיש ואשה שוין בו לא שייך משום לא ילבש, ותו דנמצא בשם ריב"א על הבחורים שחוטפין בפורים אפילו שלא ברשות משעת מקרא מגילה עד סוף סעודת פורים שהם שתי לילות ויום אחד אין בו משום גזל ואין להזמנים לדין על זה ובלבד שלא יעשו שלא כהוגן על פי ז' טובי העיר, הרי כתב דמשום שמחת פורים ליכא למיחש לאיסור לא תגזול, הכי נמי בנדון דידן שמתנכרין בפרצופין לשם שמחת פורים ליכא למיחש לאיסור לא ילבש, עכ"ל התשובה. ואפשר שמזה נתפשט המנהג ללבוש כלאים דרבנן ועושים לשמחה דהרי רואין דאפילו איסור דאורייתא דוחה כי לא מתכוין כל שכן כלאים דרבנן. אמנם ראיתי למהר"י ברי"ן שקרא תגר על המנהג של לבישת כלאים וכתב ויש תולין עצמן בתשובת ריב"א שכתב דליכא למיחש לאיסור גזל משום שמחה ולא מילתא היא דממון ניתן למחילה דהפקר בית דין הפקר מה שאין כן באיסור. ושמעתי מאבא מורי ז"ל שהיה מוחה באותן הלובשים כלאים וכן אני נוהג אחריו עכ"ל. ולפי זה כל שכן דאסור ללבוש הפרצופין. אמנם מאחר דחזינן דפשט המנהג ואין מוחה נראה לי ליישב המנהג מהא דאמרין בפרק בתרא דכלאים (פ"ט מ"ב) ומביא לה בפרק הגזול בתרא (נ"ק ק"ג ע"א) דמותר ללבוש כלאים כדי להעביר המכס, שמע מינה דכי אינו מכוין ללבישה שרי, וכל שכן לפי מקצת מפרשים שפירשו שם דלובשים כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי ואפילו הכי שרי, אם כן שמע מינה דכי לבשם להתנכר בהן שרי, והוא הדין בפורים, כן נראה לי טעם המנהג. אבל טוב להחמיר ולעבוד את ה' בשמחה ולהיות גילה ברעדה". וכן פסק במפתו שעל השו"ע (ס' תרצ"ו סעי' ח'), וז"ל: "ומה שנהגו ללבוש פרצופים בפורים וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלי גבר אין איסור בדבר מאחר שאין מכוונים אלא לשמחה בעלמא וכן בלבישת כלאים דרבנן, ויש אומרים דאסור אבל המנהג כסברה הראשונה. וכן בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה אין בזה משום לא תגזול ונהגו כך ובלבד שלא יעשו דבר שלא כהוגן על פי טובי העיר".

בספר לב העברי (...) הביא מסורת יהודית קדומה על מעשה שהיה ביום פטירת הרמ"א, שהרמ"א נפטר ביום ל"ג בעומר בשנת של"ג, והוא בן ל"ג שנה. והספדן שעלה להספידו רצה לשבחו בל"ג שבחים, על כן עלה והתחיל לספר בשבחו, וכה חרז משבח לשבח ומתהילה לתהילה, עד שהגיע לל"ב שבחים. כאשר ביקש להשלים מלאכתו ניסה למצוא שבח נוסף ולא עלה בידו למצוא עוד שבח לשבחו בזה ובכך להשלים לל"ג שבחים כפי שיעד בהתחלתו. עד שעלה אי-מי, וסיפר עוד שבח בלתי ידוע על הרמ"א, שבכל מצאי פורים התחפש להלך עני ושם מסווה על פניו לבל יכירוהו שרב העיר הינו, וכך סיבב בין בתי בני העיר להזכיר את בני הקהילה שילכו להתפלל ערבית⁶⁴. עד כאן המסורה הנ"ל. אך הרבה יש לפקפק על מהימנות ומקוריות מעשה זה מכמה סיבות, אם מפני שיש האומרים שהרמ"א נפטר בשנת של"ב⁶⁵, ואם מפני שיש הטוענים שלא נפטר בגיל ל"ג, רק בגיל מבוגר יותר⁶⁶, וא"כ כבר כשל עוזר ונפל עוזר ואם שאר פרטי הסיפור אינם תואמים קשה כבר יותר לקבל את מחציתו השני של הסיפור. ואם קבלה היא נקבל.

על אף שכאמור לעיל שקע מנהג לבישת בגדי הנשים לאנשים בפולין, מ"מ מצינו עוד במחצית השניה של שנות ה'שי"ן שנהגו כן ישראל בק"ק פראג. מגיד הקהילה מוהר"ר שלמה אפרים איש לונטשיץ בעל ה"כלי יקר", יצא חוצץ נגד המנהג, וכה כתב בספרו "עוללות אפרים" ממה שדרש דרש לפני בני הקהילה (ח"ב, עמ' מ"ז מאמר ש"ט), כשאגב כך אנו מתוודעים איך חגגו בני ישראל את יום הפורים בימים אלו. וז"ל:

⁶⁴ נוסח אחר מוסר כי התחפש לעני וביקש בכל בית שיתנו לו מים ליטול ידייו כי עדיין לא התפלל ערבית.

⁶⁵ בס' מעלות היוחסין שחיבר הרה"ג ר' אפרים זלמן מרגליות בעל 'בית אפרים', 'יד אפרים' ושא"ס (נדפס בלבוב בשנת תר"ס) האריך בעניין זה, וז"ל שם: "ושוב בא לידי ספר וועד לחכמים שחיבר חכם אזולאי והוא ח"ג לשם הגדולים וכתב שם במערכת המם וז"ל שמעתי מהבן יקיר לי ידיד נפשי מגן אברהם בעזרו שזכה לבקר על מצבתו בק"ק קראקא. וכתוב על המצבה של מוהר"מ בלשון הזה ביום ל"ג בעומר שנת של"ג בן ל"ג שנה כו' ... וכבר כתב הרב ט"ז באו"ח ס' ת"ק ס"ק כ' שנפטר מור"ם בל"ג בעומר שנת של"ג עכ"ל. תמי' לי כי נשלח לידי מק"ק קראקא ממה שחקוק על מצבת קבורת רמ"א ז"ל בזה"ל ה"ה נר מערבי הגאון הגדול בדור מ' משה רועה אבן ישראל ביום ל"ג למספר בני ישראל גלה כבוד מישראל משה הי' רועה צאן ישראל צדקת ה' עשה ומשפטיו לישראל הרבין תורה בישראל העמיד תלמידים לרבות אלפי ישראל ממש עד משה לא קם כמשה בישראל וזאת תורת החטאת ותורת העולה אשר שם משה לפני בני ישראל שנת של"ב לפ"ק. ע"כ ההעתק. וזה כמ"ש הצמח דוד שפטריתו הי' שנת של"ב". תמיהתו זאת יכולה להתיישב בנקל בציון העובדה שאבן המצבה העומד כיום על קבר הרמ"א (שאת העתקתו שלחו להגרא"מ) העמידו רק בשנת תקנ"ד (ע"פ נוסח המצבה המועתק בס' "לוחות זכרון", מהד' ח. ד. פריעדבערג, פפד"מ תרס"ד, עמ' 3), וא"כ יכול להיות שבן החיד"א ראה את המצבה הישנה, בה היה חקוק הנוסח 'ביום ל"ג בעומר שנת של"ג', ואילו הגרא"מ ראה רק את העתק נוסח המצבה החדשה. אך ראה בהערה הבאה מה שקשה על המסורה שהרמ"א נפטר בן ל"ג שנה, וכנראה הוסיפו המחוקק לתפארת המליצה, ולא דק אם הרמ"א אכן חי באמת ל"ג שנה בלבד.

⁶⁶ ז"ל הרה"ג ר' אפרים זלמן בספרו 'מעלות היוחסין': "ימי שני חיי הרמ"א ז"ל, מרגלא בפומא דאינשי שנפטר שנת של"ג בל"ג בעומר, כן כתב הט"ז ס' ת"ק (סק"כ) ששמע כן מזקן אחד ואמר שהיו מסופקים לומר אז צידוק הדין והעידו שהרמ"א אמר צידוק הדין על חכם בפניו ואמרו כולם על הרמ"א בקול רם. אבל מה שאומרים שהיה בן ל"ג שנים וכ"כ בשם אזולאי בדותא הוא, שעין רואה בתשו' הרמ"א ס' ט' בענין ספר המיימונים שנדפסו ע"י הגאון מהר"ם פדוואה ז"ל וכתב הרמ"א בגזירת נח"ש שלא לקנות מה שהדפיס אדון אחר אח"כ עד מכירת מהר"ם ספריו בראשונה כו' נעשה יום א' ד' ימים לחודש אלול שנת שיו"ד לפ"ק נאום הק' הרוצה להתאבק בעפר של ת"ח כו' אלה הדברים אשר דיבר משה כו' ע"ש. והנה אף כי נראין הדברים שהיה בעת ההוא אב בחכמה ורך בשנים מ"מ אי אפשר לומר שהיה בן יו"ד שנים. ובסדר הדורות דף ס"ג ע"ב כתב שהרביין תורה כמו עשרים שנה בקראקא ונפטר בשנת של"ב וא"כ פשוט שא"א שהיה בן י"ב שנים במלכו. וגם כי היה תלמיד הגאון מוה' שכנא ז"ל עם הגאון מוה' חיים ב"ר בצלאל כמ"ש לעיל ומסתמא היה בר שיתסר או בר תמני עשר (ובתשו' מן ס' נ"ה עד ס' סמך שאח"כ הי' בשנת שיו"ד אבל לא נמצא רמ"א ז"ל חתום ואפשר שנמצא בין גזרי תשובותיו וכמ"ש) וכן ימצא המעיין כמה הוכחות בתשו' הרמ"א אבל זה אמת שלא הגיע לזקנה וקרוב הדבר שהיה בערך בן ארבעים רק שהתחילה שמשו להתנוצץ בימי עלומיו והיה מפורסם לכל העולם לגדול הדור ותפס ישיבה בק"ק קראקא עם הגאון מוה' משה יפה ווא"ז הגאון בעל שארית יוסף והגאון מוה' משה יפה היה בעל אחות אמו של השי" כמו שכתב בתשו' ש"י ס' מ"ו. וגם חיבור הד"מ נראה שהתחילו בימי חורפו כאשר כתב בהקדמה לד"מ ושם כתב כאשר הגיע בטי"ו ד' אחזני פלצות בשמעי כו' מאור הגולה כו' וחיבור ס' ב"י כו' ובהיותי ימים רבים בזו המבוכה עד שהתפללתי כו' ע"ש. ומרגלא בפ"י העולם כי המגיד אמר להב"י שיהי' דרזי ומקדים להדפיס חיבור הב"י שלא יקדמו אחר במדיניות פולין ק"ק קראקא שמחבר ע"ד זה והנה חיבור הב"י נדפס ראשון בסיבינטא שנת שי"ג ובוודאי כי תיכף כשיצא לאור נתפשט בכל העולם ובפרט ק"ק קראקא שהיתה אז מטרופולין ושרתי במדינות ובוודאי שהגיע בשנה ההוא לשם וזה מתאים למה שכתבתי שהרמ"א נולד סביב לשנת ר"צ".

"אך מה שראיתי בימים אלו שהוקמו לשמוח בהם לשם שמים ולספר בניסים ונפלאות שעשה לאבותינו בעצם הימים האלו, נשמע קול צווחה על היין בראש כל חוצות יתהללו ותבקע הארץ לקול היוצא מבית בליעתם **וישנו את טעמם ומראיהם לתת על פניהם מסוה עד שנהפך לאיש אחר ואין לו מכיר, כי לכולם יהיה חליפות שמלות היו לנשים, כי על כל גבר יהיו כלי אשה וכל הנשים יתנו על פניהם כסות עיניהם** עד אשר כל רואיהם לא יכירום, לא ידעו ולא יבינו מי ומי ההולכים עדרים עדרים פעם בחוץ פעם ברחובות אצל כל פינה לחקור איזהו מקומן של זבחים ואיזו מקום יינם, וילכו להם בתפים ובמחולות מפזז ומכרכר בכל עוז, **ואשה כלי זינה עליה וחמישים עלו בנות ישראל מזויינים בכל שלטי הגבורים, וכל איש מירשאל חרבו על ירכו וחיצו שנונות**. גם הנערים ישיתו להם עדרים לבדם בשנותם את טעמם וריחם וילכו לקושש קש כזגים ופעמונים ונשמע קולם בבואם, קול ענות בחירופים וגידופים כבולות ושחוזות בחרוזות ובדברי הבאי והיתול צחוק, שחוק עשו להם כל השומע יצחק גם אלה ביין שגו בשכר תעו מדרך השכל ישיתו וישכרו עד אשר לא ידעו בין ארור המן לברוך מרדכי עד אשר הם מריקים את גופתם קיא צואה בלי מקום כהריק האשפות מן הזבל ויאספו אליו כל העדרים וגללו אותו ברחובות קריה במקומות המטונפות חבקו אשפתות. הכזה יהיה יום משתה ויום רצון לה' **ומאין להם סמך למנהגים מקולקלים כאלו**, הלא גם בשאר המועדות נאמרה בהם שמחה. אך מצאו סמך מארז"ל (מגילה ז:) צריך להשתכר עד שלא ידע כו'. ועל י"א תיבות אלו העמידו תילי תילים הלכות מקרא מועט והלכות מרובות. והנה בפסוק שמע ישראל ששהוא עיקר יחודו של יוצר הכל אין מדקדקין בו כל כך".

הרי לנו, שבנוסף למלבושי הנשים שעטו עליהם אנשי פראג, הוסיפו עליהם מנהג אשר מקרוב בא, ללבוש חרבות על ירכם כדרך הרוזנים ושועי הארץ. כנראה שמנהג הביא מנהג ובכך התפתח אט אט מנהג ההתחפשות.

אזכור נוסף למנהג לבישת מסכות, אם כי לא בפורים, אנו מוצאים בקהילת וירונה שבאיטליה, שהתחפשו במסכות לרגל חג השבועות כדי להרבות בשמחת החג, בראשית שנות הת"ו. גם מנהג זה עורר עליו פולמוס בין רבני המקום, שהיו שחששו במסכות אלו לאיסור עשיית צורה בולטת, וכן טען מוהר"ר יואל פינקרלי, שכנראה ה' מרבני העיר או אחד מחשובי העיר. ולעומתו היו שטענו שאין במסכות אלו משום איסור עשיית צורות בולטות. מוהר"ר יואל שיגר את שאלתו למוהר"ר שמואל אבובי זלה"ה, שהיה רב העיר וויניציאה וכל הגליל, והוא השיב בתשובותיו שלכאורה נראה להתיר, אך מסתייג, היות ולא ראה מסכה מימיו, ואינו יודע כלל איך נראית תארו. וז"ל כפי שנדפס בספר תשובותיו (שו"ת דבר שמואל תש"ר ז):

לכמה"ר יואל פינקרלי. לוירונה.

פקפוק על מנהג הפרצופות בצורת אדם הנקראים מאסקרא"ש להשתמש בהם ולשום אותם בפנים...

תשובה. קול שני רעים אהובים וחשובים אני שומע עורכי מערכה מול מערכה במלחמתה של תורה על דברת איסור והיתר הפרצופות שנשתמשו בהם דרך שמחה בחג העצרת שע"ל. זה יצא ראשונה, כתב צוף דבש אמרי מעכ"ת כי נעמו מורה באצבע רוח דעת ויראת ה' נוססה בו להיות מיראי הוראה ונוטה לחומרא. אמנם אחרי ראי מתוך דברי המתירים שעיקר המחלוקת ביניהם הוא במציאות, אם הצורה היתה בולטת או לאו. ושניהם לש"ש ולדבר אחד נתכוונו, וזה לזה הודו שאין לאסרו כפי דעת רוב הפוסקים אפי' בפרצוף צורת אדם כי אם בהיותה בולטת ושלמה. מה אוכל לדבר להשיב ולהוסיף על הטענות והראיות הנשמעות, אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, ועיני לא ראו וכמו זר נחשב להעלות במחשבתי שאם צורת הפנים הפנימיים נעשית בולטת כתיקונה למה לו לפועל אותה להרבות לריק עמל ויגיעה לצור צורה בתוך צורה ולכסותה בפרצוף החיצונה דהיינו המאשקר"ה, הנה כי כן אמרתי בלבי כיון דלענין דינא ליכא פלוגתא ומה שנעשה כבר נעשה, דבר שפתיים אך למותר".

למרות שגאון זה לא ראה ולא הכיר מעולם את מנהג המסכות, מ"מ קיבץ חכם זה כעמיר גורנה את שיטת האוסרים להתלבש בפורים במלבושי נשים ובמלבושי כלאיים דרבנן בספרו "ספר הזכרונות", ש"ל בפרק בין השנים שצ"א-ת"י, וז"ל (שם, זכרון שני-הלכות בגדים, פרק שני) "כל ימינו נצטערנו בדברי הגה"ה אחת הבאה בסוף או"ח ס"ס תרצ"ו בשם מהר"י מינץ ז"ל, זה לשונו, מה שנהגו ללבוש פרצופין בפורים וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלחי גבר, אין איסור בדבר מאחר שאין מתכווין אלא חשמחה בעלמא ... ע"כ. ובוודאי שדברים תמוהים הם, שיעקר לאו גמור מן התורה בטענה שאין מכווין אלא לשמחה בעלמא. ובעונותינו הרבים תחת כוונה יש כוונות לא טובות ומעשים קשים כמו שידוע ויבוא בסמוך בעז"ה. ... ואם לאיזה רב מובהק לגודל חכמתו ובקיאותו נתברר לו בדברים אלו וכיוצא בהם איזה היתר, נראה דראוי להסתירו בלבבו, כי בזה.....

בס' זכר דוד, מאמר שלישי, פרק ק"ח (עמ' תשפ"ב-תשפ"ג) "ולכן נוהגים ללבוש הקטנים בבגדים משונים להרבות השמחה, ומרבים להם מיני מתיקה, כמ"ש הר"ב כלי חמדה, שהם לא נהנו מסעודתו של אותו הרשע, מלבד דאין דרך להולכים למשתה כדי שלא לערבב, גם היו נקיים מהשתחוות לצלם, ועוד שהם בהבל שאין בו חטא הצילו את ישראל שמרדכי מלמדם להגות בתורה, כמ"ש במדרש באורך".

ושם "ויש איזה התנצלות..."

בעקבות התרעמותם של כל הרבנים בכל הפזורות על המנהגים האסורים של החלפת בגדי הנשים ולבישת בגדי הכלאים, הפסיקו היהודים ממנהגיהם אלו וחדלו לקבל בגדי תחפושות אסורים משכניהם הנוצרים. ועל אף שהמהר"י מינץ מצא סימוכין להקל במנהגים אלו והרמ"א סמך עליו למעשה במנהג הכלאים, כנראה לא קיבלוהו עליהם רבני הערים ומחו עליהם בכל תוקף, ובכך שקעו לגמרי מנהגים אלו ואבד זכרם. אך, היות ועיקר תרעומת הרבנים היתה רק על החלפת הבגדים לבגדים האסורים בלבישה, לא יצאו חוצץ נגד מנהג שינוי הלבושים בכלל, ולכן נשתנה המנהג, ובמקום להתחפש בבגדים אסורים שבאו מהשכנים גויי הארצות, החלו להתחפש באופנים אחרים ולשנות מלבושים שונים ומשונים.

וכה מתאר את המנהג השמש הוורמסי המיתולוגי ר' יוזפא שמש בספרו 'מנהגים דק"ק וורמיישא' ס' רי"ח (עמ' רס-רסא): "ותכף בהתחלות המגילה, לילה ויום, הבתולות הולכות וסובבות, גם בחורים ונערים משנין בגדיהם ומשימין פרצופים על פניהם, שקורין ואר שטעלט, והולכין וסובבין בב"ה דאנשים ודנשים, רק שבלילה הולכין עם אבוקות וביים בלא אבוקות. והבתולות כולן הולכות במלבושי י"ט, ואחת לובשות בגדי כלה, ושפיל⁶⁷ וקלענק⁶⁸ בראשה, והיא נקראת מלכה,

⁶⁷ על דברי השו"ע באו"ח ס' שג סע' ה': 'כלילא, והוא תכשיט שמניחתו על פדחתה מאזן לאזן וקושרתו ברצועות התלויות, מתרת לצאת בו בין שהוא עשוי מחתיכות של זהב חרוזות בחוט בין שאותם חתיכות קבועות במטלית', כתב החו"י בספרו מקור חיים (ב'קיצור הלכות'): 'קורין אותו בל"א שפיל, ובפראג יערטיל'.

⁶⁸ על דברי השו"ע שם סע' ג': 'לא תצא... ולא באצטמא דהינו מטלית שתולין בו חוטין של צבעונים ותולין אותו לכלה להפריח ממנה הזבובים', כתב החו"י שם: 'זה נהוג באשכנז (דהיינו, לכלות) וקורין אותו שפיל גלענק'. ואולי אות הו"ו כאן הוא ט"ס, וכוונתו היתה שהבתולה היתה לובשת שפיל קלענקי, ולא שפיל וקלענקי.

על שם אסתר המלכה. וכך סובבות פעם ראשונה סביב המגדל, ויוצאין וסובבין כן בב"ה דנשים ג"כ, וחוזרין לבא פעם שניי, ומסבבין המגדל כבראשונה, ויוצאין לב"ה דנשים, ומסבבין כבראשונה, וכן עושין פעם שלישית, אבל לא יותר משלשה פעמים.

מ"מ הדי התרעומיות לא שכנו, ומצינו כמה שיצאו חוצץ נגד מנהג זה מחמת אורית הקלות-ראש שהוא מביע. ראה בסידור היעב"ץ (שער ג, פ"ט אות יז) "מה שנהגו להקל בלבישת פרצופין... וכל הדומה לזה, אינו שמחה אלא סכלות רבה והוללות רעה יגון ואנחה, שומר נפשו ירחק ממנו, וכבר התרעמו הגדולים על זה. אבל רקודים ושאר ענייני שמחה ושחוק שאין בהם חשש עבירה יש להם סמך..."

מנהג שינוי המלבושים נהג עד הדור האחרון, כאשר ילדי ישראל נהגו ללבוש מלבושים שונים ומשונים מכל הבא לידם בקוראם עצמם 'המן' או 'חרבונה', 'אסתר המלכה' או 'זרש' וכדו'. בעשרות השנים האחרונות שוב חדרו המנהגים הנוצריים בישראל, כשבחנויות נמכרים תחפושות מתחפושות שונים, כתחפושות מוקיונים וחיות רעות המיוצרים בשביל חגאות הנוצרים, והחלו להכנס גם בקהילות ישראל.

כאמור, מקור מנהג שינוי המלבושים הוא מהארצות הנוצריות, והספרדים שגרו בארצות המוסלמיות מעולם לא הכירו מנהג זה. כבר העתקנו לעיל מספר 'מנהגי יהדות בבל' (לד"ר אברהם בן-יעקב, ח"א, מנהגי פורים מס' 13, עמ' 232) שכתב: "מנהג ההתחפושות לא היה נהוג בבבל כלל, לא רצו לעשות זאת מפני המוסלמים". כותב זה לא ידע שבכל ארצות המערב לא הכירו במנהג זה ולא נבע מנהג זה מפני פחד המוסלמים. בשנים האחרונות כשהספרדים עלו לאר"י העתיקו מנהג זה מעולי הארץ האשכנזים, וכיום נפוץ מנהג זה גם בקרב הקהילות הספרדיות. וכבר התאונן על זה הגאון הרב מאיר מאזוז, ראש רבני ג'רבה, שדווקא מנהג מקולקל זה העתיקו להם, ואת מנהגם עצמם של משחק ה"משוורתא" הזניחו. בכותבו תשובה ערוכה וארוכה לבטל מנהג זה אצל הספרדים שלא נהגו כן מעולם. וז"ל בתשו' סנסן ליאיר מהדו"ב סימן י"ב:

בשו"ת סנסן ליאיר מהדו"ב סי' י"ב, להרב הנאמ"ן:

ט"ז באדר התשמ"ב

תשובה לחכם אחד (הרב ר' דוד קאשי מנהל ת"ת איש מצליח)

בענין מנהג אחינו האשכנזים להתחפש בפורים, ומתירין אפילו לשנות מזכר לנקבה שאיש ילבש בגדי אשה ולהיפך, ע"פ תשובת מהר"י מינין (סי' ט"ז), אם כשר הדבר לנהוג כן גם לספרדים?

תשובה. הנה עיקר מנהג התחפושת בפורים לא נמצא בראשונים לפני מהר"י מינין, ואין לו זכר בש"ס ומדרשים והרי"ף והרמב"ם והרא"ש וכל הפוסקים, עד המאה השלישית לאלף הששי. והסמך שהביא הרב אליה רבה (בסי' תרצו) זכר למרדכי שיצא בלבוש מלכות וכו' קצת קשה, דאין מכאן סמך רק ללבוש בגדי חג בפורים וכמנהג כמה חסידים ואנשי מעשה. אך תחפושת מאן דכר שמה, ואטו מרדכי התחפש? והסמך השני שכתב שם, זכר לושתי שבא גבריאל ועשה לה זנב. ע"ש. במחכ"ת לא ניתן ליאמר, ואולי נעשה גם זכר להמן שנתלה על העץ, ומה לנו ולרשעי עולם. ועדיפא הול"ל זכר לאלהיו הנביא שהתחפש לחרבונה כמאן דאמר חרבונה זה אליהו. א"נ, זכר לאסתר שלא הגידה את עמה ומולדתה ו"התחפשה" כגויה. א"נ זכר למה שאמרו בגמ' חולין (דף קלט ע"ב) אסתר מן התורה מנין ואנכי הסתר אסתיר פני, שכביכול הקב"ה בעצמו הסתתר בנס פורים והלבישו בדרך הטבע, ולכן אינו מופיע שם הוי"ה במגילה רק ברמזים בר"ת וסופי תיבות. ועדיפא מינה מצאתי במס' שבת (סו:) רבא ב"ר הונא אמר, פרמי. ופרש"י: טלמוסא הנקשרת על הפרצוף להבעית הבנים הקטנים ע"ש. ומלת פרמי רומזת לפורים. ומכאן סמך שבפורים לובשים מסכות. [ועוד רמז בתהלים ס"ד ז' תמנו חפש מחופש. חפש נוטריקון חג פורים שמה, מחופש רמז לתחפושות. "וקרב איש ולב עמוק" רמז לשתות יי"ש בקרביים וגם ללמוד תורה בעיון עמוק לפני סעודת פורים. ויד"ן הר"מ גנוט הי"ו אמר שהוא רמז למ"ש בגמרא אסתר ברוה"ק נאמרה דכתיב ויאמר המן בלבו, וזהו "ולב עמוק" שכונת המגילה ירד לעומק לבו. עכ"ד. וראיתי בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ס') טעם יפה למנהג זה שפעם נהגו העניים לשלוח את ילדיהם הקטנים לאסוף עבורם צדקה בפורים, והילדים היו מתביישים לאסוף מעות מהורי חבריהם העשירים, ולכן התחפשו שלא יכירו אותם וכך עשו מלאכתם נאמנה. עכת"ד].

אולם דעת לנבון נקל שכל אלה רמזים וסמוכין בעלמא, אבל מקור אמיתי למנהג אין. וקרוב לודאי שנשתרבה המנהג ממנהגי הגוים יושבי אירופה בימי אידיהם שעורכים חגיגות "קרנבל" ומתחפשים איש לאשה ואשה לאיש ושוקעים בחמשים שערי טומאה כידוע, וילדי ישראל ביקשו להתחקות עליהם וביקשו מהוריהם ענין דומה לזה, ונתנו להם בפורים להתחפש, ולא הקפידו על ילדים קטנים שיתחפשו ילד לילדה וילדה לילד דלא נפיש יצרייהו, ואח"כ המשיכו לעשות גם גדולים ובחורי ישיבות, כמו שרואים לצערנו כיום נכנס בחור ישיבה מלווה עם "בחורה" (זכר לושת"י..) ונעשה להם זה עיקר שמחת פורים. ונשתכחה מצות לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' דהיינו עד שישתכר ויישן כמ"ש הרמב"ם והרמ"א, ומצוות מתנות לאביונים שמצוה להרבות בה וכל המוסף מוספין לו, ומצוות משלוח מנות וכדומה, ואין זו שמחת פורים אלא הוללות וסכלות ח"ו.

ובמקום שיבזבוז כספים רבים לתחפושות יקרות בפורים, הטוב טוב היה שיתמכו בהם מוסדות של תורה, ויתנו זכר למחצית השקל כמו שהיה בזמן שביהמ"ק קיים שיעור 9.60 גרם כסף טהור, ולא יסתפקו בחצי "שקל" כמשמעו. וכן בחנוכה במקום לבזבז דמי חנוכה לילדים (אגב, גם לזה אין מקור, ונשמעו השערות שונות בדבר) יבזבוז על שמן זית לחנוכה שהיא מצוה מן המובחר. ואם באירופה שמן זית לא היה מצוי כמעט לגמרי, פה בארץ ישראל מצוי ברוך השם. וכמו שמהדרין בפסח להשתמש בשמן זית מפני גזירת קטניות, ישתמשו גם בחנוכה ולא ידליקו יותר בשעווה. וכבר פסק הגאון חכם צבי (סי' מה) שמי שהתחיל להדליק נרות שעווה והביאו לו שמן זית יפסיק וידליק בשמן זית, וכן הסכימו האחרונים. ועל זה אמרו חז"ל (זבחים פח:) אין עניות במקום עשירות.

וכל האסמכתות שהבאנו למעלה הם רק ליישוב מנהג ישראל בלבד, וגם המלה פרמי אין מקורה מחו "פורים" אלא בלשון רומי כמ"ש בהגהת הערוך ערך פרמא ג'. ולמה לא יחזירו עטרה ליושנה לעשות המשחק הנזכר בגמ' (סנהדרין סד:) ומבואר בערוך ערך "שוור", של שריפת המן במדורה, מנהג שנתקיים למעשה בכל תפוצות הספרדים עד ימינו, ונשתכח ונתבטל מפני התחפושות האלה, דגמרי חיפוש מחיפוש. [ויש כאלה ששורפים את "המן" במדורת ל"ג לעומר. ומה ענין שמיטה אצל הר סיני].

ועתה ראה גם ראה מה שכתב מהר"י מינץ ז"ל בתשובה (סי' ט"ז) ליישב המנהג כיון שמתכוונים לשמחת פורים, והביא ראה מהסמ"ג (מצות ל"ט ס') דבכונת הלב לאוין אלו תלויין ואינו עובר משום לא ילבש אלא במתכוין לניאוף. ע"ש. והרי הרמב"ם פסק (בפי"ב מהלכות עכו"ם ה"י) המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו משילקט שיערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה. וגם הראב"ד אינו חולק עליו שם אלא בשערה אחת משום דלא מינכרא כלל ע"ש. ומה מתכוין לניאוף שייך בלקיטת שיערה אחת לבנה מזקנו, וכי יכול להתדמות לאשה בכך? [ואמנם הסמ"ג (שם) לא הביא דברי הרמב"ם הנ"ל להלכה. ומ"מ לא נראה שחולק עליו בזה, אלא מ"ש שלא ילבש איש מלבושים המיוחדים לנשים לשבת בין הנשים לניאוף ע"ש. ר"ל, לפי שזה מביא לידי ניאוף, ואפי' ליכא חשש ניאוף אסור דלא קי"ל כר"ש דדריש טעמא דקרא. ואת"ל שהסמ"ג חולק על הרמב"ם בדין מלקט שערות לבנות מזקנו וכו' בודאי שיש לנו לפסוק כהרמב"ם והראב"ד לחומרא באיסור דאורייתא] והרמב"ם בתשובה שבראש ספר מעשה רוקח (והובא בשו"ת יחיה דעת למרן הראש"ל שליט"א ח"א סי' ס"ח) כתב, שנהגו במצרים שהכלה צונפת מצנפת בראשה ולוקחת סייף בידה ויוצאת במחול, "ולא יעלה על הדעת שמפני היותה כלה הותר לה ללבוש בגדי גבר לעבור על איסור תורה", וסיים: שבטלנו מנהגם בזה ומחינו זכרו". וכ"כ הר"א ממין בספר יראים (סי' צ"ו) והובא בב"ח יו"ד (סי' קפ"ב) שלבוש אפילו עראי ודרך שחוק אסור. "ולפי שראיתי בני אדם שלבושין במלבושי אשה עראי וגם האשה במלבושי האיש עראי במשתאות של חתן וכלה וגם בעניינים הרבה (ולא הזכיר פורים, כנראה שבזמנו עוד לא פשט המנהג הזה) כתבתי כן". וכתב הב"ח שם שבודאי לא ראה מהר"י מינץ דברי ספר יראים. ע"ש שמסיק להחמיר. וכבר כתב הרמ"א בחו"מ (סי' כה סוף ס"ב) שאם נמצאת תשובת גאון קדמון שלא הוזכר בספרי האחרונים אמרין אילו חזו הוו הדרי בהו. וא"כ נראה ברור שאם ראה הרמ"א תשובת הרמב"ם ודברי הרא"ם בספר יראים (תלמידו של ר"ת) לא היה פוסק להקל בפורים בפרצופי נשים ואיסור כלאים. והלכה רווחת שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה. וכל שכן לספרדים שלא נהגו כך מעולם. ומה שכתב כת"ד בשם מהר"ם חאגיז (ולא ציין מקורו) אולי ראה כן בקהלות האשכנזים באמשטרדם, כי היה נודד כל ימיו כידוע. ועכ"פ דברי הרמב"ם לדין תורה שלימה הם ואין לנו לזוז מהם. [וכן פסק מרן הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יחיה דעת (ח"ה סי' נ') בנ"ד והביא דברי כל הפוסקים הנ"ל. וכתב שהגדולים מזהירים על הקטנים שלא להלביש הילדים בגדי ילדות וכן להפך משום מצות חינוך. ושכן מבואר בתשובת הרמב"ם שבראש ספר מעשה רוקח. ע"ש. ובשנים האחרונות יצאו מכשולות רבים פה ב"ב ממנהג תחפושות זכר לנקבה וכו' ועמדו רבני העיר שליט"א וגזרו וביטלו מנהג זה שהוא אותיות גהנם. וישר כחם ושכרם כפול מן השמים]. ומסופר על הרמ"א זצ"ל שהיה מתחפש ביום פורים בבגדי עניים, ובכל בית שואל מים לרחוץ ידיו לאמר כי עוד לא התפלל תפלת ערבית, למען יזכרו בני הבית להתפלל ערבית ולא ישכחו מפני טרדתם בסעודת פורים. כזה ראה וקדש, זיע"א".

ושם בתשובה י"ג על שאלה ששאלו אחד אם לבטל מנהג זה לגמרי, ענהו הרב:

"ובענין מנהג התחפושות – לא כתבנו לבטל המנהג, ואדרבא הבאנו לו ארבעה סמוכין דאורייתא (מאסתר ומחרבונה ומפסוק ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' ומהגמ' שבת סו:). אע"פ שהוא מנהג מאוחר אצל אחינו האשכנזים ולא בא זכרו בראשונים כלל. (ובעדות המזרח לא ידעו ממנו עד התקופה האחרונה. ועיין בבא"ח בפ' תצוה הלכות פורים שאינו מביא מנהג זה. וכן באי ג'ר"ב ובערי תוניסיה לא הכירוהו עד דור אחרון). אבל תוכן מה שכתבנו הוא שלא לעשות טפל עיקר ועיקר טפל, כמבואר בדברינו שם באר היטב. וגם כתבנו שיש לבטל מנהג התחפושות מזכר לנקבה וכו' שזה איסור דאורייתא לדעת הר"א ממין (תלמיד ר"ת) והרמב"ם והרב בית חדש ועוד, מלבד מה שייצאו מזה מכשולות רבים בזמננו כידוע. ואמרתי רמז לתלמידים הי"ו שעל הרוב פורים בפרשת כי תשא (בשנה פשוטה) ושם כתיב "אלהי מסכה לא תעשה לך". תעשה לשון זכר, לך לשון נקבה (והפשט ידוע). והיינו שאם תרצה ללבוש מסכות לפחות לא תעשה את עצמך לנקבה, והוא הדין להיפך. השומע ישמע והחדלים יחדלו. עכ"ל. ומכאן תשובה מוצאת גם למה שכתב הגר"ד יוסף בס' תורת המועדים על הלכות פורים (סי' ח' הערה ה) שכתב כי בס' סנסן ליאיר כתב בתוקף לדחות מנהג זה בשתי ידים, מחמת כמה מכשולים ואיסורים הבאים ע"י מנהג זה. עכ"ל. ובמחילה כבודו, לא דק. והרי הוא כמבואר. ונלע"ד להוסיף עוד, שאם כבר מתחפשים, יש להתחפש לדמויות כבוד על פי רוח תוה"ק כגון לאבותינו הקדושים או לגדולי הדורות. ואת הבנות, לאמותינו הקדושות או לאסתר המלכה וכיוצא ב. וכבר הנהיגו כן בכמה מתלמודי תורה ומוסדות בית יעקב בבני ברק, ויפה עשו. ושכמ"ה".

טעמים ורמזים במנהג

בימי קדם לא מצינו בספרים שדרשו טעם לשבח במנהג ההתחפושות, כי אם דרשות שהביעו מורת רוח נגד המנהג. אולם בחצרות החסידיות, שם כבר שכך מזמן מנהג החלפת המלבושים, ונהגו שם רק במנהג שינוי המלבושים החלו לדרוש ולתת טעמים ורמזים למנהג הזה.

עיין שפת אמת ויגש תרל"ט. ועיין בני יששכר (מאמר ט' אות א) זכר למה שישראל עשו רק לפני (מגילה יב.). ועיין מאור ושמש (משפטים ד"ה מלאכת) רמז על לבישת בגדי נכרים, "להראות שעל ידי לבושים אלו יוכל האדם להדבק בעץ החיים אם יתקן אותן הלבושים לעשות מעו"ר - או"ר". וכן באוהב ישראל (ד"ה משנכנס) רמז לשנות בגדיו, להראות שרצון השי"ת לעשות מדבר להיפוכו. ועוד ספרים.

"פורים רב" ו"פורים קהל"

כידוע מנהג ותיק זה בהרבה קהילות ישראל, להרבות השמחה. [וראה **אוצר החיים** (מנהגי הרה"ק מצאנז אות רחצ - רצט) מה שהביא בתוקף תקנות ה'פורים רב' וה'פורים קהל']

אצל אדמו"רי בעלזא לא נהגו במנהג זה, והיה המנהג בבעלזא, שאחד האנשים נכנס כשהוא מחופש בעת עריכת השוה"ט, ובא עם פנקס כדי לרשום בתוכו את ברכות הקודש מפי רבוה"ק. בארץ ישראל הנהיג מרן מהר"א זצ"ל, את מנהג ה'פורים רב', כפי שנהגו בהרבה קהילות ישראל.

פורים שפיל

עיין תשובות הרשב"א ח"א תשו'

ז"ל ספרא רבא רבי יעקב ליפשיץ ז"ל (מזכירו ואיש אמונו של רשכבה"ג רבי יצחק אלחנן זצ"ל) בספרו זכרון יעקב ח"ג עמ' 152 'מנהג ידוע בקהלות ישראל שבימי הפורים מתחפשים איזה אנשים בבגדי שר צבא ומסבבים על בתי בעלי הבתים לשחק כמו שמשחקים בתיאטרון והמשחק הזה נקרא משחק פורים גם כמה בע"ב חשובים התחפשו אז באפר מסכות וסבבו בעיר כדי לאסוף נדבות בשביל עניים הגונים'.

לימוד "מסכת שיכורים"

פרק ז' משלוח מנות

ואומרים קריש. — ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים אין מקיימים בפורים, משום מעשה שהיה, פעם אחת קנאו הנכרים על הכלים שראו שכחם שולחין היהודים מנות זה לזה, והיתה עת צרה, לכן בטלו משלוח מנות. ואנחנו שלחנו זה לזה אך בתענית אסתר. הרב הפקיד שולח מתנות לאביונים שלש מטבעות שפניא (ספרד) שהן מ"ה פארעס, וביום י"ד אדר הלך הפקיד בכבודו עם ר' יוסף זאבי מבית לכית אף שהיה יום סנריר ונשם ירד, ונכה מעות מכל איש אשר ירבנו לבו, גם אצלי היה, ואומרים שזה נבה למעות חטים, ולא היה די והוצרך ללות אצל ערבי על רבית לחלק לעניי העיר וללומרי תורה לצורך פסח

מתוך ספר "סיפורי ארץ ישראל" להנוסע שמחה ב"ר יהושע, נקרא גם "אהבת ציון", נדפס בשנת תקכ"ד. (הובא באוצר מסעות עמ' 250).

יש המהדרים לקיים מצוות משלוח מנות, לתת לג' אנשים⁶⁹ מאכלים הראויים לסעודת פורים⁷⁰. [ואח"כ מוסיפים לשלוח לעוד אנשים לפי הצורך].

המנהג לשלוח המנות על ידי שליח⁷¹, ונוהגין ליתן איזה שכר לשליח שהביא המנות.

בבעלזא נהגו הצאצאים ובני המשפחה לשלוח מנות לרבוה"ק⁷². אמנם המנהג היה שמתחילה שלחו רבוה"ק משלוח מנות, ורק אח"כ שלחו בני המשפחה⁷³.

נהגו להשתדל להדר לשלוח מנות למי שעדיין לא שלחו לו⁷⁴.

⁶⁹ ראה שו"ע (תרצה, ד) "חייב לשלוח לחבירו שתי מנות בשר או של מיני אוכלים, שנאמר: ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתר ט, יט - כב) שתי מנות לאיש אחד. וכל המרבה לשלוח לרעים משובח". וידוע שהרבה ענינים בדברי חז"ל כפלוהו ג' פעמים, (ראה מנחות סה. אשר הובא בדברי הפוסקים כמקור לדבר [כגון ב"י תריט לגבי ג"פ כ' כל נדרי, ועוד], ועוד מקומות רבים בש"ס).

⁷⁰ מג"א (תרצה סק"א) דבעינן לשלוח מנות מבושלים וראויים לאכילה. ופשטות לשון שו"ע הנז"ל [שהוא מעין לשון הרמב"ם (מגילה ב, טו) "חייב אדם לשלוח שתי מנות של בשר או שני מיני תבשיל או שני מיני אוכלין לחבירו"], מוכח שמן הראוי לשלוח מנות הנאכלים בסעודת פורים. וכן מובא במקור חיים (לבעל החוו"י, תרצה ס"ד) "מצוה מן המובחר לשלוח בשר ודגים מבושלים".

⁷¹ ראה בשו"ת בית ישראל (להג"ר ישראל זאב הורוויץ ראב"ד אוהעל, או"ח סי' פט): "... ולע"ד אפשר י"ל טעם ... בפורים קפדינן אפרסומי ניסא, א"כ נראה מזה דיותר טוב דוקא לשלוח על ידי שלוחים דאז אוושא מילתא יותר ופרסומי ניסא. עוד י"ל טעם אחר דטוב יותר ע"י שלוחים ובפרט ע"י נערים עניים עפ"ימ"ש לעיל בשם הרמב"ם דעיקר שמחת פורים לשמח לב עניים, ואם כן כששולחין ע"י נערים או ע"י שאר שלוחים עניים, ומנהג העשירים שנשלח להם מנות נותנים הם איזה מתנה להשלוחים העניים ...". ומעין זה מובא במקור חיים (תרצד, ס"ג) "בשילוח מנות מצוה בשלוחו יותר מבו, ואפילו במתנות, דפרסומא ניסא עדיף".

[הערת הגאון ר' שמאי קהת הכהן גראס שליט"א: טעם נוסף מדוע נותנים שכר לשליח. דהקשו הפוסקים, אי דברי קבלה הוי כדברי תורה (מובא רבות בפוסקים, ומועתק להלכה במ"ב סו"ס תרצב, לגבי ספיקות דקריאת מגילה). ובדברי תורה לא סומכין על הא ד'חזקה שליח עושה שליחותו' (ערוכין לב). ואמנם אי מקבל שכר על זה, ע"כ יעשה שליחותו של תהיה גניבה בידו. ולכן משלמין שכ"ט].

הנה כל זה מצד המנהג, לשלוח על ידי שליח. אמנם יש גם נידון נוסף מצד הדין. דיש אומרים דמדינא יש לשלוח המנות על ידי שליח דייקא (שו"ת בנין ציון לבעל הערוך לנר, סי' מד) ומובא במ"ב (תרצה, ס"ק יח). [הבנין ציון מסיק דאפשר לצאת אפי' בנותן בעצמו, אמנם מ"ב מעתיק רק הספק]. וכן ראה בחת"ס (חידושים לגיטין כב: בא"ד והא לאו בני דעה) שמתבטא בא"ד "... אבל היכי דאמרה תורה שישלח שליח, כגון משלוח מנות, זה סגי אפי' ע"י קוף וכל הפסולים ...".

ומאידך יש הסוברים דמצד הדין אין שום קפידא לשלוח ע"י שליח דייקא, וכגון דברי מהר"י אסאד (שו"ת יהודה יעלה, או"ח סי' רז - דלעיקר הדין דעתו כהחת"ס הנ"ל דיכול לשלוח המנות אף מי שאינו בר-שליחות, כגון קטן, אמנם בשורש הדבר דעתו איפכא) דאין המצוה נועדה להעשות דוקא ע"י שליח, וכוונת הפסוק להרשות לעשות אף ע"י שליח. ומע"ז באשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש (תרצה).

והנה ממנהגי רבותינו, נראה דלא חששו לקפידא הנזכרת להלכה, שכן ישנן עובדות רבות שאף נתנו משלוח מנות בעצמם, בלא שליח. ומוכח שלא הקפידו שיש לצאת על ידי שליח דייקא. רק מצד המנהג לשלוח ע"י שליח וכו"ל.

⁷² היינו לאפוקי שיטות הסוברים שאין לשלוח משלוח מנות לרבו, דאין הוא בכלל 'רעהו'. ראה בשו"ת יהודה יעלה (או"ח סי' רד) הדוחה דעות הסוברין כן, ומביא בזה ראיות שונות. [וראה עוד בליקוטי יהודה (גור) על מגילת אסתר, שמביא בשם זקינו השפת אמת זצ"ל, שסבר שאין לשלוח משלוח מנות לרבו מטעם הנ"ל (אמנם השפ"א עצמו בספרו כתב בע"א כדלקמן)].

⁷³ ראה שפ"א (מגילה ז:). "... ויש להוכיח דהסדר היא שישלח הגדול להקטן מקודם, והטעם דלא ליחשביה כמו רעהו וחבירו, רק כשהגדול שולח לו וחושבו לרעהו, הדר משלח ליה איהו ...".

נהגו לחנך הקטנים במצוות משלוח מנות [היינו שישלחו לרעיהם] ומתנות לאביונים⁷⁵.

הקפידו שלא לאכול לפני קיום מצוות משלוח מנות [ומתנות לאביונים]⁷⁶.

פרק ח' מצוות פורים

מצוות פורים

חפש באוצר גזרים על תקנות מצוות הפורים.

מחצית השקל ומנהג ג' מחציות

מצוות לרב ומצוות רח"ש

מצוות שליח ציבור

אור זרוע ח"א סי' קי"ג. שו"ת מהר"ם רוטנבורג סי' קיב.

פרק ט' מנהגים שונים

אבל רח"ל בתוך י"ב חודש, אינו עובר לפני התיבה בימי הפורים⁷⁷.

נוהגים שאין עושין נישואין בשני ימי הפורים⁷⁸.

פורים שחל בערב שבת

כאשר חל פורים בערב שבת, נוהגין לסיים סעודת פורים לפני זמן קבלת שבת. ולא להמשיך הסעודה אל תוך השבת, כיון שהקפידו שלא להכנס לספיקות בדין 'פורס מפה ומקדש'⁷⁹.

⁷⁴ מובא בשו"ת **שבט הקהתי** (ח"א ריא). **בצפת פענח** (הלכ' מגילה, עמ' לח) נוטה שמי שחבירו עשה לו טובה, ובגין כך הוא שולח לו משלוח מנות, נוטה שאינו בכלל משלוח 'מנות'. שענין 'מנה', הוא דבר הניתן במתנה בחינם, [כענין מתנות כהונה דכתיב בהו "והיו לך למנה" (שמות כט, כו), ואסור ליתן שכר לקבל מתנת כהונה].

ומן הראוי לציין לדבר פלא המובא ב**לקט יושר** (מנהגי בעל תרוה"ד - עמ' 159): "וזכורני כשאחד הביא לו מנות בפורים, אמר לו תאמר לשולחך 'איני צריך להשיב לו שלום בשביל מנות פורים' - בלשון אשכנז, 'מען דאנקט ניט אום פורים'. ויתכן כוונתו כ"ל שתיחשב המתנה בשלימות, שלא בעבור איזה שכר והכרת הטוב

⁷⁵ כה היה מספר הרה"ח ר' אייזיק ראטה ז"ל (מחשובי חסידי ביקאווסק, ואשר היה בחודש אדר לפני נישואיו אצל מרן מהר"ד זצ"ל, עקב ענין פלאי שהיה לו), שהיה בפורים אצל **מרן מהר"א** (לפני שנות נשיאותו) זצ"ל, וראה שנותן מנות לילדי הקטנים, ומזרז אותם לקיים מצוות משלוח מנות.

וב**לקט יושר** (הנ"ל): "וזכורני שהיה מחנך בניו לשלוח מנות לרעיהם בפורים". וכן ב**פמ"ג** (תרצה, א"א סקי"ד) "וראה, קטנים מחנכים ככל חינוך אף בדברנך".

ויציין, שבעוד דבמשלוח מנות, המנהג לחנך הוא לתת לקטן ליתן משלוח מנות לרעיו, וכדברי הפוסקים הנ"ל. אמנם לגבי 'מתנות לאביונים', נראה שמנהג לחלק היה ע"י ששלחו המצוות לעניים ע"י הקטנים, ולא שנתנו לקטנים מצוות משלהם. וכן מפורש בדברי **אשל אברהם** - בוטשאטש (תרצה ד"ה בהשיעור בסוה"ד) "... וכן קטנים שהגיעו לחינוך מחנכים אותם במשלוח מנות, ואינן חוששים במתנות לאביונים, כיון שאין להם על פי הרוב מצוות שלהם כלל, ולא שייך בזה חינוך ...". עי"ש.

וכן מעיד ה**קדושת לוי** זצ"ל (סוף קדושה שניה, בהגה) "... ומה טוב שישלח מתנות לאביונים ע"י בניו ובנותיו הקטנים כדי לחנכם במצוות. וזכור אני כשהייתי קטן, היה אבי ע"ה משלח על ידי לאיזה עניים, ולא שלח ע"י משרת, כדי לחנך אותי במצוה, והכל בשמחה וטוב לבב ובצנעא שלא יבוש העני ...".

אמנם יש שנקטו שאף במתנות לאביונים יש לחנך, שיתן לקטן מצוות, שיתן מעצמו לאביונים.

⁷⁶ וכענין שאסור לאכול לפני קיום מצוות, ואף מצוה דרבנן (ראה תרנב, ב לגבי לולב ביום ב' דסוכות. וכ"ש במצוות דפורים דהם מדברי קבלה. ראה המובא לעיל לגבי קודם קריאת המגילה). [וראה שם בנר"כ שם לענין טעימה (מג"א סק"ד, והכרעת מ"ב סק"ז שאין להקל אלא במקום צורך גדול) ואכמ"ל]. וראה שו"ת **אז נדברו** (ח"ו סי' סה). ואם כי יש מלמדים זכות, ומקילים בדבר (ראה ליקוטי מהר"ח מנהגי פורים ד"ה משלוח מנות, הנוטה דסדר משלוח מנות הוא לאחר סעודת פורים, כלשון הפסוק, וסדר הטוש"ע) ומטעמים שונים (ראה ציץ אליעזר חט"ו סי' לב, אות טז). מ"מ מנהגנו להחמיר בדבר. וכפי שמובא ב**לקט יושר** (מנהגי תרוה"ד עמ' 156, בסימנים קודם פורים) "טוב לשלוח מיני מאכל קודם אכילה". וכן מובא בהנהגות ה**לב שמח** מאלעסק זצ"ל (חתן מרן מהר"ש זצ"ל) שנהג ליתן משלוח מנות ומתנות לאביונים, מיד לאחר תפילת שחרית, טרם שטעם מקודם.

⁷⁷ **שו"ת מהר"ל** (סי' כב) שכיון שהקהל בשמחה כמו ביו"ט, אין ראוי לאבל שירד לפני התיבה. ובפרט שמנהגינו שבכל יום שאין אומרים תחנון אין עוברים לפני התיבה כפי שהביאו הטו"ז (או"ח סי' תרס סק"א).

⁷⁸ דעת ה**שו"ע והרמ"א** (תרצו, ח - ראה ב"ו וד"מ), דמותר לערוך נישואין בפורים. וכן מנהג כמה קהילות. אמנם הרבה פוסקים סוברים דאין לערוך נישואין בפורים. כן דעת ה**לבוש** (תרצו, ח), משום שלא תהיה סעודת פורים ניכרת. וכן דעת ה**מג"א** (סקי"ח), וה**פר"ח** (תרפח, סק"ו), משום דאין מערבין שמחה בשמחה. ועוד.

ואכן מדברי האחרונים נראה שהבינו שטעמים אלו הוא רק לאסור ביום פורים עצמו. אבל בפורים דפרזים למוקפים, או פורים דמוקפים לפרזים אין בו איסור. כן מפורש ב**פמ"ג** (משב"ז ד) **קצש"ע** (קמב, יח), ועוד.

אמנם בדברי ה**ראשונים** (מרדכי, ומהר"י ברי"ן ועוד) שהביאו מנהג אשכנז בזה (מובאים בד"מ) מוכח שהמנהג היה להימנע מנישואין בשני ימי הפורים. וכפי שהעיר ה**פמ"ג** (הנ"ל) עצמו. וכן מובא להלכה ב**עטרת זקנים** (תרצו, ב). ויצוין דעת ה**אריז"ל** שיש סכנה לערוך נישואים בשני ימי הפורים (שו"ת חקקי לב ח"א סי' כ. מובא בהנישואין כהלכתם פ"ה הע' 58).

בפורים המשולש, לא נהגו [במוקפין] לאמר קרוב"ץ בערב שבת⁸⁰.

בקבלת שבת, כאשר פורים דפרזים או דמוקפים חל בערב שבת, נוהגים [בין בערי הפרזות ובין בערים המוקפין], כמו ביו"ט. ועל כן אין אומרים "הודו", וכן מתחילין סדר קבלת שבת ב"מזמור לדוד", [ולא "לכו נרננה"]. וכמו כן בפיוט 'בואי בשלום', מוסיפין "ברינה 'בשמחה' ובצהלה"⁸¹.

[אמנם שינוי יש בין פורים ממש, לשושן פורים (בפרזים, או פורים דפרזים למוקפים), דבפורים נוהגים כביו"ט ממש וכנ"ל. אמנם בשושן פורים (וכו' כנ"ל), נוהגים לומר "ידיד נפש" לפני מנחה].

פורים שחל בשבת

פורים שחל בשבת (פורים המשולש), נהגו להוסיף תבשיל נוסף (קוגל נוסף), בסעודת שבת, לכבוד סעודת פורים⁸². ואף בערי הפרזות נהגו להוסיף תבשיל, לכבוד שושן פורים⁸³.

פורים שחל במוצ"ש

בסעודת ליל פורים שחל במוצ"ש, נהגו לזמר כל הזמירות הרגילות במוצ"ש⁸⁴.

פרק י' שושן פורים

פרק י"א פורים דמוקפין

על פולמוס קריאת המגילה בשנת תש"ט, ראה אורייתא-פורים.

פרק י"ב פורים המשולש

מקור: תשובות מהרלב"ח.

⁷⁹ בטוש"ע ונו"כ (או"ח רעא סעי' ד-ה), מובא דין 'פורס מפה ומקדש' על כל פרטי הפלוגתות והדינים. ומסיק המג"א (סוסק"י) "ומכל מקום בעל נפש יזהר שלא לבוא לידי כן, כי יש דעות שונות הרבה בדינים אלו". וכן פסק בשו"ע הרב (שם סוף סי"א) "ומכל מקום כל בעל נפש יש לו להזהר לכתחילה שלא לבא לידי כן, ויפסיק סעודתו ויברך ברכת המזון קודם שיגיע זמן קידוש". [ובשונוה מהבנת המ"ב (שם סוס"ק כא) המפרש את כוונת המג"א רק אודות דין אלו שאמרו "בואו ונקדש" טרם שהחשיך היום. ועפ"ז סמכו כמה קהילות לנהוג בדין 'פורס מפה ומקדש'].

⁸⁰ דאינו פורים (דהרי אין אומרים בו 'על הניסים'). רק הקדימו בו מקרא מגילה ומתנות לאביונים, כיון דא"א בשבת.

⁸¹ כן המנהג כמו בשאר יו"ט (ראה במנהגי יו"ט). ופורים איקרי יו"ט (אסתר ט, יט).

⁸² ראה בשו"ע (תרפח, ו) דפורים דמוקפים שחל בשבת, נוהגין סעודת פורים ביום ראשון ולא בשבת (ע"פ דברי הירושלמי). אמנם יש מן הפוסקים (מהרלב"ח סי' לב, פר"ח, ב"ח, סו"ס תרפח, ומובאים בנו"כ טו"ז ומג"א שם), אשר סוברים שיש לעשות סעודת פורים בשבת. והנה אף דלהלכה נקטינן כדעת השו"ע (מג"א סק"י, מ"ב סק"יח), מ"מ נהגו להרבות בסעודה גם בשבת, לצאת ידי שיטות המחייבות.

⁸³ כפי שהוא בשאר שבתות שחל בהם ימים שמוסיפים בהם שמחה וסעודה (ראה במנהגי חנוכה במה שהבאנו ממנהגי הפוסקים אודות שבת ר"ח, ושבת חנוכה עיי"ש).

⁸⁴ שהרי בפורים מתפללים בו תפילות חול. ואין מניעה לזמר בו זמירות דמוצ"ש מימות החול.